

Høgskulen
på Vestlandet

MASTEROPPGAVE

Barnelitteraturens fremstilling av barns rettigheter

En studie av de ti nominerte bøkene til Bokslukerprisen 2022/2023 og voksnes rolle i realiseringen av barns rettigheter

The portrayal of children's rights in children's literature

A study of the ten books nominated for Bokslukerprisen 2022/2023 and the role of adults in the realization of children's rights

Heidrun Kvaale Aanestad

Masteroppgave i norsk GLU 1-7 (MGBNO550)

Institutt for språk, litteratur, matematikk og tolking

Fakultet for lærerutdanning, kultur og idrett

Veileder: Nina Goga

15.05.2023

Jeg bekrefter at arbeidet er selvstendig utarbeidet, og at referanser/kildehenvisninger til alle

kilder som er brukt i arbeidet er oppgitt, jf. Forskrift om studium og eksamen ved Høgskulen på Vestlandet, § 12-1.

Forord

Først og fremst ønsker jeg å gi en stor takk til veilederen min, Nina Goga. Takk for både inspirasjon og hjelp på veien i utformingen av prosjektskissen til masteroppgaven, og for alle gode og konstruktive samtaler og tilbakemeldinger det siste året. Ditt engasjement rundt min oppgave har både vært inspirerende, motiverende og oppløftende.

Jeg vil også takke alle lærerne på grunnskolelærerutdannelsen for fem fine og lærerike år. Spesielt takk til norskseksjonen som har gitt meg et nytt syn på barnelitteraturen, og inspirert meg til å bli en enda bedre litteraturlærer for mine fremtidige elever.

Takk til venner og familie som har støttet meg og kommet med oppløftende ord når skriveprosessen har følt vanskelig. Takk for at dere alltid har troen på meg!

Siste, men ikke minst, takk til den fine studiegjengen min. Dere har gjort disse fem årene i Bergen uforglemmelige. Takk for faglige, og ikke så faglige samtaler, som har ført til vennskap jeg kommer til å ha for resten av livet.

Heidrun Kvaale Aanestad

Bergen, mai 2023

Sammendrag

Med et ønske om å ta barns rettigheter på alvor, og samtidig komme med et bidrag til et lite undersøkt område innenfor det barnelitterære feltet, undersøker denne masteroppgaven hvordan barns rettigheter blir fremstilt i et utvalg ny, norsk barne- og ungdomslitteratur. Studien tar for seg de ti nominerte bøkene til Bokslukerprisen 2022/2023 og undersøker hvordan barns rettigheter, slik de er formidlet i FNs konvensjon om barns rettigheter, er aktualisert i bøkene, samt hvilken rolle voksenkarakterene spiller i barns muligheter til å realisere sine rettigheter og i å utvikle aktørskap.

Studien kombinerer to metodiske tilnærminger, der det først blir benyttet en teoridrevet innholdsanalyse for å kartlegge hvordan barns rettigheter blir aktualisert i de ti bøkene. Videre blir det gjennomført en nærlesing av tre av bøkene der det undersøkes om de voksne legger til rette for, fratar eller hindrer barnekarakterene i å utøve sine rettigheter. Det teoretiske grunnlaget for oppgaven består både av teori hentet fra det barnelitterære feltet, samt teori fra feltet barndomsstudier. De teoretiske perspektivene knytter seg i hovedsak til barns aktørskap, barns rettigheter i litteraturen og samspillet mellom barn og voksne.

Funn fra innholdsanalysen viser at et stort antall rettigheter er aktualisert i bøkene og det er dermed grunn til å tro at litteratur for barn og unge kan være en arena for å løfte fram og samtale om barns rettigheter. Når det gjelder hvilke rettigheter som kan sies å være mest aktualisert, knytter de seg i stor grad til barns rett til beskyttelse og utvikling.

Aktualiseringen skjer både gjennom at barnekarakteren får oppfylt sine rettigheter, men blir spesielt fremtredende i de situasjonene der barnet blir fratatt grunnleggende rettigheter. Funn fra både innholdsanalysen og den litterære analysen viser i tillegg viktigheten av trygge og stabile voksenroller i barns liv. Studien viser at valg voksenkarakteren tar for seg selv og barnet, både påvirker og setter føringer for barns muligheter til å realisere sine rettigheter og utøve aktørskap.

Undersøkelsen viser på den måten hvordan litteraturen kan være en kritisk kilde til å lære om barns rettigheter. Bøkene har potensiale til å la både barn og voksne utforske og forstå barns rettigheter på en mer fullstendig måte, noe som igjen kan hjelpe barn til å bli aktive deltakere i egne liv.

Abstract

With a desire to take children's rights seriously, and at the same time make a contribution to an under-researched area within the field of children's literature, this master thesis examines how children's rights are portrayed in a selection of new, Norwegian children's- and young adults' literature. The study examines the ten nominated books for the Bokslukerprisen 2022/2023 and examines how children's rights, as conveyed in the UN Convention on the Rights of the Child, are actualized in the books, as well as the role adult characters play in children's opportunities to realize their rights and develop agency.

The study combines two methodological approaches, where a directed content analysis is first used to map how children's rights are actualized in the ten books. Furthermore, it is conducted a close reading of three of the books where it is examined whether adults facilitate, deprive, or prevent the child characters in performing their rights. The theoretical foundation for this thesis consists of theory derived from both the field of children's literature and childhood studies. The theoretical perspectives mainly relate to children's agency, children's rights in literature, and the interaction between children and adults.

Results from the content analysis show that many rights are actualized in the books, and it is therefore reason to believe that literature for children and young adults can be an arena for highlighting and discussing children's rights. The rights that are actualized the most, are mainly related to children's right to protection and development. The actualization takes place through the child character having their rights fulfilled but becomes particularly prominent in situations where the child is deprived of basic rights. Findings from both the content analysis and the literary analysis also demonstrate the importance of secure and stable adults in children's lives. The study shows that choices adult characters make for themselves and the child, both affect and leads the child's opportunities to realize their rights and practicing agency.

The study demonstrates how literature can be a critical source to learn about children's rights. The books have potential to allow both children and adults to explore and understand children's rights in a more complete way, which can aid children in becoming active participants in their own lives.

Innholdsfortegnelse

FORORD	2
SAMMENDRAG.....	3
ABSTRACT	4
TABELLISTE	7
FIGURLISTE	7
1. INNLEDNING.....	8
1.1 BAKGRUNN FOR VALG AV TEMA OG PRESENTASJON AV PROBLEMSTILLING.....	8
1.2 TIDLIGERE FORSKNING	10
1.3 OPPGAVENS MATERIALE	11
1.3.1 Bokslukerprisen som litteraturpris.....	12
1.3.2 Bokslukerprisen 2022/2023	13
1.4 OPPGAVENS DISPOSISJON	15
2. TEORETISKE PERSPEKTIVER	16
2.1 BARNES AKTØRSKAP.....	16
2.2 BARNAS RETTIGHETER I BARNELITTERATUREN	17
2.3 SAMSPILLET MELLOM BARN-VOKSNE.....	19
2.4 VOKSENROLLER I BARNE- OG UNGDOMSLITTERATUR.....	20
2.5 BARN-VOKSEN RELASJONEN	22
2.6 LITTERATURENS DANNINGSPOTENSIAL.....	25
3. METODE	27
3.1 INNHOLDSANALYSE.....	27
3.1.1 En teoredrevet innholdsanalyse: Kartlegging av materialet	29
3.2 LITTERÆR ANALYSE.....	31
3.2.1 Analytiske valg.....	32
4. KARTLEGGING AV BARNES RETTIGHETER I MATERIALE	34
4.1 PÅ SAMME LAG, SKREVET AV ADA HEGERBERG, ANDRINE HEGERBERG OG HARALD ROSENLØW EEG....	35
4.2 SKALLEN, SKREVET AV HARALD NORTUN.....	37

4.3 SOMMER MED JO, SKREVET AV KRISTINE RUI SLETTEBAKKEN	38
4.4 FAMILIEN BRATTBARK, SKREVET AV JULIA KAHRIS.....	40
4.5 FIMBULVINTER, SKREVET OG ILLUSTRERT AV ODIN HELGHEIM	42
4.6 VULKANEN VAKNAR, SKREVET AV TOR ARVE RØSSLAND	43
4.7 TIX. DEN STYGGE ANDUNGEN, SKREVET AV ANDREAS HAUKELAND OG OLAV BREKKE MATHISEN. ILLUSTRERT AV ODIN HELGHEIM.	46
4.8 DET FØRSTE OPPDRAGET, SKREVET AV STIAN GULLI.....	47
4.9 KAMPEN, SKREVET AV GEIR EGIL EIKSUND	48
4.10 TANKESPINNEREN, SKREVET AV VIBEKE KOEHLER.....	50
4.11 OPPSUMMERING AV FUNN.....	52
5. ANALYSE.....	55
5.1 VULKANEN VAKNAR.....	55
5.2 FAMILIEN BRATTBARK.....	69
5.3 SOMMER MED JO	74
6. DRØFTING	81
6.1 UTVIKLING AV BARNETS IDENTITET OG ROLLE SOM SAMFUNNSBORGER.....	81
6.2 FRAVÆRENDE AKTUALISERING AV BARNES RETT TIL OVERLEVELSE.....	86
6.3 LITTERATURDIDAKTISK REFLEKSJON	87
7. AVSLUTTENDE KOMMENTAR	90
7.1 VEIEN VIDERE.....	92
LITTERATURLISTE.....	94

Tabelliste

Tabell 1, Aktualiseringen av barns rettigheter i de nominerte bøkene til Bokslukerprisen 2022/2023	34
---	-----------

Figurliste

Figur 1, De ti nominerte bøkene til Bokslukerprisen 2022/2023 (Bokslukerprisen, u.å-b) ...	13
---	-----------

Figur 2, Utdrag fra plakatversjon av artiklene jeg finner aktualisert i bøkene (Barne- og familiedepartementet, u.å)	35
---	-----------

1. Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av tema og presentasjon av problemstilling

FNs konvensjon om barns rettigheter er en internasjonal avtale som omhandler barns rettigheter (Barne- og familiedepartementet, 2021). Norge ratifiserte barnekonvensjonen i 1991, og i 2003 ble konvensjonen en del av norsk lov (FN-sambandet, 2023). Konvensjonen forplikter Norge til å jobbe for at rettighetene blir oppfylt for alle barn, samt gjøre konvensjonen «alminnelig kjent både for voksne og barn» (De forente nasjoner, 1989, art. 42, s. 14). Ettersom skolen er en arena for barns læring og utvikling, er det naturlig at barnekonvensjonen er en del av det norske utdanningssystemet. Dette ansvars med å formidle kunnskap om barnekonvensjonen er nedfelt i læreplanens overordnede del, der det blir lagt vekt på at «elevene skal tilegne seg kunnskap om menneskerettighetene» (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 4). Rapporten *Barns rettigheter i Norge. Norges femte og sjette rapport til FNs komite for barns rettigheter – 2016*, som handler om hvordan Norge har fulgt opp barnekonvensjonen, viser at til tross for at barns rettigheter er et tema som tas opp i skolen, er det fremdeles «rom for å bedre kjennskapen til barnekonvensjonen» (Barne- og likestillingsdepartementet, 2016, s. 11).

Det å være klar over egne og andres rettigheter har flere positive effekter. Barn som lærer om og får erfaringer med sine egne rettigheter viser seg blant annet å bedre utøve det som kreves for å være en god samfunnsborger (Todres & Higinbotham, 2016, s. 14). I det ligger det at barn som innehar kunnskaper om egne rettigheter, også utvikler holdninger og verdier som er nødvendige for ivaretagelsen av andres rettigheter. Det å utvikle en slik forståelse for egne og andres rettigheter vil kunne legge grunnlaget for en effektiv deltakelse i et demokratisk samfunn (s. 14). Med andre ord vil det å få erfaringer med egne rettigheter ikke kun resultere i kunnskaper om grunnleggende behov, men også om det sammenhengende sosiale ansvaret man har i et samfunn. I tillegg viser det seg også at barn som ikke lærer om egne rettigheter enten ikke forstår hva det betyr å ha rettigheter, personifiserer rettighetene og/eller har problemer med å forstå at alle barn, uansett forskjeller, har rettigheter (Covell & Howe, 1999, s. 180-181). Det å lære om og forstå hva det innebærer å ha rettigheter vil også hjelpe barn til å bli aktive deltakere i egne liv fremfor et subjekt for voksnes handlinger (Todres & Higinbotham, 2016, s. 15). Gjennom denne

kunnskapen vil barn forstå at staten bryr seg om deres velvære, at de er beskyttet av lover for å fremme individets utvikling, noe som kan gi følelsen av å være ønsket. Det kan også være positivt for selvfølelsen og gi økt optimisme om fremtiden (Covell & Howe, 1999, s. 181). Kunnskap om barns rettigheter viser seg i tillegg å resultere i et mer støttende klasserom, der det er aksept for ulikheter (s. 181).

Med andre ord er det både viktig og nødvendig at skolen tar ansvaret med å implementere barnekonvensjonen i skolens undervisning på alvor. Selv om det er nærliggende å tenke at det er et tema som inngår i samfunnsfag, tyder skolens dannelsingsoppdrag på at det er noe alle fag bør fokusere på (Kunnskapsdepartementet, 2017). Det viser seg spesielt gjennom det tverrfaglige temaet demokrati og medborgerskap. Her blir det presisert at skolen "skal gi elevene forståelse for sammenhengen mellom demokrati og sentrale menneskerettigheter som ytringsfrihet, stemmerett og organisasjonsfrihet" (s. 14). Det innebærer at elevene skal forstå at det er en sammenheng mellom rettigheter og plikter. I norskfaget handler det tverrfaglige temaet blant annet om å gi elever innblikk i andre menneskers livssituasjoner gjennom lesing av skjønnlitteratur og sakprosa, da det kan bidra til å utvikle forståelse, toleranse og respekt for medmenneskers synspunkter og perspektiver (Kunnskapsdepartementet, 2019, s. 3). Den dannende rollen til litteraturen gjør at barnelitteraturen kan anses som en kritisk kilde for barn til å lære om egne rettigheter (Todres & Higinbotham, 2016, s. 3). Med det menes det at barnelitteraturen lar barn utforske og forstå barns rettigheter mer fullstendig da litteraturen ikke bare viser hvordan ting er, men også hvordan ting kan være (s. 3).

Ved å ta ansvaret for å bedre kjennskapen til barnekonvensjonen på alvor, slik det rapporteres om at er nødvendig, vil jeg med denne oppgaven undersøke barnelitteraturen fremstilling av barns rettigheter slik de er formidlet i FNs barnekonvensjon. Formålet med oppgaven er å kartlegge om, og eventuelt hvordan, barns rettigheter blir aktualisert i barnelitteratur, og på den måten kunne si noe om hvordan barnelitteraturen legger til rette for kunnskap om barns rettigheter. Ettersom voksne har en stor rolle i barns utvikling og liv, skal jeg også undersøke barnelitteraturen med tanke på hvilken rolle voksne spiller i ivaretagelsen av barns rettigheter, og hva dette har å si for utviklingen av barns aktørskap.

Med utgangspunkt i skolens ansvar i å formidle kunnskap om barnekonvensjonen, samt litteraturens påståtte kilde til å utforske og forstå barns rettigheter, er det i denne oppgaven relevant å ta for seg litteratur barn og unge leser, og da gjerne i skolesammenheng. Til tross for at litteraturundervisningen i Norge varierer fra klasse til klasse finnes det likevel mange forskjellige leseaksjoner og litteraturredaktiske opplegg flere lærere velger å melde klassen på. En av disse leseaksjonene er Bokslukerprisen. Ved å delta på Bokslukerprisen får elevene ikke bare lest ti utdrag fra ny, norsk barne- og ungdomslitteratur, men de får også være med på å stemme frem den boken de synes er best. Det å ta for seg og undersøke bøkene nominert til Bokslukerprisen er dermed hensiktsmessig for min studie.

På bakgrunn av dette er oppgavens problemstilling: Hvordan blir barns rettigheter aktualisert i de ti nominerte bøkene til Bokslukerprisen 2022/2023, og hvilken rolle spiller voksenkarakterene i barns realisering av sine rettigheter og i utviklingen av barns aktørskap?

For å svare på problemstillingen kommer jeg først til å gjennomføre en innholdsanalyse, der jeg kartlegger om, og eventuelt hvilke rettigheter fra FNs barnekonvensjon jeg finner aktualisert i de ti nominerte bøkene til Bokslukerprisen 2022/2023. Jeg vil så gjennomføre en litterær analyse av tre av de ti bøkene, der jeg undersøker voksenkarakterene ivaretagelse av barns rettigheter, samt hvordan de tilrettelegger for barns aktørskap.

1.2 Tidligere forskning

I 2023 undersøkte Nina Goga de nominerte bøkene til Bokslukerprisen 2021/2022 med tanke på hvilken rolle de voksne spiller i barns mulighet til å utøve egne rettigheter. Hun har latt seg motivere av blant annet Michelle Superle, som oppfordrer til det hun kaller en barneorientert kritisk tilnærming til barnelitteratur (Goga, 2023, s. 55). Ved å ta i bruk FNs barnekonvensjon, kartlegger og undersøker Goga (2023) hvilke rettigheter hun finner aktualisert i de ti nominerte bøkene, samt om voksenkarakterene i bøkene legger til rette for, fratrukker eller hindrer barnekarakterene i å utøve sine rettigheter slik de er formidlet i barnekonvensjonen (s. 55). Hun finner at det i sitt materiale, er en klar overvekt av rettigheter som omhandler barns rett til å utvikle seg og retten på beskyttelse. Disse rettighetene kommer spesielt til uttrykk gjennom temaer knyttet til diskriminering basert på språk og kultur, kropp og seksuell orientering (s. 67-68). Hun finner også at voksenkarakterene spiller en sentral rolle i barnas mulighet til å realisere sine rettigheter (s.

68). Gogas (2023) undersøkelse viser at barnebøker «kan legge grunnlaget for en mer empatisk og myndiggjort barndom som igjen kan hjelpe barn å bli selvstendige, men også samhandlende aktører både i egne liv og i møte med litterære tekster» (s. 68).

Det å trekke koblinger mellom det barnelitterære feltet og barns rettigheter, slik Goga (2023) har, er i liten grad gjort tidligere. Noe som derimot er et mer undersøkt område innenfor det barnelitterære feltet, er studier knyttet til norske barnelitteraturpriser. En som tidligere har undersøkt Bokslukerprisen er Synne Pedersen (2017). I sin masteroppgave gjennomførte hun en studie basert på superfinalistene til Bokslukerprisen 2015/2016, der formålet var å trekke barns meninger knyttet til litteratur inn i barnelitteraturforskningen (s. 10). Pedersen undersøkte både hvordan prosessen rundt selve litteraturprisen gikk for seg med tanke på utvelgelse, vurdering og kåring, samt hva barneleseren anså som en god barnebok. Undersøkelsen viste at Bokslukerprisen “legger til rette for at barn kan mene noe om litteraturen som skrives for dem” (s. 18). Hun løfter likevel frem spørsmålet om funnene hennes kunne sett annerledes ut dersom barn også fikk ta del i utvelgelsen av de ti bøkene til Bokslukerprisen, ikke kun kåring av superfinalister og vinnerbok (s. 111). På den måten utfordret Pedersen arrangørene av Bokslukerprisen med tanke på å inkludere barns stemme i hele prosessen, ikke kun deler av den.

Når det gjelder min studie, vil den være et supplement til Gogas (2023) undersøkelse. Studien vil dermed tilby det barnelitterære forskningsfeltet en bredere innsikt i hvordan barns rettigheter kommer til uttrykk i norsk barne- og ungdomslitteratur. Ved å undersøke samme barnelitterære pris vil studiene sett i sammenheng gi mer omfattende kunnskap om hvordan barns rettigheter er aktualisert i ny, norsk barnelitteratur. Med tanke på at kartleggingsstudier ikke er så utbredt i barnelitteraturforskning, vil min studie, som kombinerer en kartleggingsstudie og litterær analyse, også bidra til å vise hvordan kartleggingsstudier kan ha nytteverdi i det barnelitterære feltet.

1.3 Oppgavens materiale

Som det fremkommer av oppgavens problemstilling, undersøker denne oppgaven de ti nominerte bøkene til bokslukerprisen 2022/2023. Det er relevant å påpeke at undersøkelsen omfatter de ti nominerte bøkene i sin helhet, og tar ikke utgangspunkt i de kortere utdragene som deltakerne på Bokslukerprisen blir presentert for. I denne delen av

oppgaven vil jeg først presentere Bokslukerprisen som litteraturpris, før jeg kort sier noe om sjanger og tematikk knyttet til de ti nominerte bøkene som danner mitt materiale.

1.3.1 Bokslukerprisen som litteraturpris

Bokslukerprisen er en litteraturpris som arrangeres av organisasjonen Foreningen !les. Organisasjonen jobber for å fremme leselyst, skape engasjement og stimulere til lesing (Foreningen !les, u.å-a). Dette ønsker de å oppnå gjennom å gjøre litteraturen tilgjengelig for ulike målgrupper, samt skape en arena for å lese, skrive og mene noe om litteratur (Foreningen !les, u.å-b). Organisasjonen har satt i verk ulike tiltak for å jobbe mot målene sine, der Bokslukerprisen er et av tiltakene som skal treffe barn og unge.

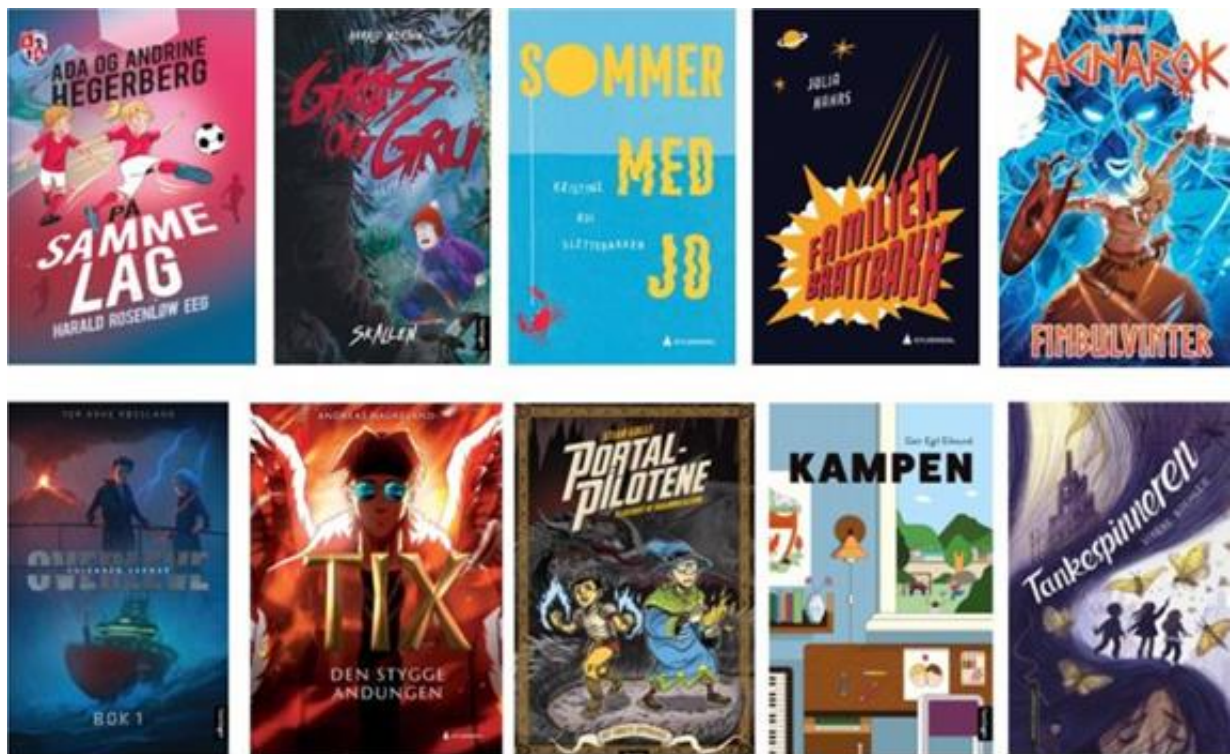
Ifølge Foreningen !les er Bokslukerprisene en gratis og nasjonal leselystaksjon for elever på femte, sjette og sjuende trinn (Foreningen !les, u.å-b). Prisen ble for første gang delt ut i 2014, og har siden den gang blitt delt ut hvert år. Arrangøren mener at klassene som deltar i prosjektet vil få økt leselyst, gode leseopplevelser og medvirkning i nominasjonen av de fem bøkene til Bokslukerprisen (Bokslukerprisen, u.å-d).

Noe av det som gjør Bokslukerprisen interessant er hvordan den tar barns stemme på alvor. Prisen blir delt ut som et resultat av en leseaksjon der påmeldte klasser leser ti utdrag fra nyutgitt norsk barne- og ungdomslitteratur og sier sin mening om de ulike utdragene gjennom bokanmeldelser (Foreningen !les, u.å-b). Klassene stemmer i tillegg på hvert utdrag, og de fem utdragene som totalt får flest stemmer utgjør de fem superfinalistene til Bokslukerprisen (Bokslukerprisen, u.å-a, s. 4). Vinneren av disse fem bøkene kåres av ni juryklasser over hele landet. På den måten omtaler Foreningen !les Bokslukerprisen som «barnas pris» (s. 7). De poengterer også viktigheten av at «elevene forstår at deres mening blir tatt på alvor» (s.4). Dette er i tråd med artikkel 12 i barnekonvensjonen, som fastslår barns rett til å ha en stemme og bli hørt i forhold som vedrører de (De forente nasjoner, 1989, s. 4).

Et annet element som er relevant å poengtere når det gjelder Bokslukerprisens inkludering av barns stemme og mening i kåringen, dreier seg om i hvilken grad barn er med i utvelgelsen av de ti bøkene som får plass i antologien. Etter Pedersens (2017, s. 111) undersøkelse, der hun påpekte barns manglende inkludering i utvelgelsen av bøkene som nomineres til Bokslukerprisen, gjorde Foreningen !les endringer i utvelgelsesprosessen. I

lærerveiledningen skriver de at «i utvelgelsesprosessen har vi benyttet leseklasser og lagt stor vekt på at bøkene skal stimulere leselysten til elevene som deltar» (Bokslukerprisen, u.å-a, s. 2), og at det derfor er variasjon i sjanger, tema og målform i de utvalgte bøkene. I tillegg kommer det frem av Bokslukerprisens egne nettside at alle som vil kan legge inn sin mening om bøker de har lest, og på den måten påvirke hvilke bøker som blir inkludert i neste års Boksluker-antologi (Bokslukerprisen, u.å-c). Ved å benytte seg av leseklasser og åpne opp for at barn kan komme med ønsker til neste års Bokslukerpris, viser Foreningen !les at de tar barns stemme om litteratur på alvor. De antyder likevel at det er voksne som står for siste avgjørelse, med tanke på at de ønsker å inkludere ulike sjangre, tema og målformer for å treffe alle elever.

1.3.2 Bokslukerprisen 2022/2023

Figur 1. De ti nominerte bøkene til Bokslukerprisen 2022/2023 (Bokslukerprisen, u.å-b)

Bokslukerprisen 2022/2023 består av ti nytgitte, norske barne- og ungdomsbøker (Figur 1). Årets fem superfinalistene var *Det første oppdraget* (Gulli, 2021), *TIX. Den stygge andungen* (Haukeland & Mathisen, 2021), *Familien Brattbakk* (Kahrs, 2022), *Skallen* (Nortun, 2021) og *Fimbulvinter* (Helgheim, 2021), og det var *Familien Brattbakk* som ble kåret til vinner. De fem resterende bøkene var *Kampen* (Eiksund, 2021), *Vulkanen vaknar* (Røssland, 2022),

Sommer med Jo (Slettebakken, 2021), *På samme lag* (Hegerberg et al., 2022) og *Tankespinneren* (Koehler, 2022).

De ti bøkene består i stor grad av romaner, men det er noe variasjon i hvilke typer romaner det er. Den boken som skiller seg mest ut fra de andre er *Fimbulvinter*, som kategoriseres som en tegneserieroman. I tillegg til denne er én av bøkene en selvbiografi (*TIX. Den stygge andungen*), samt en roman med selvbiografiske trekk (*På samme lag*). Tre av romanene (*Tankespinneren*, *Det første oppdraget* og *Fimbulvinter*) kan sies å være fantasy, der fortellingen helt eller delvis foregår i en sekundær verden, mens en av romanene (*Familien Brattbakk*) kan klassifiseres som en realistisk fortelling med innslag av fantastiske elementer. Materialet består også av en grøsser (*Skallen*), samt en roman som er starten på en spenningsserie (*Vulkanen vaknar*).

De fleste romanene er realistiske fortellinger som tar opp hverdagstematikk som ofte berører barn og ungdommer. Temaer som vennskap, familie, sommerferie, forelskelse, identitet og mobbing er gjennomgående i flertallet av bøkene, og kanskje spesielt synlig i *Kampen*. I tillegg kan to av bøkene (*Vulkanen vaknar* og *Tankespinneren*) sies å være økokritiske og tematisere miljøvern og ivaretagelse av dyreliv.

Når det kommer til illustrasjoner i bøkene, så inneholder halvparten av bøkene illustrasjoner, men i de fleste fungerer disse kun som et supplement til teksten, og ikke som i tegneserieromanen *Fimbulvinter*, der verbalteksten og illustrasjoner samarbeider om å fortelle historien.

Et annet element som er gjennomgående i de fleste bøkene er karaktersammensettingen. I ni av de ti bøkene er hovedkarakterene bygd rundt en duo. Disse variere i kjønn, men de fleste består av en jente-gutt-duo, mens to av bøkene består av jente-duoer. Vi har blant annet Frida og Jo i *Sommer med Jo*, Melvin og Adi i *Det første oppdraget* og Andrine og Ada i *På samme lag*.

Det som gjør bøkene relevant for min undersøkelse er ikke bare deres dagsaktuelle verdi, men også bøkernes popularitet blant barn og unge. Det gjør at et stort antall norske barn leser bøkene i sin helhet enten på fritiden eller i skolesammenheng. Mange elever vil også lese utdrag fra bøkene gjennom undervisningsopplegget knyttet til Bokslukerprisen. Ifølge Bokslukerprisen deltok omtrent 127 000 barn på prosjektet høsten 2022 (Bokslukerprisen,

u.å-d). Bøkene når altså ut til et stort antall barn og unge, noe som gjør de svært interessante å undersøke.

1.4 Oppgavens disposisjon

Denne oppgaven er delt inn i sju kapitler. I det første kapitlet, som allerede er fremlagt ovenfor, har jeg introdusert og begrunnet valg av tema og materialet for masteroppgaven, samt lagt frem tidligere forskning på feltet. I det videre vil jeg i oppgavens andre kapittel legge frem de teoretiske perspektivene som danner grunnlaget for studien. Her blir det lagt vekt på teori både fra det barnelitterære feltet, samt fra feltet barndomsstudier. I kapittel tre gjennomgår jeg de metodiske tilnærmingene jeg har benyttet meg av. I første del av kapitlet presenterer jeg innholdsanalyse som metode, samt begrunner mine valg og avgrensinger knyttet til denne. Videre i kapittel tre presenterer jeg litterær analyse og nærlesing som metode. I likhet med delkapitlet om innholdsanalyse, presenterer jeg også her mine analytiske valg og begrunnelser.

I kapittel fire legger jeg frem kartleggingen av barns rettigheter i materialet. I første delen presenterer jeg funnene fra innholdsanalysen fremstilt i en tabell (tabell 1). Videre er kapitlet delt inn i elleve delkapitler, der funnene fra hver bok blir gjennomgått hver for seg. Siste delkapittel oppsummerer funnene i sin helhet.

I kapittel fem analyserer jeg tre av bøkene fra materialet med tanke på de voksnes rolle i ivaretagelsen av barns rettigheter og utøvelse av aktørskap. Analysen av hver bok er presentert i hvert sitt delkapittel.

Videre følger kapittel seks og syv. Kapittel seks består av oppgavens drøfting, der jeg sammenligner, drøfter og oppsummerer funnene mine fra innholdsanalysen og den litterære analysen. I oppgavens siste kapittel, kapittel syv, presenterer jeg noen avsluttende refleksjoner over mine funn, samt hva jeg tenker er relevant for veien videre i det barnelitterære forskningsfeltet.

2. Teoretiske perspektiver

I dette kapitlet presenterer jeg de teoretiske perspektivene som danner grunnlaget for oppgaven min. Etersom jeg undersøker aktualiseringen av barns rettigheter i barnelitteratur, og hvilken betydning voksenkarakterene har for barns aktørskap, støtter jeg meg på flere ulike forskere og teoretikere både fra det barnelitterære forskningsfeltet, men også fra feltet barndomsstudier. Først presenterer jeg hva som ligger i begrepet barns aktørskap og ulike måter dette kan komme til uttrykk på gjennom barnelitteratur. Her støtter jeg meg spesielt på Nina Christensen (2021), som presenterer denne koblingen mellom barnelitteratur og barns aktørskap, samt Lara Saguisag og Matthew B. Prickett (2016) og Michelle Superle (2016), som alle tar til orde for å undersøke sammenhengen mellom barns kunnskap om sine rettigheter og utøvelsen av aktørskap. Det er samtidig mange forskere, deriblant Marah Gubar (2016) og Spyros Spyrou (2018), som er opptatt av samspillet mellom barn og voksne, og dets betydning for utøvelsen av aktørskap. Dette er teoretikere jeg kommer til å støtte meg på i undersøkelsen av de voksnes rolle i barns muligheter til å utøve selvstendig aktørskap.

For å utdype de ulike perspektivene på samspillet mellom barn og voksne, presenterer jeg også teori knyttet til kjennetegn på ulike familierelasjoner slik Vern L. Bengtson og Sandi S. Schrade (1978) presenterer de, samt Justyna Deszcz-Tryhubczak og Zoe Jaques' (2021) synspunkter knyttet til hvordan dagens samfunn krever nye måter å kommunisere på mellom generasjoner. Med tanke på litteraturens overføringsverdi til barns virkelige liv, vil jeg også støtte meg på Martha C. Nussbaums (2016) perspektiver knyttet til litteraturens dannelsingspotensial.

De teoretiske perspektivene jeg legger frem i dette kapitlet danner grunnlaget for både analysen av materialet og den påfølgende drøftingen, og vil dermed være sentrale gjennom hele oppgaven.

2.1 Barns aktørskap

Nina Christensen er en barnelitteraturforsker som tar til orde for å koble perspektiver på barns aktørskap til arbeid med litteratur for og av barn. I boken *Keywords for Children's Literature* trekker hun dette frem som et nøkkelbegrep for barnelitteraturen. Ordet *agency* kommer fra verbet å *handle*, og kan defineres som «(the) ability or capacity to act or exert

power» (Christensen, 2021, s. 10). Ifølge Christensen (2021) retter begrepet barns aktørskap oppmerksomheten mot «children as active participants in negotiating, shaping and creating identity» (s. 10), samt barns evne til aktivt å ta valg og uttrykke egne ideer og meninger som påvirker deres egne liv og mennesker rundt dem (s. 10-11). Når jeg i det videre snakker om barns aktørskap, er det definisjonen til Christensen (2021) jeg tar utgangspunkt i.

Christensen (2021, s. 11-12) hevder det er tre nøkkelområder ved barnelitteraturen som er med på å løfte frem barns aktørskap. Det første handler om graden av aktørskap som blir tilskrevet de fiktive barnekarakterene. Dette inkluderer hvordan barnekarakteren forholder seg til seg selv, jevnaldrende, voksne og samfunnet. Det andre dreier seg om hvordan forfatteren av den litterære teksten legger til rette for den implisitte leserens mulige aktørskap. Her trekker hun blant annet frem forfatterens muligheter til å bruke varierende strategier for å formidle ulike aspekter ved barns aktørskap til den implisitte leseren. Det tredje området Christensen nevner, har å gjøre med produksjonen, formidlingen og mottakelsen av barnelitteratur, og hvordan dette er med på å legge til rette for, eller frata barn aktørskap.

2.2 Barna rettigheter i barnelitteraturen

I 2016 publiserte tidsskriftet *The Lion and the Unicorn* temanummeret «Children's Rights and Children's Literature». Arbeidet med temanummeret startet på bakgrunn av at det da var 25 år siden FNs barnekonvensjon ble vedtatt, og forfatterne Saguisag og Prickett (2016, s. v) ønsket å legge et grunnlag for nye perspektiver innenfor barnelitteraturen. Formålet var å utfordre forskere til å undersøke barnelitteratur i lys av barns rettigheter, og på den måten oppfordre til et kritisk blikk på barnelitteraturen. Selv bidrar Saguisag og Prickett (s. v), i sin innledning til temanummeret, med et forslag til hvordan de mange rettighetene som utgjør FNs barnekonvensjon kan samles i fire overordnede og grunnleggende rettigheter: *survival rights, development rights, protection rights og participation rights*. Oversatt til norsk kan disse omtales som retten til overlevelse, retten til utvikling, retten til beskyttelse og retten til deltakelse. Denne inndelingen av barns rettigheter vil være sentral i deler av min analyse og utdypes derfor nærmere i metodekapittelet.

I sitt bidrag til å undersøke barnelitteratur i lys av barns rettigheter, og slik møte oppfordringen til Saguisag og Prickett (2016), beskriver Michelle Superle (2016), det hun

kaller en «child-centered critical approach to children's literature (CCA)» (s. 145). Hun mener at litteraturen er med på å skape fundamentet for en mer empatisk og myndiggjort barndom, og at dette kan hjelpe barn til å bli deltakere i egne liv, fremfor å ha status som passive, beskyttede individer (s. 151). Med andre ord hevder Superle at barnelitteraturen kan fungere som et verktøy i barns utviklingen av aktørskap.

Ved en slik barneorientert kritisk tilnærming til tekst handler det om å undersøke om, og eventuelt hvordan, barnelitteraturen legger til rette for at barn kan oppnå aktørskap. Denne tilnærmingen til barnelitteratur legger med andre ord stor vekt på at barn er individer med både rettigheter og ansvar, noe som gjør at Superle (2016, s. 150) trekker frem FNs barnekonvensjon som et helt sentralt dokument. Ved å ta i bruk barnekonvensjonen som en del av det analytiske rammeverket i undersøkelsen av barnelitteratur, foreslår Superle (s. 151-152) tre ulike måter CCA kan gjennomføres på. Den første handler om å undersøke hvordan barnekarakterene er representert med tanke på maktstrukturer knyttet til alder. Dette innebærer blant annet å se på hvordan barns stemme, perspektiver, verdier og kultur er skildret i litteraturen, samt analysere i hvilken grad barns aktørskap blir aktualisert. Det er da relevant å se på hvordan barnet selv søker å realisere sine rettigheter og plikter, hvordan de samarbeider med voksne for å realisere mål og rettigheter, og deres evne til å tenke kritisk og løse problemer (s. 152). De to andre måtene å gjennomføre CCA på knytter seg til å gi større rom og verdi til barns meninger om litteratur de verdsetter og liker, samt litteratur skrevet av barn, uavhengig av voksnes formeninger (s. 152).

De tre måtene CCA kan gjennomføres på har flere likhetstrekk med nøkkelområdene til Christensen (2021). Både Superle (2016) og Christensen (2021) tar til orde for å undersøke hvordan barnekarakteren utøver aktørskap. I tillegg uttrykker begge viktigheten av å la barn ytre seg om litteraturen skrevet for dem, samt gi rom for litteratur skrevet av barn. Christensens (2021) andre nøkkelområde, som dreier seg om den implisitte leserens mulige aktørskap, kan ses i sammenheng med Superles (2016) tanke om at litteraturen kan hjelpe barn til å bli deltakere i eget liv, og på den måten være et verktøy i barns utvikling av aktørskap.

2.3 Samspillet mellom barn-voksne

Når det gjelder barns aktørskap i og om barnelitteratur, er det flere forskere som er opptatt av hvordan samspillet mellom barn og voksne kan muliggjøre, hindre eller påvirke barnas mulighet til å utøve aktørskap. En av disse er Marah Gubar (2016, s. 23), som utfordrer teorier om at barnelitteratur er en voksenpraksis. Hun argumenterer for at barn ikke kun er mottakere av litteratur produsert av voksne, men kan fungere som medskapere og utøvere av barneorienterte tekster (s. 23). Hun mener tekster skapt av barn har stor verdi for forskningsfeltet, både fordi de er med på å utvikle en mer fleksibel og romslig oppfatning av barnelitteratur, samt gir oss en større forståelse av «hvad det vil sige at være barn, at have en stemme, og at være i besiddelse af agency» (s. 24). Gubars syn på barns rolle i litteraturen kan ses i sammenheng med de to siste tilnærmingene til Superles (2016) initiativ til CCA, samt Christensen (2021) sitt siste nøkkelområde. Alle tre taler for å la barn ta del i litteraturen, og la stemmen deres bli hørt.

Med dette som utgangspunkt, har Gubar (2016) utviklet det hun kaller slektskapsmodellen. Modellen er basert på tanken om at barn og voksne har gjensidig påvirkning på hverandre, men at de verken er helt like eller helt forskjellige (s. 24). Det er altså relasjoner, forbindelser og likheter mellom barn og voksne, uten at det innebærer at de er jevnbyrdige (s. 24). Gubar anser barn, i likhet med voksne, som mennesker, og ettersom alle mennesker har en stemme, så inkluderer dette også barn. Modellen til Gubar fremhever at man ikke må undervurdere barns evner, ei heller overvurdere voksnes evner og muligheter (s. 25). Med dette menes det at verken barn eller voksne fungerer som helt uavhengige aktører, som uttrykker seg med en unik stemme.

Superle (2016, s. 149) trekker koblinger mellom Marah Gubars slektskapsmodell og FNs barnekonvensjon, da hun mener disse to bygger på mange av de samme prinsippene. Hun mener likevel at modellen kan være vanskelig å ta i bruk, da den mangler en fullstendig utviklet metodisk tilnærming.

En annen som er opptatt av hva som påvirker barns handlingsrom, er Spyros Spyrou (2018). I boka *Disclosing childhoods. Research and knowledge production for a critical childhood studies* skriver han om ulike sider ved barns aktørskap. Her løfter han frem begrepet generagency, som han benytter for å samle begrepene generation og agency til ett for å

illustrere den gjensidige avhengigheten mellom disse to begrepene (Spyrou, 2018, s. 123). Det handler med andre ord om å erkjenne at barn er sosiale agenter, men samtidig være klar over at deres aktørskap blir lokalisert og begrenset av generasjonsrelasjoner (s. 123-124). Begrepet brukes altså som et verktøy for å undersøke relasjonelle prosesser i barndomsstudier (s. 123). For å utdype og forstå dette forholdet mellom barns aktørskap og generasjonsrelasjoner, tar Spyrou (2018, s. 124) i bruk begrepene intergeneragency og intrageneragency. Det første av disse to begrepene handler om ulike posisjoneringer, mellom barn og voksne, som sier noe om hierarkiske relasjoner, maktforskjeller og begrensninger for barns aktørskap, mens intrageneragency fremhever ulike måter barnet og voksne er plassert på i relasjon til hverandre, basert på forhold som rase, klasse og kjønn (s. 124). Spyrou taler med andre ord for den påvirkningen voksne har på barns aktørskap, enten i form av satte maktforskjeller eller gjennom samfunnsmessige faktorer som rase, klasse og kjønn.

2.4 Voksenroller i barne- og ungdomslitteratur

I boka *Human rights in children's literature: Imagination and the Narrative Law* (2016) reflekterer forskerne Jonathan Todres og Sarah Higinbotham rundt hvordan barnelitteratur kan få barn til å forstå hvilke rettigheter de har og hvordan det kan få de til å respektere andre menneskers rettigheter. Gjennom sine analyser av barnelitteratur har Todres og Higinbotham (2016) observert at «some adult literary characters act in the best interests of childrens, forming a protective safety net around the main character, while others pose a dangerous threat that must be overcome» (s. 170-171). Med utgangspunkt i denne observasjonen identifiserer de tre voksenrollene *the villain*, *the mentor*, *protector or definder* og *the hapless bystander*, som de mener er typiske roller de voksne opptrer som i barnelitteratur (s. 171). På norsk omtales disse heretter som skurk, veileder/beskytter/forsvarer og passiv tilskuer.

Skurken kjennetegnes ved at den voksne, på ulike måter, skader barnet og fratrukker det dets rettigheter gjennom handlingene sine (s. 171-174). Todres og Higinbotham viser til flere eksempler på kjente voksenkarakterer de mener opptrer som skurk, blant annet stemoren i Askepott. Dette er et eksempel på en voksenkarakter som har til hensikt å skade barnet gjennom å mishandle henne, utnytte henne som arbeidskraft samt oppfordre og godta stesøstrenes utnyttelse av Askepott. Dette bryter med flere av barnekonvensjonens

rettigheter, blant annet artikkel 32 som handler om barns beskyttelse mot barnearbeid (De forente nasjoner, 1989, s. 11). Selv om stemoren til Askepott, samt flere kjente karakterer som Cruella de Ville, har som hensikt å skade barnet, påpeker Todres og Higinbotham (2016) likevel at den voksne som skurk ikke trenger være en karakter som bevisst ønsker å skade barnet. De velger derfor å skille mellom det de kaller *intentional* og *situational literary villains* (s. 174). Stemoren i Askepott er et eksempel på det de omtaler som en *intentional literary villain*, en skurk som bevisst ønsker å skade barnet. En noe mildere og mindre skremmende variant av denne voksenrollen, er en *situational literary villain*. En slik situasjonsbestemt skurk skader barnet på en ubevisst måte, for eksempel gjennom en overdreven reaksjon på barnets handling eller feiltrinn (s. 173). Denne voksenrollen eksemplifiserer Todres og Higinbotham (2016, s. 173) blant annet med de tre bjørnene som truer Gullhår på livet for å ha brutt seg inn i huset deres.

Som en motsetning til den voksne som skurk, har vi den voksne som veileder/beskytter/forsvarer. Dette er en voksenkarakterer som beskytter og forsvarer barnet og dets rettigheter (s. 175). Videre vil *den voksne som veileder* benyttes som en sammenfatning av de tre begrepene. Som et eksempel på denne voksenkarakteren viser Todres og Higinbotham (2016) til professor Humlesnurr i bokserien om Harry Potter. I mange tilfeller er det barnas foreldre som opptre i denne voksenrollen, men Todres og Higinbotham (s. 176) påpeker at det finnes mange eksempler på barnelitteratur der barnet er overlatt til seg selv. I situasjoner der dette er tilfelle, vil utviklingen til barnet være avhengig av en annen voksenkarakter som tar rollen som veileder og beskytter, og som jobber sammen med barnet for å støtte og styrke dets mot og vilje. Dette er professor Humlesnurr et godt eksempel på.

Den siste voksenrollen som Todres og Higinbotham (2016) identifiserer, er den passive tilskueren. Denne kjennetegnes av en voksen som overser eller er uvitende om barns behov. Disse voksenkarakterene kan ofte være selvpoptatte og fraværende (s. 181). Todres og Higinbotham trekker frem foreldrene til Jane og Michael i *Mary Poppins* som et eksempel på slike fraværende voksenroller.

I tillegg til disse tre voksenrollene som Todres og Higinbotham (2016) observerer i sitt material, kan det være relevant å vurdere flere voksenroller som aktuelle, spesielt med tanke på nyere perspektiver på samspillet mellom barn og voksne. Dette trekker Goga

(2023) frem i sin undersøkelse av voksenrollene i de nominerte bøkene til Bokslukerprisen 2021/2022. Med støtte i Spyrou's (2018) perspektiver på intrageneragency, foreslår hun en fjerde voksenrolle til forskningsfeltet. Denne kaller hun for *den relasjonelle voksne* (Goga, 2023, s. 60). Det som kjennetegner denne voksenrollen er en voksen som ikke selv alltid har svar på hvilken retning i livet som er riktig å velge, men som våger å reflektere over dette sammen med barnet og sammen finne veien videre.

2.5 Barn-voksen relasjonen

I bokkapittelet «Parent-child relations» (1978, s. 116-117) legger Vern L. Bengtson og Sandi S. Schrader frem det som i senere tid har blitt kjent som seks dimensjoner knyttet til begrepet intergenerational solidarity. Med intergenerational solidarity refereres det til den samhörigheten som finnes mellom generasjoner, og hvordan familier er bundet sammen for å utvikle seg, trives og overleve (Deszcz-Tryhubczak & Jaques, 2021, s. xii). De seks dimensjonene det her er snakk om er *affectual* eller *affectional solidarity*, som jeg på norsk vil omtale som hengiven solidaritet, *associational solidarity* (assosiasjonssolidaritet), *consensual solidarity* (konsenssolidaritet), *functional solidarity* (funksjonell solidaritet), *normative solidarity* (normativ solidaritet) og *structural solidarity* (strukturell solidaritet).

Dimensjonene har blitt tatt i bruk av flere forskere, og til ulike formål. Når Justyna Deszcz-Tryhubczak og Zoe Jaques i introduksjonskapittelet til boka *Intergenerational Solidarity in Children's Literature and Film* (2021), skriver om hvordan barn og voksne må samhandle for en bærekraftig og rettferdig verden, viser de blant annet til Bengtson og Schraders seks dimensjoner. Deszcz-Tryhubczak og Jaques (2021, s. xiv) mener at de seks dimensjonene gir oss en forståelse av hva som påvirker og former familiære og samfunnsmessige relasjoner mellom individer.

Den første av de seks dimensjonen, *hengiven solidaritet*, kjennetegnes av et følelsesmessig eller kjærlig samhold i relasjonen (s. xiii). Ifølge Bengtson og Schrader (1978, s. 117) handler hengiven solidaritet blant annet om opplevd kvalitet på relasjonen, med tanke på kjærlighet, nærhet, respekt, tillitt og forståelse for familiemedlemmer, samt graden av gjensidighet knyttet til disse følelsene. Den andre dimensjonen, *assosiasjonssolidaritet*, sier noe om hvilken type kontakt og samhandling som er mellom familiemedlemmene og hyppigheten av kontakten (Deszcz-Tryhubczak & Jaques, 2021, s. xiii). I noen relasjoner vil

det være jevnlig og fysisk kontakt, mens i andre relasjoner kan kontakten foregå kun ved spesielle anledninger eller begrense seg til samhandling over telefon (Bengtson & Schrader, 1978, s. 120). Den tredje dimensjonen, *konsenssolidaritet*, kjennetegnes av relasjoner der de som inngår i relasjonen deler samme verdier og syn på verden (Deszcz-Tryhubczak & Jaques, 2021, s. xiii). Dette poengterer Bengtson og Schrader (1978, s. 117) at handler om grad av enighet eller uenighet knyttet til verdier, holdninger og tro mellom individene i relasjonen. Videre kjennetegnes den fjerde dimensjonen, *funksjonell solidaritet*, av det å gi og motta støtte i relasjonen. Funksjonell solidaritet kan omhandle alt fra økonomisk støtte til psykisk og emosjonell støtte (s. 121). Den femte dimensjonen, *normativ solidaritet*, handler om forventinger og plikter knyttet til omsorg og ansvar for familienormer og verdier (Deszcz-Tryhubczak & Jaques, 2021, s. xiii). Den sjette, og siste dimensjonen, *strukturell solidaritet*, knytter seg til kontakt mellom individene i relasjonen, basert på, og muliggjort av blant annet geografisk nærhet. Bengtson og Schrader (1978, s. 119) løfter i tillegg frem kompleksiteten i familierelasjoner, der sosiale relasjoner, som stebarn, kan være like viktige som biologiske.

I tillegg til å ta i bruk de seks dimensjonene for å forstå hva som påvirker og legger til rette for en god relasjon mellom individer, skriver Deszcz-Tryhubczak og Jaques (2021) at med de problemstillingene vi i dag står ovenfor knyttet til blant annet global aldring, endrede familiestrukturer og politiske trender som setter yngre og eldre generasjoner i konflikt, har behovet for gode relasjoner mellom generasjoner blitt enda viktigere. De mener derfor at man må fremme «two-way intergenerational relationships» (s. xv) og utvikle nye måter å kommunisere på mellom generasjoner. En forutsetning for å få til gode relasjoner som møter dagens utfordringer, mener de ligger i å møte barns rett til deltakelse på en måte som ikke skiller barn og voksne fullstendig, men som etablerer «partial and temporary separability between children and adults» (Nick Lee, i Deszcz-Tryhubczak & Jaques, 2021, s. xvi). Man må legge opp til situasjoner som lar barn være «with adults rather than surrounded by them, accompanied rather than possessed» (Nick Lee, i Deszcz-Tryhubczak & Jaques, 2021, s. xvi). Dette kan ses i sammenheng med blant annet Gubars (2016) slektskapsmodell, da begge taler for at barn må betraktes som individer med en verdifull stemme, men at vi likevel må anerkjenne behovet for samhandling mellom voksne og barn.

Med utgangspunkt i de seks dimensjonene, samt flere overnevnte perspektiver og synspunkter, har jeg utarbeidet tre kategorier for å analysere relasjoner mellom barn og voksne i mitt materiale. Den første kategorien har jeg valgt å betegne *relasjonskjennetegn*. Her vil jeg se på hva som kjennetegner relasjonen mellom barnet og den voksne. I likhet med den første av de seks dimensjonene, hengiven solidaritet, kommer jeg til å se på om relasjonen er preget av kjærlighet, tillitt, nærhet, respekt og forståelse, og i hvilken grad disse følelsene oppleves gjensidig mellom de som inngår i relasjonen (Bengtson & Schrader, 1978, s. 117).

Den andre kategorien jeg har utarbeidet knytter seg til det å gi og motta støtte og omsorg i relasjonen, samt hvem av partene som støtter og gir omsorg. Kategorien har jeg valgt å betegne *relasjonsstøtte*, og den er en sammensetning av den fjerde og femte dimensjonen til Bengtson og Schrader (1978), funksjonell og normativ solidaritet. Det som vil være relevant å se på er i hvilken grad barnekarakteren mottar støtte og omsorg fra voksne, da det kan sies at det er omsorgspersonens ansvar å gi støtte og vise omsorg, og ikke motsatt. Det kan blant annet begrunnes i barnekonvensjonens mange artikler, der det blir presisert at «partene skal respektere det ansvar og de rettigheter og forpliktelser som foreldre (...) har, for å gi det (barnet) veiledning og støtte» (De forente nasjoner, 1989, art. 9, s.3)

Videre vil den tredje kategorien jeg har utarbeidet se på hvordan voksenkarakteren er plassert i forhold til barnet, og hvordan den voksne forholder seg til og kommuniserer med barnet. Kategorien har jeg valgt å omtale som *posisjonsforhold*. Denne kategorien bygger på Deszcz-Tryhubczak og Jaques' (2021) oppfordring til at barnet bør være i samspill med voksne, ikke bare omringet av dem, samt Gubars (2016) slektskapsmodell. Kategorien kan i tillegg sies å være inspirert av barnekonvensjonens artikkel 12, som presiserer barns rett til å ha en stemme og være deltaker i eget liv (De forente nasjoner, 1989, s. 4). Her er det relevant å si noe om hvilken type kontakt som er mellom barnet og den voksne, en tanke som bygger på Bengtson og Schraders (1978, s. 120) andre dimensjon, assosiasjonssolidaritet. Type kontakt vil kunne si noe om hva som preger samspillet i relasjonen. Er kontakten preget av dialog, samspill og likeverdighet, eller blir barnet behandlet fra et ovenfra-perspektiv, med mye enveiskommunikasjon og overkjøring, der barnet fremfor å være støttet av voksne, bare er omringet av dem?

2.6 Litteraturens dannelsingspotensial

Ved at barn får kunnskaper om egne rettigheter, mener Todres og Higinbotham (2016, s. 15) at det langt på vei vil hjelpe barna til ikke kun å være voksnes subjekter, men deltakende partnere i familien og samfunnet. Det å være deltakende aktører i samfunnet ligger inn under det som blant annet i en norsk kontekst blir omtalt som skolens dannelsingsoppdrag (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 9). Det handler om at skolen skal forberede elevene på å bli ansvarlige samfunnsborgere gjennom blant annet å gi de «et godt grunnlag for å forstå seg selv, andre og verden, og for å gjøre gode valg i livet» (s. 9). I norskfaget blir dannelsingsoppdraget i stor grad knyttet til lesing av skjønnlitteratur med utgangspunkt i litteraturens dannende potensial.

En som er opptatt av litteraturens dannende rolle er Martha C. Nussbaum. Hun hevder at litteraturen er viktig for demokratiet da den er med på å utvikle samfunnsborgere som evner å forstå andre mennesker selv om de er ulike en selv (Nussbaum, 2016, s. 25). Med det mener hun at litteraturen lar oss betrakte andre menneskers liv på en måte som virkeligheten ikke gir mulighet til i like stor grad (s. 56). Ved å lese litteratur vil mennesker med andre ord få innsikt i hvordan samfunnet påvirker og former mennesker med tanke på ulikheter som rase, kjønn, religion og hudfarge (s. 25-29). Den innsikten vil gjøre mennesker bedre skikket til å ta selvstendige og gjennomtenkte valg i en aktiv samfunnsdeltakelse (s. 29).

Når det gjelder skolens dannelsingsoppdrag, hevder Nussbaum (2016) at skolen bør «utvikle elevenes evne til å se verden fra andre menneskers perspektiv, spesielt de som samfunnet er tilbøyelige til å betrakte som mindreverdige eller som rene objekter» (s. 210). For å gjøre dette peker hun på seks forhold som skolen kan og bør fokusere på. Disse seks handler om å formidle at man ikke skal skamme seg over egne behov og ufullstendigheter, ei heller at behovet for andre mennesker er et tegn på svakhet. Behovet for andre mennesker bør heller ses på som et utgangspunkt for samarbeid og gjensidighet. Skolen bør også utvikle elevenes evne til omtanke for andre, motarbeide negative fordommer knyttet til minoriteter i samfunnet, samt formidle det som er sant om andre grupper for å motarbeide stereotypiske oppfatninger og avsky. I tillegg bør skolen fremme ansvarlighet ved å behandle elevene som ansvarlige aktører, samt stimulere til kritisk tenkning for å fremme evnen og motet som er nødvendig for å utfolde en kritisk og selvstendig stemme (s. 210).

Ved å jobbe mot dette i skolen, kombinert med god oppdragelse, kan det ifølge Nussbaum resultere i at barnet utvikler medfølelse og empati, samt evner å «betrikte andre mennesker med like rettigheter som dem selv» (s. 203).

3. Metode

I denne delen av oppgaven vil jeg presentere de metodiske tilnærmingene jeg har benyttet meg av for å besvare oppgavens problemstilling. Formålet med oppgaven er å kartlegge barns rettigheter i et utvalg barne- og ungdomslitteratur og analysere voksnes rolle i ivaretagelsen av barns rettigheter og aktørskap i litteraturen.

Metoden som benyttes i denne oppgaven er todelt. Første del består av en kvalitativ innholdsanalyse der jeg kartlegger hvilke artikler fra FNs barnekonvensjon jeg identifiserer i materialet. I andre del vil jeg benytte meg av litterær analyse som metode, der jeg tar for meg tre av bøkene fra materialet og nærleser disse. De teoretiske perspektivene som er presentert i kapittel to danner grunnlaget for både kartleggingen og analysen, og vil bli brukt som analyseverktøy i oppgaven.

3.1 Innholdsanalyse

For å kartlegge hvilke rettigheter fra Barnekonvensjonen som er aktualisert i materialet benytter jeg meg av innholdsanalyse som metode. Dette er en forskningsmetode som blant annet har til formål å identifisere og klassifisere mønster gjennom en detaljert og systematisk undersøkelse av et materiale, noe som gjør den velegnet til mitt formål (Lune & Berg, 2017, s. 182). Materialet som undersøkes i en innholdsanalyse er ifølge Howard Lune og Bruce L. Berg (2017) «anything produced by people for various purposes, usually not originally intended for research» (s. 182). Det vil si ulike former for menneskelig kommunikasjon, og kan være alt fra skrevne dokumenter, illustrasjoner, graffiti, filmer og veiskilt (s. 182). I mitt tilfelle er det, i denne første delen av analysen, et skriftlig materiale bestående av ti barnebøker, som skal kartlegges. Disse ti bøkene er de nominerte bøkene til Bokslukerprisen 2022/2023.

Hsiu-Fang Hsieh og Sarah E. Shannon (2005, s. 1278) har identifisert tre ulike tilnærminger til kvalitativ innholdsanalyse: conventional, summative og directed. På norsk blir disse tre tilnærmingene omtalt som konvensjonell innholdsanalyse, summativ innholdsanalyse og teoridrevet innholdsanalyse (Fauskanger & Mosvold, 2014, s. 128). Alle tre har som formål å gi kunnskap og innsikt knyttet til fenomenet som forskes på (Hsieh & Shannon, 2005, s. 1278). De skiller seg likevel fra hverandre når det gjelder hvilken type informasjon man ønsker å hente ut og hvordan analysekategoriene blir til. Konvensjonell

innholdsanalyse blir, ifølge Hsieh og Shannon (2005, s. 1279), oftest tatt i bruk når målet er å beskrive et fenomen. Denne tilnærmingen er vanligvis hensiktsmessig å benytte seg av når eksisterende teori eller forskning på feltet er begrenset. Når man benytter konvensjonell innholdsanalyse blir analysekategoriene til underveis, og de blir utviklet etter hvert som dataen blir gjennomgått. Relevant teori og tidligere forskning blir først koblet inn når man skal drøfte funnene. Fordelen med en konvensjonell tilnærming til innholdsanalyse er at analysen ikke blir påvirket av forhåndsoppfattete kategorier eller teori, men kun omhandler direkte informasjon fra materialet. Ved en summativ tilnærming til innholdsanalyse identifiserer og kartlegger forskeren omfanget av visse ord eller innhold i materialet for å forstå konteksten de blir brukt i (s. 1283-1285). På denne måten får man innsikt i hvordan ord eller innhold faktisk blir brukt i datamaterialet. Målet med tilnærmingen er å oppdage underliggende betydninger av ordene eller innholdet. Den siste tilnærmingen, teoridrevet innholdsanalyse, har som mål å validere eller videreutvikle et eksisterende teoretisk rammeverk (s. 1282). Her begynner forskeren med å sette opp analysekategoriene med utgangspunkt i eksisterende teori, før man benytter en av to analysestrategier, avhengig av målet med forskningen. Den første strategien benyttes dersom målet er å identifisere og kategorisere alle forekomster av fenomenet. Da starter forskeren med å lese gjennom materialet, notere ned alt som kan være relevant, for så å kategorisere og kode notatene sine ut fra de forhåndsbestemte kategoriene. Dersom noe data ikke passer inn i en av de forhåndsbestemte kategoriene, og det blir behov for å supplere med flere kategorier, gjøres dette underveis i kodingen. I den andre strategien starter kodingen i de forhåndsbestemte kategoriene umiddelbart. Data som ikke passer inn i kategoriene blir analysert senere for å avgjøre om det er behov for å tilføye nye kategorier eller eventuelle underkategorier. Ved en teoribasert tilnærming er det teorien og tidligere forskning som er utgangspunktet for drøftingen. Dette betyr at eventuelle nye analysekategorier vil kunne tilby et motstridende syn på temaet, samtidig utvide og berike den allerede eksisterende teorien (s. 1281-1283).

Disse tre tilnærmingene til innholdsanalyse er like i form av at alle tre tar utgangspunkt i sju steg: formulere forskningsspørsmål, velge materiale som skal analyseres, definere analysekategorier, skissere kodingsprosessen, utføre kategoriseringen, bestemme påliteligheten og analysere og drøfte resultatene av kategoriseringen. Hovedforskjellen på tilnærmingene ligger altså i hvordan de innledende kategoriene utvikles (s. 1285).

I mitt tilfelle har jeg valgt å benytte meg av en teoridrevet innholdsanalyse. Dette valget er basert på formålet med analysen, som er å undersøke hvor aktualisert barns rettigheter er i barnelitteraturen, samt ønsket om å ta i bruk og muligens revidere eller videreutvikle et allerede eksisterende rammeverk utviklet av Goga (2023). Ved å analysere materialet etter allerede etablerte kategorier, i motsetning til en konvensjonell tilnærming der kategoriene kommer til underveis, øker dette sannsynligheten for å innhente akkurat de data som er relevant for min undersøkelse. En konvensjonell eller summativ tilnærming vil ikke være like gunstig ettersom jeg ønsker å undersøke noe konkret i materialet, og det vil være lite relevant å hente ut annen data.

3.1.1 En teoridrevet innholdsanalyse: Kartlegging av materialet

Ettersom metoden jeg benytter meg av i første del av analysen er en teoridrevet innholdsanalyse, er det relevant å legge frem hvordan jeg har gått frem og hvilke valg jeg har tatt.

Som Hsieh og Shannon (2005) skriver, tar en teoridrevet innholdsanalyse utgangspunkt i et sett med analysekategorier som er basert på allerede eksisterende teori. Ettersom jeg analyserer materialet mitt opp mot barns rettigheter slik de er formidlet i FNs barnekonvensjon, rammer jeg analysen inn etter Saguisag og Prickett' (2016) fire overordnede kategorier knyttet til barns rettigheter. Disse fire kategoriene er som nevnt tidligere: retten til overlevelse, retten til utvikling, retten til beskyttelse og retten til deltakelse (s. v).

Den første av disse fire kategoriene, retten til overlevelse, handler om retten til liv og grunnleggende behov (s. v). Denne rettigheten finner vi blant annet nedfelt i artikkel 6 i FNs barnekonvensjon, der det blir fastslått at barn har rett til å vokse opp, samt artikkel 24, som fastslår at barn har rett på helsehjelp for å redusere spedbarns- og barnedødelighet (De forente nasjoner, 1989). Retten til utvikling handler blant annet om rett på støtte og veiledning, lek og fritid og tilgang til informasjon (Saguisag & Prickett, 2016, s. v). Disse rettighetene finner vi blant annet i artikkel 5, som sier noe om foreldrenes ansvar for å gi støtte og veiledning, artikkel 17, som handler om massemediens ansvar for informasjon, og artikkel 31, som fastslår barns rett på lek, hvile og fritid (De forente nasjoner, 1989). Retten til beskyttelse handler om retten til beskyttelse mot diskriminering, omsorgssvikt og utnyttelse (Saguisag & Prickett, 2016, s. v). Disse rettighetene er blant annet formulert i

artikkel 2, som knytter seg til retten mot diskriminering, artikkel 16, som fastslår retten til privatliv, artikkel 19, som handler om beskyttelse mot fysisk og psykisk vold, skade eller misbruk og artikkel 38, som skal sikre at barn ikke deltar i krig (De forente nasjoner, 1989). Den siste av de fire grunnleggende rettighetene, retten til deltakelse, handler om barns rett til å ytre seg, bli hørt og delta i fredelige forsamlinger (Saguisag & Prickett, 2016, s. v). Disse rettighetene er blant annet formulert i artikkel 12, som gir barn rett til å danne egne synspunkter og bli lyttet til, og artikkel 15, som fastslår barns rett til organisasjonsfrihet (De forente nasjoner, 1989).

Som nevnt overfor, kan selve analysen i teoridrevet innholdsanalyse ta utgangspunkt i to ulike metoder (Hsieh & Shannon, 2005). I mitt tilfelle benytter jeg meg av den første metoden, der kategoriseringen skjer i etterkant av gjennomlesingen. Denne metoden er mest hensiktsmessig med tanke på å hente ut mest mulig relevant informasjon fra materialet, og på den måten kunne si noe om hvor aktualisert barns rettigheter er i bøkene.

I arbeidet med å kartlegge hvilke rettigheter fra barnekonvensjonen som er aktualisert i materialet har jeg på forhånd gjort meg godt kjent med innholdet i FNs barnekonvensjon, og hvilke rettigheter barn har. På den måten har jeg i kartleggingen sett på det jeg anser som bokas tema og hovedpersonen(e)s evner og muligheter til å ta selvstendige valg i de situasjonen de blir stilt overfor. De hendelsene og situasjonene jeg mener kan kobles til barns rettigheter, er systematisert i en tabell (tabell 1) i henhold til de fire kategoriene til Saguisag og Prickett (2016). Ettersom jeg ikke identifiserer at noen av bøkene i materialet aktualiserer retten til overlevelse, har jeg ikke tatt denne med i oversikten.

For å utdype funnene mine på en oversiktlig måte følger det så en grundig gjennomgang av hver bok. Ettersom det er stor variasjon i hvor fremtredende de ulike artiklene i barnekonvensjonen er i bøkene, blir de mest sentrale artiklene og rettighetene i hver bok presentert først, for så å utfylles med mindre fremtredende, men samtidig relevante artikler.

Denne måten å forholde seg til det litterære materialet på, går under det Åse Høyvoll Kallestad og Marianne Røskeland (2020, s. 45) kaller en tekstekstern tilnærming. Det vil si at jeg først og fremst undersøker og studerer forholdet mellom litteraturen og konteksten, og ser på sammenhenger mellom den litterære teksten og samfunnet (s. 45). Jeg har med

andre ord et vekslende blikk på det skjønnlitterære materialet og FNs barnekonvensjon, og ser etter likheter i mitt material og konvensjonen, som er et produkt av samfunnets syn på barn som samfunnsaktører. En analyse som foregår på denne måten, ved å konkret kartlegge hvilke artikler fra barnekonvensjonen jeg finner at aktualiseres i materialet, vil i stor grad være en objektiv analyse ettersom jeg tar utgangspunkt i konkrete hendelser i bøkene og kobler disse til barnekonvensjonen. Det er likevel vanskelig å unngå noe form for subjektivitet, og jeg kan ikke utelukke at en annen vil gjøre andre vurderinger enn meg.

3.2 Litterær analyse

I den andre delen av analysen tar jeg i bruk litterær analyse som metode for å undersøke de tre bøkene *Vulkanen vaknar*, *Familien Brattbakk* og *Sommer med Jo*. Ifølge Per Thomas Andersen, Gitte Mose og Thorstein Norheim (2012, s. 18) består en litteraturvitenskaplig analyse både av å formidle og begrunne egen teksttolkning, samt begrunne forutsetningene tolkningen hviler på. Det mener de skjer gjennom at forskeren anvender et egnet begrepsapparat for tolkningen av de ulike delene av teksten, samtidig som de poengterer viktigheten av å underbygge tolkningene med fornuftige resonnementer og argumentasjon (s. 18). Kallestad og Røskeland (2020, s. 48) fremhever også viktigheten av å inkludere tolkninger av teksten i analysen ettersom målet med en litterær analyse er å forstå den litterære teksten bedre. De hevder at «en analyse som bare peker på eller beskriver tekstelementer uten å reflektere over hvordan de fungerer i en sammenheng» (s. 48) ikke er en fullgod analyse.

Til tross for at litterær analyse ikke er en enhetlig metode, men må tilpasses hver enkelt tekst, innfallsvinkel og forskerens teoretiske orientering, krever likevel alle litterære analyser at forskeren leser den skjønnlitterære teksten oppmerksomt (s. 46). Dette er en forutsetning for å kunne tolke og forstå teksten fullstendig (s. 48). En fullgod, litterær analyse impliserer med andre ord nærlesing (s. 48). Barbara Herrnstein Smith (2016) skriver at nærlesing er “a technically informed, fine-grained analysis of some piece of writing, usually in connection with some broader question of interest” (s. 58). Med det påpeker hun at nærlesing handler om å lese teksten oppmerksomt, men at det må gjøres i sammenheng med og drøftes med utgangspunkt i noe spesifikt forskeren ønsker å undersøke i den litterære teksten.

Det å velge ut noen analytiske elementer man skal drøfte i den litterære teksten er et viktig grep for å styrke analysen (Andersen et al., 2012, s. 22). Valgene man tar må beskrives, kommuniseres og argumenteres for på en måte som gjør at andre kan gjenta det samme (s. 22). Hvilke elementer som er relevante å analysere varierer ut ifra formålet med analysen (s. 22). Hvis det ikke redegjøres for analytiske elementer, eller utpekingen virker tilfeldig, vil det være en svakhet ved analysen. Det vil også være en svakhet dersom forskeren overser eller unnlater å ta med tekstpassasjer som motsier det som kanskje er ønsket utfall av analysen (s. 22). Andersen et al. (s. 23) påpeker i tillegg viktigheten av å bringe teori inn i tolkningen. Teorien kan benyttes som et hjelpemiddel til å beskrive og forstå den litterære teksten, noe som ofte vil øke det analytiske nivået. Det å redegjøre for analytiske elementer og ta i bruk relevant teori er dermed viktige grep for at analysen i minst mulig grad skal bære preg av forskerens følelser, og på den måten være så pålitelig som mulig.

Med bakgrunn i det vil jeg i det videre presentere mine avgrensninger og valg knyttet til litterære elementer og teoretiske overveielser i analysen.

3.2.1 Analytiske valg

I analysen skal jeg som nevnt overfor gjennomføre en nærlesing av de tre bøkene *Vulkanen vaknar*, *Familien Brattbakk* og *Sommer med Jo*. Valget av bøker til denne delen av analysen er basert på funn i kartleggingen, og ble dermed tatt i etterkant av den teoridrevne innholdsanalysen. Jeg vil også påpeke at utvalget av bøker til analysen ble tatt før Foreningen lles annonserte de fem superfinalistene og kåret vinneren av Bokslukerprisen 2022/2023. Utpeking av superfinalister og endelig kåring av vinner har dermed ikke lagt føringer for mine valg. Bakgrunnen for valget av de tre bøkene jeg skal ta for meg og nærlese i den andre delen av analysen er blant annet at alle tre inneholder fremtredende voksenkarakterer, men samtidig skildrer forskjellige og komplekse voksenroller. På den måten viser bøkene hvordan voksne på ulike vis kan legge til rette for at barn har mulighet til å utøve og realisere sine rettigheter. Bøkene er også noen av de jeg fant som aktualiserte flest artikler fra barnekonvensjonen, noe som også ble avgjørende for utvelgelsen. Det at bøkene aktualiserer et større antall rettigheter er fruktbart når jeg skal undersøke hvordan de voksne legger til rette for at barna får realisert rettighetene sine.

I motsetning til den teoridrevne innholdsanalysen, som har en tekstekstern tilnærming til materialet, vil tilnærmingen jeg har til litteraturen i den litterære analysen klassifiseres som

tekstintern (Kallestad & Røskeland, 2020, s. 45). Det vil si at det primært er den litterære teksten som blir undersøkt.

Som Andersen et al. (2012) påpeker, er det nødvendig å ta valg knyttet til hvilke analytiske elementer man skal drøfte i den litterære analysen da det er med på å styrke påliteligheten. Ettersom mitt fokus er på voksenkarakterenes rolle i realiseringen av barnas rettigheter, benytter jeg meg derfor av Todres og Higinbothams (2016) tre voksenroller, samt den fjerde voksenrollen tilført av Goga (2023), som analysekategorier. Ved å ta i bruk de fire kategoriene, ønsker jeg å undersøke hvilken rolle de voksne har i utøvelsen av barns rettigheter. I tillegg er det hensiktsmessig å undersøke relasjonen mellom barnekarakterene og voksenkarakterene, da det kan gi en større forståelse av hvilken rolle de voksne spiller i barns utøvelse av rettighetene og utvikling av aktørskap. Jeg støtter meg derfor også på de tre kategoriene relasjonsskjennetegn, relasjonsstøtte og posisjonsforhold som jeg har utarbeidet og lagt frem i teoridelen. Det å anvende teori knyttet til voksenroller og relasjonen mellom barn og voksne vil kunne gjøre analysen av bøkene mindre subjektiv og dermed øke påliteligheten til studien.

4. Kartlegging av barns rettigheter i materiale

I denne delen av oppgaven kartlegger jeg aktualiseringen av barns rettigheter i materiale. Formålet med kartleggingen er å undersøke om, og eventuelt hvilke rettigheter, slik de er formidlet i FNs barnekonvensjon, som er aktualisert i de ti bøkene nominert til Bokslukerprisen 2022/2023. Gjennom en teoridrevet innholdsanalyse sorterer jeg dermed de artiklene jeg finner aktualisert i bøkene i en tabell (tabell 1). Som nevnt tidligere, sorteres artiklene i henhold til Saguisag og Pricketts (2016) fire overordnede kategorier knyttet til barns rettigheter. Ettersom jeg ikke identifiserte noen rettigheter knyttet til barns rett til overlevelse er ikke denne kategorien tatt med i oversikten.

I tabellen over de aktualiserte rettighetene viser jeg kun til artikkelnummeret på de aktuelle artiklene i Barnekonvensjonen. Den videre teksten vil derimot også vise til innholdet i artiklene ved å bruke plakatversjonens (figur 2) forklaring i parentes.

Boktittel	Retten til utvikling	Retten til beskyttelse	Retten til deltakelse
<i>På samme lag</i>	31	2	12
<i>Skallen</i>		16	12
<i>Sommer med Jo</i>	31	9, 18, 33	
<i>Familien Brattbakk</i>	31	2, 9, 16, 19, 24, 27, 35	12
<i>Fimbulvinter</i>		9, 35	
<i>Vulkanen vaknar</i>	40, 28	2, 9, 16, 18, 23, 38	12
<i>TIX. Den stygge andungen</i>	31	2, 19	
<i>Det første oppdraget</i>		9, 19, 38	
<i>Kampen</i>	5, 17	2, 16, 19	13, 15
<i>Tankespinneren</i>	5	3, 9, 19, 38	12

Tabell 1. Aktualiseringen av barns rettigheter i de nominerte bøkene til Bokslukerprisen 2022/2023

Figur 2. Utdrag fra plakativersjon av artiklene jeg finner aktualisert i bøkene (Barne- og familiedepartementet, u.å)

For å utdype funnene i tabellen, følger en gjennomgang av hver bok der jeg først presenterer bokens handling og fortellerperspektiv, før jeg presenterer hvordan rettighetene viser seg å være aktualisert i den gitte boka. Rekkefølgen bøkene presenteres på er tilfeldig, og har ingen betydning for funnene. Ettersom det er noe ulikt i hvor fremtredende rettighetene er, vil hver bok presenteres med de mest sentrale rettighetene først, for så å utfylles med mindre fremtredende rettigheter som preger boka i mindre grad. Til slutt følger en oppsummering av funnene, der jeg legger frem hvilke rettigheter som viser seg å være mest aktualisert.

4.1 På samme lag, skrevet av Ada Hegerberg, Andrine Hegerberg og Harald Rosenløw Eeg

På samme lag (Hegerberg et al., 2022) handler om søstrene Ada og Andrine Hegerberg. Historien blir fortalt gjennom en aural forteller, der synsvinkelen er lagt til både Ada og Andrine. Det er likevel Adas tanker og følelser som får mest plass i boka, og som leseren i størst grad får tilgang til, noe som er med å påvirke aktualiseringen av rettigheter.

Søstrene Hegerberg har nettopp flyttet til Sunndal, en liten bygd der familien kan dyrke fotballinteressen. Fotball betyr alt for Andrine, og hun er så god at hun kan spille på guttelaget. Ada er ikke like interessert i fotball, men har spilt mye sammen med Andrine for å hjelpe søsteren til å bli god. Men når laget til Andrine skal møte erkefienden sin, er det usikkert om hun får spille. Treneren er redd hun ikke håndterer de store, sterke guttene, men Ada klarer å overbevise han om å la søsteren spille. Andrine briljerer på banen og scorer lagets første mål. Men når hun blir skadet midt i kampen, må Ada stille opp. Søstrene Hegerberg er så like at ingen merker at det er Ada som spiller siste del av kampen. Ada scorer lagets andre mål, og kampen ender uavgjort.

I boka finner jeg at det er tre grunnleggende rettigheter som blir aktualisert. Den mest fremtredende er en rettighet som kategoriseres under barns rett til beskyttelse, nærmere bestemt barns rett til beskyttelse mot diskriminering på bakgrunn av kjønn (artikkel 2). Dette kommer til uttrykk i situasjoner der søstrene, og spesielt Andrine, ikke får delta i fotballkamper fordi de er jenter. Et sånt møte får leseren helt i starten av boka, der Andrine spør en guttegjeng om hun og Ada kan få bli med å spille. De blir møtt med hånende latter, og får beskjed om å finne seg noen jenter å spille med (s. 24). De får også beskjed om at "her er det bare verdensstjerner. Har du hørt om noen som har dratt på løkka i en damedrakt noen gang?" (s. 24). Til tross for dette får jentene bli med å spille, men blir likevel behandlet annerledes på banen. Ada blir satt i forsvar, noe hun vet er en posisjon for den dårligste, mens guttene unngår å sentre til Andrine (s. 27). Det er også situasjoner der jentene ikke opplever diskriminering på bakgrunn av kjønn i fotballen. Andrine får blant annet spille og trene med fotballaget til guttene. Samtidig er det en viss grad av diskriminering her også, ettersom treneren er usikker på om hun, som er jente, kan spille den viktige kampen mot erkefienden.

I tillegg til artikkel 2 (ingen diskriminering) aktualiserer boka retten til hvile og fritid (artikkel 31). Store deler av bokas handling knytter seg til fotball, og fotballens rolle i Andrines liv. På den andre siden føler Ada at det kun er fotball som er tillatt å drive med i familien Hegerberg, noe hun ikke liker så godt, da hun egentlig vil gjøre andre ting enn å spille fotball. På denne måten blir leseren vitne til Andrine som får leve drømmen sin gjennom fotball, samtidig som de får innblikk i hverdagen til Ada, som opplever at det hun vil gjøre ikke er like godtatt som å drive med fotball.

Jeg finner også at artikkel 12 (respekt for barns mening) er aktualisert i boka. Artikkelen kategoriseres under retten til deltakelse, og inkluderer barns rett til å bli hørt (De forente nasjoner, 1989, s. 4). Rettigheten aktualisert gjennom både Ada og Andrine. Når både Ada og Andrine gir uttrykk for at Andrine er god nok til å spille kampen mot Rival, og spesielt etter Ada forteller lederen for Sunndal IL om hvor god Andrine er, velger de å lytte til jentene, og gi Andrine en sjanse. På denne måten blir Ada og Andrines stemme i stor grad vektlagt i en avgjørelse som har betydning for Andrines liv.

4.2 *Skallen*, skrevet av Harald Nortun

I *Skallen* (Nortun, 2021), som er en del av bokserien *Grøss og gru*, møter vi kompisene Ben og Erik. Forfatter Harald Nortun har lagt synsvinkelen til Erik, noe som gjør at historien sanses og oppleves gjennom han.

I boka reiser guttene på telttur til det berykta Reinsvatnet. Ingen vet at de er der, og det finnes heller ikke mobildekning der. Men plutselig, midt på natta, plinger det inn meldinger fra *Skallen*, en ukjent avsender som signerer meldingene med en hodeskalle. Personen følger med på guttene og det blir en uhyggelig stemning i fjellet. Guttene må kjempe for livet, men kommer seg trygt ned igjen til bygda etter en dramatisk natt. Dagen etterpå er Ben forsvunnet, og Erik mottar en ny melding fra *Skallen*. Han er den neste, og *Skallen* er ute etter å ta han.

Når det kommer til aktualiseringen av barns rettigheter i denne boka, finner jeg blant annet at artikkel 12 (respekt for barns mening) har en relevant rolle. Dette handler om barns rett til å bli hørt, og voksnes ansvar i å anerkjenne barns stemme (De forente nasjoner, 1989, s. 5). I *Skallen* kommer rettigheten til uttrykk når Ben har forsvunnet og de voksne ikke tror på Eriks mistanke om at han har blitt tatt av den såkalte *Skallen* (Nortun, 2021, s. 74-75). Dette handler med andre ord om at Erik blir frarøvet rettigheten til å bli hørt og anerkjent for sin stemme, i en situasjon der han er den som besitter mest kunnskap.

Jeg identifiserer også at artikkel 16 (rett til privatliv) blir aktualisert i boka. Denne artikkelen omfatter blant annet at barn ikke skal bli utsatt for vilkårlig eller ulovlig innblanding i privatlivet (De forente nasjoner, 1989, s. 5). Rettigheten kommer til uttrykk når Ben mottar en melding fra *Skallen*, med et bilde av seg selv, tatt gjennom hans egen pc-skjerm (Nortun,

2021, s. 79). Han blir på denne måten overvåket gjennom pc-skjermen sin, noe som strider mot retten til privatliv.

4.3 *Sommer med Jo*, skrevet av Kristine Rui Slettebakken

Sommer med Jo (Slettebakken, 2021) er den andre boka i den foreløpige triologien om Frida og Jo. Forfatter Kristine Rui Slettebakken har lagt fortellerstemmen til Frida, noe som gjør at aktualiseringen av rettighetene forsterkes gjennom henne. Vi får på denne måten ta del i rettigheter som knyttes til Jo, gjennom Fridas tanker og følelser.

Boka tar for seg starten av sommerferien, der Frida blir med familien til Jo på hytta. De bader fra brygga, fisker etter krabbe, spiser is og leker i skogen. Frida vet at Geggen, faren til Jo, har sittet i fengsel, men hun vet ikke for hva. I løpet av hytteturen oppdager hun og Lars, hyttenaboen og feriekompisen til Jo, en boks med piller som er gjemt i skogen rundt hytta. Det viser seg at pillene antageligvis tilhører Geggen, og Jo forteller Frida at faren satt i fengsel på grunn av bruk og salg av narkotika. Lars gjemmer pillene på en ny plass, og kort tid etter dette reiser Geggen fra hytta uten å si farvel. Jo blir fortvilet, og tror faren har reist fordi han fortsatt er pilleavhengig. Frida, Jo og Jos farmor må reise hjem alene, og der venter Geggen sammen med familien til Frida. Geggen forteller alle at han nå skal få hjelp med problemene sine og bli rusfri.

I boka får vi etter hvert vite om Geggen sitt narkotikaproblem. Det er dermed relevant å koble inn artikkel 33 (beskyttelse mot narkotika), som fastslår at barn skal beskyttes mot ulovlig bruk av narkotiske stoffer (De forente nasjoner, 1989, s. 11). Når Jo forstår at faren fremdeles er avhengig av piller, og ikke har sluttet etter fengselet, blir han nedstemt og fortvilet (Slettebakken, 2021, s. 140-142). Artikkel 33 (beskyttelse mot narkotika) inkluderer også at barn ikke skal involveres i produksjon eller handel av narkotika (Forente nasjoner, 1989, s. 11). Selv om Jo ikke direkte blir involvert i farens kjøp og salg av piller, blir han likevel dratt inn i det. Dette ser vi eksempel på når Frida og Jo snakker sammen om Geggen sitt narkotikaproblem. Da sier Jo blant annet "og jeg vedder på at han kjøpte dem av Tom da han var her" (Slettebakken, 2021, s. 139). Hendelsen han viser til skjedde på starten av hytteturen, da Geggen fikk besøk av en kompis. De gikk en tur i skogen og Frida overhørte en høylytt krangel mellom dem den samme natta.

En annen rettighet som også er relevant å trekke inn er artikkel 18 (foreldres ansvar). Denne rettigheten kan også kategoriseres under barns rett til beskyttelse, og handler om at “begge foreldre har et felles ansvar for barnets oppdragelse og utvikling” (De forente nasjoner, 1989, s. 6), samt at de skal gjøre det som er best for barnet. Vi får tidlig vite at moren til Jo er på et skrivekurs i Italia, og ikke skal være med på hytteturen. Dette i seg selv kan være helt normalt, men med tanke på Geggens narkotikaproblem kan det drøftes om det er til Jos beste at moren ikke er med på hytteturen. Det som er helt tydelig er at Geggens handlinger ikke er til det beste for Jo. Det er flere handlinger som viser at Geggen setter seg selv fremfor Jo. Eksempler på dette er blant annet fengselsdommen, at han antageligvis inviterer en narkotikaselger til hytten, kjøper piller samtidig som han har ansvar for Jo og Frida, muligens inntar narkotiske stoffer i samvær med Jo og Frida og forlater hytta i mangel på piller der. Mot slutten av boka ser vi likevel at Geggen innrømmer at han trenger hjelp og skal på avrusing, noe som er bra for både han og Jo (Slettebakken, 2021, s. 166).

Jeg identifiserer også artikkel 31 (hvile, lek, kultur, kunst), som knytter seg til barns rett til utvikling. Artikkelen handler om barns rett til hvile og fritid, samt retten til å delta i lek, fritidsaktiviteter, kulturliv og kunstnerisk virksomhet (De forente nasjoner, 1989, s. 11). Denne rettigheten blir uttrykt generelt gjennom hele boken med tanke på at Jo og Frida har sommerferie. Hytteturen er et avbrekk fra en skolehverdag med krav og forventinger, og består i stor grad av lek, bading, sene kvelder og avslapping. Artikkelen fastslår også retten til å delta i kulturlivet gjennom “muligheter for kulturelle, kunstneriske, rekreasjons- og fritidsaktiviteter” (De forente nasjoner, 1989, s. 11). Dette blir aktualisert gjennom bildekonkurransen Jo deltar i og vinner, der han får utfolde seg kunstnerisk.

I tillegg gjør artikkel 9 (å holde familier sammen) seg gjeldende gjennom Fridas avdøde mor. Artikkelen fastslår at barn ikke skal skilles fra foreldre med unntak av når det er for barnets beste eller skyldes en hendelse som for eksempel et dødsfall (De forente nasjoner, 1989, s. 3-4). I Fridas tilfelle er moren død, noe som dermed går inn under artikkel 9, punkt fire. I tillegg kan artikkelen sies å aktualiseres gjennom Jo, med tanke på hans far som både har vært i fengsel, og nå skal på avrusing. På denne måten har Jo blitt skilt fra en av sine foreldre på et tidligere tidspunkt, samt mest sannsynlig skal skilles fra han i nær framtid.

4.4 *Familien Brattbakk*, skrevet av Julia Kahrs

I *Familien Brattbakk* (Kahrs, 2022) møter vi Sam, hennes to brødre og moren. Historien blir fortalt gjennom Sam, og det er stort sett hennes tanker og følelser vi får ta del i. Leseren får likevel tilgang til de andre karakterene gjennom henne, noe som gjør at vi blir introdusert for rettigheter som aktualiseres ved andre karakterer enn kun Sam.

Historien handler om familien Brattbakk som flytter til Gørja, et tilsynelatende vanlig sted, men som viser seg å være et sted med mye historie og store mysterier. To ganger tidligere har barn forsvunnet under høststormene, og når familien flytter til bygda bygger det opp til en ny storm. Nye barn forsvinner, og Sam mistenker at moren har noe med det å gjøre. Mot slutten av boka går Sam og brødrene til politiet og forteller at de tror moren er kannibal og er redd hun har tenkt å spise de. Det viser seg at ingenting av det Sam har trodd stemmer, men moren har likevel båret på en hemmelighet hun nå forteller barna sine. Hun er egentlig et romvesen fra planeten *Golgan*, og ikke deres biologiske mor.

I *Familien Brattbakk* identifiserer jeg tre av de fire grunnleggende rettighetene, der det er en betydelig overvekt av rettigheter som kan kategoriseres under barns rett til beskyttelse. De to mest fremtredende er artikkel 24 (helse, vann, miljø, mat) og artikkel 27 (mat, klær og et trygt hjem), som kommer til uttrykk gjennom morens bekymring for Sams vekt. Vi får blant annet bli med på flere legebesøk, der legen avkrefter at det er noe i veien med Sams vekt, og sier at hun er innenfor normalen for alderen (s. 67). Legen veileder moren i hva som er viktig for et barn, noe som samsvarer med artikkel 24 (helse, vann, miljø, mat). Veiledningen virker likevel mot sin hensikt, og moren innfører et strengt treningsprogram, med styrketrening, løping, et strengt kosthold og daglig veiing. Dette er forhold som et barn ikke skal ha fokus på, noe som gjør at artikkel 27 (mat, klær og et trygt hjem) blir relevant å trekke inn. Gjennom skildringen av rommet til Sam får vi et godt bilde på hva som preger hverdagen hennes hjemme. Gitteret på utsiden av soveromsvinduet hennes, den detaljerte treningsplanen på veggen, skjemaet hun må fylle ut med treningsøktene og kroppsvekten, målebåndet, badevekten på gulvet og jernvektene som ligger ved siden av vekten (s. 229). I tillegg til denne skildringen av Sams rom, kommer det frem at moren overvåker henne, og følger med på hvor hun er til enhver tid gjennom GPS-sporing på et armbånd (s. 155). Denne overvåkingen viser igjen levevilkår som ikke er "tilstrekkelig for barnets fysiske, psykiske, moralske og sosiale utvikling" (De forente nasjoner, 1989, s. 9), samtidig som det kan kobles

til artikkel 16 (rett til privatliv), ettersom overvåkingen er et overgrep mot Sams privatliv. En annen rettighet jeg identifiserer i materialet er artikkel 19 (beskyttelse mot vold). Denne rettigheten kategoriseres under barns rett til beskyttelse, og kommer til uttrykk på to måter i Sams liv, samt gjennom venninnen Karla. Først og fremst opplever Sam å bli mobbet både på den gamle skolen sin, noe som er grunnen til at familien flytter til Gørja, ei heller får hun den varmeste velkomsten i den nye klassen. Venninnen Karla er også et offer for mobbing på skolen, og boka skildrer flere opplevelser der både Sam og Karla blir behandlet ufint av både klassekamerater og lærere. Dette får leseren blant annet innblikk i gjennom Sams første skoledag i Gørja, der Sams klær og haltende fot blir gjort narr av, samt Karlas kropp (Kahrs, 2022, s. 45-49). Begge disse hendelsene kan også knyttes til artikkel 2 (ingen diskriminering) ettersom både Sam og Karla opplever at klassen behandler de annerledes på bakgrunn av kropp, fysiske utfordringer og klesstil. Artikkel 19 (beskyttelse mot vold) kan i tillegg sies å bli aktualisert gjennom det strenge mat- og treningsregime moren til Sam har satt opp. Et slik regime kan over lengre tid være til skade for Sam både psykisk og fysisk.

Det strenge regimet kan i tillegg sies å aktualisere artikkel 31 (hvile, lek, kultur, kunst), en artikkel som kan kategoriseres under retten til å utvikle seg. I motsetning til andre bøker i materialet, der barnet får oppfylt denne rettigheten, finner jeg her at Sam blir fratatt retten til hvile og fritid. Dette kommer til uttrykk gjennom Sams treningsprogram. Hun må blant annet bruke høstferien sin på å følge treningsprogrammet, noe hun gir uttrykk for at hun ikke vil (s. 123). Sams uttrykk for at hun ikke vil følge morens treningsplan knytter seg også til artikkel 12 (respekt for barns mening). Sams mor velger her å ikke lytte til datteren og hennes ønsker, noe som resulterer i at hun ikke respekterer barns mening. Vi ser også at rettigheten blir aktualisert gjennom Karla, som i likhet med Sam opplever å ikke blir hørt. Det blir leseren vitne til når Karla har reddet klassekameraten Truls og forteller at det var den mystiske, gamle mannen, Vinkel, som hadde kidnappet han. Politiet reagerer med å "riste oppgitt på hodet" (s.215) og avfeie Karlas forklaring. I motsetning til disse to hendelsene, der barna blir fratatt rettigheten, gir boka også et eksempel på at rettigheten blir oppfylt. Det kommer til uttrykk når Sam og brødrene melder moren til politiet (s. 210-212). Her opplever jeg at barna blir lyttet til, samt at deres ytringer blir tatt på alvor gjennom at politiet rykker ut for å sjekke opp i anklagene.

I tillegg til de allerede overnevnte rettighetene som kan kategoriseres under barns rett til beskyttelse, identifiserer jeg også at artikkel 35 (forhindring av menneskehandel) har blitt aktualisert i boka. Artikkelen fastslår at partene skal hindre bortføring, salg og handel av og med barn (De forente nasjoner, 1989, s. 11). Denne tematikken kommer til uttrykk flere plasser, og er et gjennomgående tema. Gørja er blant annet kjent for at flere barn har forsvunnet tidligere, og det går rykter om at Vinkel har bortført de. Når en ny storm er på vei, er både voksne og barn bekymret for at det skal skje igjen. Dette blir også en realitet da Truls og Karla forsvinner. Mot slutten av boken dukker begge to opp igjen, og Karla påstår at hun har reddet Truls fra Vinkel.

Mot slutten av boka får Sam vite at moren hennes egentlig ikke er hennes biologiske mor, og at foreldrene hennes døde i en ulykke da hun var liten. Det gjør at det er relevant å trekke inn artikkel 9 (å holde familier sammen), en rettighet som kategoriseres under barns rett til beskyttelse. I tillegg til avsløringen om at moren ikke er hennes biologiske mor, er leseren hele tiden klar over at Sams far, som da viser seg å ikke være hennes biologiske far heller, er død. Det gjør at rettigheten aktualiseres både gjennom mangelen på en far, og mangelen på biologiske foreldre.

4.5 *Fimbulvinter*, skrevet og illustrert av Odin Helgheim

Fimbulvinter (Helgheim, 2021) er den andre boka i serien *Ragnarok*. Boka handler om vikinggutten Ubbe, som sammen med stavmesteren Thyra og ravneskikkelsen Loke, reiser for å fange den grusomme Fenriksulven som tidligere angrep landsbyen deres og drepte mange, inkludert Ubbes mor. På reisen møter de på Blåtann Jarl, en kampglad viking som utfordrer Ubbe til fimbulvinter, en tvekamp der taperen enten dør eller blir vinnerens trell. Ubbe henter frem ukjente krefter og blir stående igjen som vinner.

I *Fimbulvinter* identifiserer jeg i liten grad aktualisering av barns rettigheter. Det er likevel en rettighet, som kan kategoriseres under barns rett til beskyttelse, som blir formidlet. Den knytter seg til salg og handel av barn (artikkel 35). Barnekonvensjonen fastslår at barn skal beskyttes mot bortføring, salg og handel av og med barn (De forente nasjoner, 1989, s. 11). Dette er en rettighet som ikke blir oppfylt i boka, der man flere plasser møter begrepet trell. Ubbe får blant annet en trell i velkomstgave av Blåtann Jarl (Helgheim, 2021, s. 44). Denne trelen er tolv år gamle Snorre. Det er relevant å påpeke at handlingen er inspirert av norrøn

mytologi, en tid der det var normalt med slaver og trelles. Ubbe velger likevel å la Snorre gå fri, noe som da er i tråd med barnekonvensjonen.

I likhet med *Sommer med Jo og Familien Brattbakk* aktualiserer boka også artikkel 9 (å holde familier sammen). Rettigheten kommer til uttrykk gjennom drapet på Ubbes mor, noe som resulterer i at Ubbe mister en omsorgsperson i livet sitt.

4.6 *Vulkanen vaknar*, skrevet av Tor Arve Røssland

Vulkanen vaknar (Røssland, 2022) er begynnelsen på bokserien *Overleve*. Boka tar oss med til en nær framtid der menneskene er utrydningstruet. I denne boka møter vi de to trettenåringene Eira og Jamal som er med fedrene sine, Embret og Hassan, på jobb på forskningsskipet *Blunose*. Jamal virker svært interessert i forskningsarbeidet og gleder seg over å få ta del i dette, mens Eira er tatt med mot sin vilje og alt hun vil er å komme seg hjem igjen. Plutselig bryter det ut krig, og de får flere ubehagelige møter med stormfulle hav, soldater og miljøkatastrofer.

Gjennom kapittelformatet boka har, der Eira og Jamal har fortellerstemmen i annethvert kapittel, får vi innblikk i begge tenåringenes følelser og tanker. Dette gjør at boka aktualiserer rettigheter gjennom både Eira og Jamal, noe som resulterer i at hendelser og relasjoner får to blikk på seg.

Boka aktualiserer flere ulike artikler fra barnekonvensjonen. Jeg finner flest eksempler på rettigheter som knytter seg til barns rett til beskyttelse, der beskyttelse mot krig (artikkel 38), retten til privatliv (artikkel 16) og foreldrenes ansvar for oppdragelse (artikkel 18) er mest fremtredende. Når det kommer til artikkel 38 (beskyttelse i krig) fastslår denne at barn under 15 år ikke skal delta direkte i fiendtligheter (De forente nasjoner, 1989, s. 12). I boka blir denne rettigheten aktualisert når det bryter ut krig mellom Americas og Alliansen. Forskningsskipet, som i utgangspunktet er et nøytralt og sivilt skip, havner midt i krigen og skipet blir invadert av væpna soldater fra Americas (Røssland, 2022, s. 150). Både Eira og Jamal blir vitne til en aggressiv konfrontasjon mellom soldatene og mannskapet på skipet, noe som gjør at de opplever krigen på nært hold.

Når det gjelder artikkel 16 (rett til privatliv), kommer denne til uttrykk når Jamal skal gå gjennom kontrollpunktene på flyplassen i Canada. Der blir en mikrochip i armen hans lest av, hvor informasjon om blant annet sykdom, virus og vaksiner er registrert. Alle over ti år

må ha en slik mikrochip i armen (s. 23). I barnekonvensjonens artikkel 16 står det at barn har rett på beskyttelse av staten mot slike inngrep i privatlivet (De forente nasjoner, 1989, s. 5). I denne boka er det staten selv som griper inn i barnas og befolkningens privatliv, og fratrar de denne rettigheten. Retten til privatliv kan også sies at aktualiseres gjennom Eira. Det at hun mot sin vilje er tatt med på skipet, og etter planen skal være der i 3 måneder, kan sies å være et inngrep i hennes privatliv. Hun blir gjennom dette fratatt muligheten til å bruke fritiden sin på det hun selv vil. Det er likevel ikke uten grunn at Eira er på skipet. Flere plasser i boka kommer det frem at hun har gjort noe som involverte politiet og som resulterte i at hun ble utvist fra skolen. I en samtale med Jamal forteller hun hvordan hun manipulerte et bilde av to lærere på skolen og fremstilt de som pedofile (Røsland, 20122, s. 87). Dette gjør det relevant å trekke inn artikkel 40 (barn som bryter loven). Denne rettigheten kategoriseres som under barns rett til utvikling da formålet blant annet er å behandle barnet på en måte som er med på å utvikle det til å bli selvstendig og forstå konsekvenser av egne handlinger. I barnekonvensjonen fastslår artikkel 40 at barnet skal behandles "på en måte som tjener barnets ve og vel og som står i forhold til omstendighetene og til lovovertrædelsen" (De forente nasjoner, 1989, s. 13). Ettersom Eira kun er tretten år er det sannsynlig at det å være med faren på skipet er straff nok i seg selv, og dette kan dermed sies å være i tråd med barnekonvensjonen. Det som heller kan diskuteres er om utvisningen fra skolen er en egnet straff som «tjener barnets ve og vel» (De forente nasjoner, 1989, s. 13). Dette er en straff som i tillegg er motstridende til andre forhold i barnekonvensjonen, blant annet artikkel 28, som fastslår barns rett til utdanning (s. 9-10).

Videre aktualiserer boka artikkel 18 (foreldres ansvar), en rettighet som kan kategoriseres under barns rett til beskyttelse. Dette handler om at foreldre har ansvar for oppdragelsen, og at barnets beste skal komme i første rekke (De forente nasjoner, 1989, s. 6). I boka møter vi på to fedre, og det er gjennom valg de tar for barna sine at denne artikkelen blir aktualisert. Begge to har besluttet å ta barnet sitt med på skipet, men av ulike grunner. Jamal ønsket selv å bli med, og siden han jobber under Embret får han et faglig utbytte av å være der. Han forteller også selv at han har fått permisjon fra skolen de siste ukene før sommerferien (Røsland, 2022, s. 10). Eira, på motsatt side, ønsker ikke å være der. Her kan det dermed drøftes om det er for Eiras beste å være med på skipet, eller om det er for

farens beste. Boka gir flere eksempler på at Eira er irritert på faren, og føler han ikke bryr seg om henne. Hun sier blant annet "eg kjenner det fjeset hans, han bryr seg ikkje" (s. 120) og snakker om at "han er aldri heime" (s. 17). Dette gir et inntrykk av at faren kan ha tenkt at det er en lettvint løsning å ta Eira med seg på jobb siden hun ble utvist fra skolen. Samtidig forstår leseren fort at Eira er svært vrang mot faren og gjør alt hun kan for å lage dårlig stemning. Hun finner blant annet på en alvorlig løgn, der hun forteller Kimmy, en ansatt på skipet, at faren klår på henne og at han har gjort det hele livet (s. 111-113). Hun gjør det med andre ord ikke lett for faren som flere ganger prøver å vise omsorg for henne. I en samtale mellom Jamal og Embret kommer det også frem at han tok med Eira i beste mening, noe som kan bekrefte at han har handlet etter beste mening (s. 94).

Boka aktualiserer også artikkel 12 (respekt for barns mening), som kategoriseres under barns rett til deltakelse. Denne artikkelen kommer til uttrykk når Eira forteller om skipet hun så følge etter *Bluenose* på natten (s. 43-45), og når Eira og Jamal forteller om det de tror er produksjon av våpen inne på stasjonen på Jan Mayen (s. 119). Ved begge disse tilfellene velger de voksne å ikke tro på barna, og Eira får beskjed om å slutte å lyve (s. 58). Selv om Eira er kjent for å fortelle løgner, og har gjort dette ved flere tilfeller tidligere, velger de voksne likevel å frata barna en stemme ved å avfeie det de sier.

En annen rettighet boka aktualiserer er retten til beskyttelse mot diskriminering (artikkel 2). Dette kommer til uttrykk gjennom rasismen Jamal opplever på bakgrunn av sin etniske bakgrunn og sitt utseende. Dette møte får vi helt i starten av boka, da Jamal, om bord i flyet, deler seterekke med Kari Volle, en politiker som er kjent for rasistiske holdninger og utsagn. Kari Volle sier til Jamal at hun ser han ikke er norsk, og spør han hvor han kommer fra (s. 11). Når hun får vite at Jamals far er fra Egypt, blir hun fort veldig avvisende. Her ser man hvordan Jamal blir behandlet annerledes, i negativ forstand, på bakgrunn av etnisitet og utseende.

En rettighet som ikke er like fremtredende, men som likevel er aktualisert i boka er artikkel 9 (å holde familier sammen). Artikkel kommer til uttrykk gjennom både Jamal og Eira, der Jamal sin mor er død, mens Eiras mor virker å ha en fraværende rolle i livet hennes. Uten at leseren får vite hvorfor moren ikke har en spesielt stor rolle i Eiras liv, forstår vi at de ikke bor samme og at farmoren tar seg av Eira når faren er bortreist (s. 18-19). Begge barnekarakterene opplever med andre ord en splittelse av familien.

Avslutningsvis vil jeg nevne aktualiseringen av artikkel 23 (barn med nedsatt funksjonsevne). Denne har ikke blitt viet mye oppmerksomhet i boka, men det er likevel en aktuell rettighet leseren får innblikk i gjennom Jamals medfødte muskelsykdom. På bakgrunn av denne har han operert implantater i beina for å kunne gå. Flere plasser i boka får han annerkjennelse for den gode balansen sin, noe han forklarer med i implantatene. Implantatene gjør også at han kan være mye mer selvstendig, da han ikke lenger er avhengig av rullestol. Dette er i tråd med artikkel 23, som fastslår at barn med en fysisk utviklingshemming bør ha et fullverdig liv i form av selvstendighet og mulighet til å aktivt delta i samfunnet (De forente nasjoner, 1989, s. 8).

4.7 TIX. *Den stygge andungen*, skrevet av Andreas Haukeland og Olav Brekke Mathisen. Illustrert av Odin Helgheim.

TIX. Den stygge andungen (Haukeland & Mathisen, 2021) er historien om livet til artisten Andreas Haukeland, også kjent som TIX. I boka får vi høre om oppveksten hans, en oppvekst preget av mobbing, utenforskap og ensomhet, med noen glimt av gode stunder. Musikk ble Andreas sin store lidenskap, og til tross for den vanskelige oppveksten klarte han å oppnå sin største drøm, det å bli en av Norges største artister.

I denne boka er det spesielt to rettigheter som står i fokus. Den første rettigheten knytter seg til artikkel 19 (beskyttelse mot vold). Store deler av oppveksten til Andreas var preget av mobbing, og flere av hendelsene er beskrevet i boka. Han forteller blant annet at han ble hengt ut og gjort narr av når han kom inn i klasserommet, folk etterlignet ticsene hans med voldsomme skjelvinger og ristinger og lagde fæle grimaser til han i gangene (s. 29). Han forteller også om hendelser der han ble utsatt for fysisk vold. En guttegjeng på skolen dyttet han i vegg, slo han i skulderen og grep tak i genseren hans ved halsåpningen (s. 33). Ettersom mobbingen av Andreas i stor grad dreier seg om ticsene hans, vil jeg også trekke inn artikkel 2 (ingen diskriminering). Andreas blir behandlet på en negativ måte på bakgrunn av diagnosen sin. Dette ser vi i eksemplene der jevnaldrende etterligner ticsene hans og gir han kallenavnet Tics (s. 28-29).

I tillegg aktualiserer boka barns rett til utvikling gjennom å aktualiseres artikkel 31 (hvile, lek, kultur, kunst). Denne rettigheten blir formidlet gjennom Andreas' lidenskap for musikk. I ungdomsårene brukte han all fritiden sin på å øve på ulike instrument og lage musikk på

gutterommet. Dette finner vi flere eksempler på i boka, og Andreas skriver blant annet at “Hver eneste pause i døgnet fylte jeg med musikk” (s. 41). Som i flere andre bøker i materialet, identifiserer jeg dermed at dette er en rettighet som blir oppfylt for Andreas.

4.8 *Det første oppdraget*, skrevet av Stian Gulli

I *Det første oppdraget* (Gulli, 2021) blir vi kjent med de to bestevennene Melvin og Adi. To helt vanlige barn, som en dag blir kastet inn i en annen dimensjon. Her blir de forvandlet til to spillkarakterer med magiske evner. Forfatter Stian Gulli har lagt fortellerstemmen til Melvin, noe som gjør at Adis tanker og følelser blir formidlet gjennom Melvin. Boka er den første i serien *Portalpilotene*.

De to bestevennene får i oppdrag å befri byen fra den grusomme dragen Oga. Oppdraget er krevende og setter vennskapet på en prøve, men til tross for dette lykkes de med å drepe Oga. Etter endt oppdrag reiser Melvin og Adi tilbake til vår verden, men de er nå blitt de nye Portalpilotene, og kan når som helst bli kalt ut på nytt oppdrag til en annen dimensjon.

Historien om Melvin og Adi aktualiserer få rettigheter, og jeg identifiserer kun rettigheter som kan kategoriseres under barns rett til beskyttelse. I starten av boka får vi blant annet vite at Melvin blir mobbet på skolen, noe som knytter seg til artikkel 19 (beskyttelse mot vold). Gjennom mobbingen blir Melvin utsatt for psykisk vold i form av erting og kommentarer fra medelever. Vi får høre om Fredrik i syvende som tar lua til Melvin, river den i to, kaster den i en sølepytt og dytter han (s. 9-11).

Videre er det relevant å trekke inn artikkel 38 (beskyttelse i krig) som blant annet handler om at barn ikke skal delta direkte i fiendtligheter (Forente nasjoner, 1989, s. 12). Store deler av bokas handling beskriver bestevennenes kamp mot Oga. Her kjemper Melvin og Adi mot den farlige dragen, og setter sine liv i fare for å redde byen fra elendighetene til Oga.

Boka aktualiserer også artikkel 9 (å holde familier sammen). Vi får vite at Adi ikke bor sammen med sin far, og i frustrasjon sier Melvin at “pappaen din gadd jo ikke engang være sammen med deg lenger” (Gulli, 2021, s. 165). Dette kan tyde på at Adis far har valgt å ikke være deltakende i livet hennes.

4.9 *Kampen*, skrevet av Geir Egil Eiksund

I *Kampen* (Eiksund, 2021) møter vi 11 år gamle Andreas. Han har nettopp fått sommerferie og gleder seg til en ferie fylt med fotball og klassekamerater. Men ferien blir ikke helt som han har tenkt. Det flytter nemlig en ny gutt til bygda. Han heter Viljar, og hjertet til Andreas dunker litt ekstra fort når Viljar er i nærheten. I tillegg kommer onkel Jalle på besøk, og han har med seg den nye kjæreste sin, Mark. Dette skaper flere indre og ytre konflikter for Andreas, og han kjenner på tanker og følelser han aldri før har kjent på.

Historien om Andreas og den turbulente sommerferien hans blir fortalt fra Andreas' perspektiv, og vi får dermed direkte tilgang til hans tanker og følelser. Det resulterer i at de andre karakterenes følelser blir formidlet gjennom Andreas.

Boka aktualiserer flere av barnekonvensjonens artikler, og jeg finner eksempler på både rettigheter som kan kategoriseres under retten til beskyttelse, utvikling og deltekelse. Først og fremst er artikkel 2 (ingen diskriminering) aktualisert flere plasser i boka. Den første gangen Andreas blir vitne til diskriminering av homofile, er i møte med Viljars far på butikken. Det er tydelig at onkel Jalle og Viljars far har kjent hverandre i oppveksten, og at forholdet er anspent. Gjennom kommentarer som "by-homsen" får Andreas et lite innblikk i fordommer og diskriminering homofile kan møte på (s. 54). Andreas blir også vitne til en motdemonstrasjon for pride-festivalen som skal arrangeres i bygda senere den sommeren, samt flere hatefulle ytringer som demonstrantene kommer med (s. 81-82). Mot slutten av boken opplever Andreas selv å bli utsatt for hatefulle ytringer knyttet til legningen sin. En guttegjeng fra ungdomsskolen kommer med kommentaren "Homo-Andreas" samtidig som de ler av han og river av han gensen. Disse hendelsene der Andreas opplever å bli diskriminert for legningen sin kan også kobles til artikkel 19 (beskyttelse mot vold), da han opplever å bli utsatt for både psykisk og fysisk vold fra ungdomsgjengen. Han blir ikke hardt skadet, men hendelsen setter likevel spor i Andreas, og gir han et ubehagelig møte med hvordan andre ser på det å være homofil.

Artikkel 16 (rett til privatliv) er også en artikkel som aktualiseres i boken. Dette kommer spesielt til uttrykk når Sara forteller Viljar at Andreas er forelsket i han. Resultatet av dette er blant annet at Andreas blir redd for at alle skal snakke om han, plage han, peke og le (s.

86). Frykten til Andreas viser seg å stemme, ettersom ryktene sprer seg og guttegjengene fra ungdomsskolen kaller han "Homo-Andreas".

Videre identifiserer jeg to artikler knyttet til barns rett til utvikling. Den første er artikkel 5 (barns utvikling under familiens veiledning). Andreas har flere voksne rundt seg som viser både støtte og som veileder han. Onkel Jalle og Mark fremstår som gode eksempler, og viser Andreas at to gutter kan være glade i hverandre på samme måte som en gutt og en jente. Denne typen veiledning er god for en gutt som prøver å finne ut av hvem han er og hva han føler. Både moren og faren er også støttende ovenfor Andreas, og vil at han skal ha det bra. Man får likevel et inntrykk av at moren har noen vanskeligheter med å forstå et homofilt forhold, men hun aksepterer det. Familien er kristen, og rundt omkring i huset henger det bibelvers. Det ene bibelverset hun har hengende sier at «størst av alt er kjærligheten», noe som kan vise til hennes støtte ovenfor både onkel Jalle og Andreas.

Boka aktualiserer også artikkel 17 (tilgang til informasjon). Denne artikkelen kommer til uttrykk gjennom pride-plakater som henger rundt omkring i byen. Gjennom plakaten blir Andreas gjort oppmerksom på at det skal arrangeres en pride-parade, noe han gjerne ikke hadde funnet ut av på egen hånd. Plakaten sprer med andre ord "informasjon og stoff som er av sosial og kulturell verdi" (De forente nasjoner, 1989, s. 5) for Andreas.

Når det kommer til de rettighetene som kan kategoriseres under retten til deltakelse, så identifiserer jeg to av barnekonvensjonens artikler. Den første er artikkel 13 (ytringsfrihet), mens den andre er artikkel 15 (starte eller delta i grupper). Retten til ytringsfrihet kommer til uttrykk gjennom Andreas' mange måter å uttrykke legningen sin på. En av disse er gjennom en tegning som Sara oppdager. Tegningen var ikke ment for å ytre den seksuelle legning sin til andre, men Andreas sier selv i etterkant at det egentlig bare er godt at familien vet om det (Eiksund, 2021, s. 93). I tillegg sier han "Eg... Eg trur eg likar gutar" (s. 93) til Sara. Andreas meddeler også følelsene sine ovenfor Viljar gjennom en tekstmelding der han skriver "Eg trur kanskje at eg likar deg..." (s. 92). På denne måten tar han i bruk ytringsfriheten sin for å formidle og dele sin seksuelle legning.

Retten til å starte eller delta i grupper (artikkel 15) kommer til uttrykk gjennom den planlagte pride-paraden Andreas, Sara, onkel Jalle og Mark planlegger å delta på.

4.10 *Tankespinneren*, skrevet av Vibeke Koehler

Tankespinneren (Koehler, 2022) handler om Anna og en magiske verden bestående av hekser, trollmenn, strikking og veving. Historien blir fortalt gjennom en aural forteller, der synsvinkelen i all hovedsak ligger hos Anna. Vi får likevel innblikk i de andre karakterene gjennom Annas tanker, noe som gjør at aktualiseringen av rettigheter formidles gjennom henne.

Boka starter med at Anna flytter til besteforeldrene sine mens foreldrene er på et jobboppdrag i utlandet. Der blir hun introdusert for den magiske verdenen, og Forbundet som besteforeldrene styrer. Forbundet jobber for å ta vare på alt liv i verden, og de bruker ullmagi for å gjøre dette. Anna blir også kjent med Amir og Ylva, som også er en del av den magiske verdenen. De får opplæring på Ullenborg skole, og Anna oppdager da at hun har spesielle evner. Hun er en naturlig tankespinner, og må lære seg å håndtere evnene sine slik at hun ikke er farlig for seg selv og andre. Verden begynner å rakne og flere arter dør ut. Anna og vennene tar opp kampen mot Dirigasjonen, Forbundets fiender, noe som ender katastrofalt. Det viser seg at jobboppdraget til foreldrene var å spionere på fienden og at oppdraget gikk galt. Anna og vennene klarer å bekjempe de onde, men foreldrene hennes dør i kampen.

I *Tankespinneren* identifiserer jeg tre av de fire grunnleggende rettighetene. En av de mest fremtredende rettighetene er retten til å fritt uttrykke egne synspunkter (artikkel 12). Dette blir aktualisert gjennom Anna sitt problematiske møte med strikkemagien. De voksne tror blant annet ikke på Anna når hun sier hun ikke kan noe for at trådene floker seg når hun strikker, og at hun ikke ødela genseren og håret til Ylva med vilje. Disse hendelsene fører til at Anna må forklare seg for Rådet i Forbundet, og blir utsatt for en slags løgndetektortest, noe som tydelig viser at Rådet ikke tror på Annas forklaring. Etter endt utspørring og test forstår de at Anna snakker sant og velger å tro på henne (s. 140-145).

Videre kommer artikkel 3 (barnets beste), en rettighet som kategoriseres under retten til beskyttelse, til uttrykk gjennom valgene Rådet tar for Anna etter at hennes spesielle evner har blitt oppdaget. De velger å innvie henne i Forbundet for å gi henne spesialopplæring (s. 151). Denne spesialopplæringen vil veilede, støtte og hjelpe Anna til å mestre tankene sine, slik at evnene ikke er en fare for henne (s. 156). Med bakgrunn i spesialopplæringen Anna

får vil jeg også trekke inn retten til støtte og veiledning (artikkel 5). Denne artikkelen handler om barnets rett til å få veiledning og støtte tilpasset barnets utvikling og evne, noe jeg identifiserer at Anna får (De forente nasjoner, 1989, s. 3).

En annen rettighet som aktualiseres i *Tankespinneren* er artikkel 38 (beskyttelse i krig). I boka blir dette fremstilt gjennom Anna, Amir og Ylvas deltakelse i kampen mot Dirigasjonen, fienden til Forbundet. Det som er viktig å få frem her er at de voksne ikke ber barna delta i kampen, men strengt tatt prøver å skjerme dem. Anna, Amir og Ylva velger likevel å trosse dette, og reiser for å finne foreldrene til Anna. De blir da delaktige i en krig mot Dirigasjonen, der det blant annet blir kastet garnbomber og foreldrene til Anna dør.

I tillegg til det jeg allerede har nevnt, ønsker jeg å løfte frem artikkel 19 (beskyttelse mot vold). Dette er ikke en rettighet som kan kobles til Anna, men den blir aktualisert gjennom venninnen Ylva. Et av kapitlene i boka handler om Ylva og hennes mor, og der får vi beskrivelser som tilsier at moren ikke er frisk. Ylva forteller at moren hennes ikke er helt bra, og at hun kommer til å bli veldig lei seg når hun får vite at Ylva nesten ble utvist fra skolen: “[...] og da gråter hun i flere dager om gangen, og glemmer å spise, og å kjøpe mat. [...] Jeg prøver å rydde og passe på henne, og være flinkest i klassen, men det hjelper ikke” (Koehler, 2022, s. 158). Videre blir leiligheten de bor i beskrevet som kaotisk. De er påbegynte broderier og strikketøy overalt og tråder fra rom til rom, noe som gjør det vanskelig å bevege seg rundt. Moren er dekket av tråder som har floket seg fast i henne, og hun forteller selv at hun tenker triste tanker og føler seg ensom (s. 159-161). Disse beskrivelsene av Ylvas mor skaper et bilde av en psykisk syk mor som sliter med en form for depresjon, noe som gjør at Ylva ikke får den omsorgen hun skal ha. Dette kan kobles til artikkel 19 (beskyttelse mot vold), da det å leve med en psykisk syk omsorgsperson kan resultere i manglende omsorg, noe vi ser er tilfelle i Ylvas situasjon.

I likhet med flere av de andre bøkene, aktualiserer også denne boka artikkel 9 (å holde familier sammen). I starten av boka forteller Amir at faren reiste tilbake til Syria for å ordne noe med familiens teppebutikk, og at de ikke har hørt fra han på ett år (s. 34). Etter litt finner Amir ut at faren er død, og det er grunnen til at han aldri kom hjem igjen (s. 56-57). Mot slutten av boka dør også foreldrene til Anna, samtidig som Ylvas far ikke blir nemt noe om i det hele tatt. Med andre ord blir artikkel 9 (å holde familier sammen) aktualisert gjennom alle barnekarakterene i boka.

4.11 Oppsummering av funn

Når det kommer til aktualiseringen av barns rettigheter i materialet, er det en betydelig overvekt av rettigheter som kan kategoriseres under barns rett til beskyttelse. Her er det spesielt rettighetene knyttet til beskyttelse mot å skilles fra foreldre (artikkel 9), beskyttelse mot diskriminering (artikkel 2), retten til privatliv (artikkel 16) og beskyttelse mot vold (artikkel 19) som jeg har funnet er særlig aktualisert.

Retten til å ikke bli skilt fra foreldre (artikkel 9) er aktualisert i seks av de ti bøkene. Rettigheten kommer stort sett til uttrykk i de bøkene der det er manglende eller fraværende omsorgspersoner. I noen tilfeller er en eller flere av barnets omsorgsperson død, mens i andre er de bare fraværende eller ikke eksisterende i livet til barnet.

Retten til beskyttelse mot diskriminering (artikkel 2) er aktualisert i fem av bøkene, og knytter seg til ulike former for diskriminering. I *På samme lag* møter Ada og Andrine kjønnsdiskriminerende holdninger knyttet til jenter og fotball, og de blir i flere tilfeller behandlet annerledes i fotballmiljøet på bakgrunn av at de er jenter. Andreas, i *TIX. Den stygge andungen*, opplever å bli diskriminert og mobbet på grunn av tics, mens i *Vulkanen vaknar*, opplever Jamal å få rasistiske utsagn og holdninger rette mot seg på grunn av sin etniske bakgrunn. I *Familien Brattbakk* opplever både Sam og Karla å bli mobbet på skolen, der Sam blir mobbet for utseende sitt og den halte foten, mens Karla opplever å bli mobbet på grunn av kroppsstørrelse. Den siste formen for diskriminering som blir aktualisert i materialet er diskrimineringen knyttet til seksuell legning, noe Andreas i *Kampen*, både er vitne til og selv opplever.

Når det gjelder retten til privatliv (artikkel 16) er denne aktualisert i fire av bøkene. I både *Skallen*, *Familien Brattbakk* og *Vulkanen vaknar* handler dette om retten til ikke å bli overvåket. Alle disse tre eksemplene, Ben som blir overvåket gjennom datamaskinen (*Skallen*), mikrochippen alle barn over 10 år får i armen (*Vulkanen vaknar*) og armbåndet Sam må gå med (*Familien Brattbakk*), kan representere en form for digital overvåking barn kan bli utsatt for i vår digitale verden, og er dermed svært relevant. I *Kampen* blir Andreas utsatt for ryktespredning og at privatlivet hans blir delt uten hans samtykke.

Artikkel 19 (beskyttelse mot vold) aktualiseres også i fire av bøkene, og fremstilles i stor grad gjennom psykisk og fysisk vold (mobbing) av hovedpersonen. Dette gjelder både Andreas i

TIX. Den stygge andungen, Sam i Familien Brattbakk, Melvin i Det første oppdraget og Andreas i Kampen. I tillegg kan det sies at Sam opplever å bli påført skade gjennom morens strenge mat- og treningsregime. I *Tankespinneren* kommer artikkelen til uttrykk ved handlinger som følge av psykisk sykdom hos moren til Ylva.

I tillegg er artikkel 18 (foreldres ansvar), artikkel 35 (forhindring av menneskehandel) og artikkel 38 (beskyttelse i krig) noe mer representert enn de andre rettighetene som kan kobles til barnas rett til beskyttelse. Artikkel 38 (beskyttelse i krig) blir aktualisert i tre av bøkene, der alle knytter seg til barnekarakterenes involvering i krig og konflikt som involverer våpen av ulikt slag. I både *Det første oppdraget* og *Tankespinneren*, som begge ligger innenfor fantasysjangeren, utspiller krigene seg nettopp i en fantasiverden. Det er likevel skildret hvordan barna deltar i krigen. I *Vulkanen vaknar* er skildringen av krig mer likt nåtidens kriger i vår verden, noe som gjør det enda mer virkelighetsnært for leseren. Grunnen for at jeg har valgt å kategorisere alle disse tre under retten til beskyttelse fremfor retten til overlevelse, da de tross alt knytter seg til krig på ulike vis, er på bakgrunn av hvordan jeg vurderte livsfaren karakterene står ovenfor, samt hvordan artikkelen er formulert i barnekonvensjonen.

Et noe overraskende moment er aktualiseringen av artikkel 35 (forhindring av menneskehandel) i to av bøkene. Dette er den artikkelen, av de jeg har identifisert i materialet, som har størst avstand til livet vi lever i Norge. Artikkelen blir formidlet gjennom bortføringen av barna i *Familien Brattbakk* og salg av treller i *Fimbulvinter*. Artikkel 18 (foreldres ansvar) aktualiseres i to av bøkene. Både i *Vulkanen vaknar* og *Sommer med Jo* er denne aktualisert gjennom hvordan foreldrene i bøkene tar valg for barna sine, og i hvilken grad de vektlegger barnas beste i disse valgene.

Når det gjelder rettighetene som handler om barns rett til utvikling, viser innholdsanalysen at det er artikkel 31 (hvile, lek, kultur, kunst) og artikkel 5 (barns utvikling under familiens veiledning) som er mest aktualisert. Retten på hvile og fritid (artikkel 31) er den eneste av rettigheten som kan kategoriseres under retten til utvikling som er like representert som flere av rettighetene som handler om barns rett til beskyttelse. Denne rettigheten blir formidlet både ved at barnekarakterene får oppfylt rettigheten (*Sommer med Jo* og *TIX. Den stygge andungen*), men også ved at de blir fratatt hvile og fritid (*Familien Brattbakk*). I *På samme lag* opplever Ada og Andrine å ha mye fritid, men samtidig kommer det frem at Ada

gjærne ville brukt fritiden sin på andre ting enn det som er tillatt i familien. Retten på veiledning og støtte (artikkel 5) er gjeldene i *Kampen* og *Tankespinneren*. I *Kampen* opplever Andreas   få veiledning og støtte av familie og venner når han forstår at han er homofil, mens Anna, i *Tankespinneren*, f r denne rettigheten oppfylt når hun trenger hjelp med å kontrollere de magiske evnene sine. Begge deler knytter seg til det å få støtte, veiledning og hjelp til å mestre livet.

Der barns rett til deltagelse blir aktualisert skjer det i stor grad gjennom barns rett til å uttrykke synspunkter og det å la barnet bli hørt (artikkel 12). I noen av tilfellene opplever barnet å ikke bli hørt, mens i andre blir barnets stemme vektlagt. I både *Skallen* og *Vulkanen vaknar* opplever barnekarakterene at de voksne ikke tror på dem, til tross for at de er de eneste som kan si noe om saken. Dette ser vi også i *Tankespinnere*, der Anna ikke blir trodd på når hun forteller om sin opplevelse rundt de magiske evnene sine. Begge deler knytter seg til at de voksne ikke tror på det barnet forteller. I *Familien Brattbakk* observerer vi en politimann som handler raskt når barna forteller om mistanken om sin mor, men også en politimann som velger å ikke lytte til Karlas forklaring om de bortførte barna. På samme måte opplever Sam at moren ikke vektleger hennes ønsker knyttet til trening og mat.

5. Analyse

I denne delen av oppgaven analyserer jeg de tre bøkene *Vulkanen vaknar*, *Familien Brattbakk* og *Sommer med Jo*. Formålet med analysen er å undersøke de voksnes rolle i utøvelsen av barns rettigheter. De fire voksenrollene skurk, veileder, passiv tilskuer og den relasjonelle voksne, som er presentert i teorikapittelet, blir dermed relevante begrep jeg kommer til å benytte i analysen. I tillegg er det relevant å si noe om relasjonen mellom barnekarakteren og de sentrale voksenkarakterene. Jeg vil dermed også støtte meg på de tre kategoriene om relasjoner mellom barn og voksne som jeg har utarbeidet og lagt frem i teoridelen.

I analysen av hver bok tar jeg først for meg de mest fremtredende voksenkarakterene. Det vil si de karakterene som har størst betydning for barnekarakterenes utøvelse av sine rettigheter, og som enten legger til rette for, fratrukker eller hindrer barna i å være selvstendige aktører. I de tilfeller der det er relevant å ta for seg mindre fremtredende karakterer, som på en eller annen måte også interagerer med eller påvirker barnekarakteren, vil disse tilføyes etter de mest fremtredende rollene.

5.1 Vulkanen vaknar

I *Vulkanen vaknar* (Røssland, 2022) følger vi de to ungdommene Eira og Jamal. Handlingen foregår på forskningsskipet *Bluenose*, der de begge er med fedrene sine på jobb. Eira fremstår som en trassig ungdom, som helst ville vært alle andre plasser enn på skipet. Jamal derimot, virker overlykkelig over å få ta del i forskningsarbeidet de skal utføre. Som nevnt i kartleggingsdelen av undersøkelsen, er *Vulkanen vaknar* skrevet i et kapitelformat, som vekselvis gir leseren innblikk i både Eiras og Jamals tanker. Det resulterer i at både hendelser og relasjoner får to perspektiver på seg – et innenfra og et utenfra. I en bok som dette, der leseren blant annet blir introdusert for en vanskelig og konfliktfylt relasjon, som Eiras relasjon til Embret kan sies å være, er det fruktbart med et utenforstående blikk på hendelsene. I tillegg til vekslingen mellom Eiras og Jamals perspektiv, er det relevant å påpeke at siden historien utspiller seg på et skip, der besetning består av voksne i klart definerte roller, så har disse voksenrollene en større innflytelse på Eira og Jamals situasjon enn de ville hatt om det var mennesker de forholdt seg til i mer åpne geografier og strukturer. Disse andre voksenkarakterene har med andre ord ingen familiære forbindelser

med barnekarakterene, men vil likevel, i ulik grad, ha en form for påvirkning på dem. Den hierarkiske rollefordelingen blant de ansatte om bord, har også betydning for maktforholdene som utspiller seg mellom barnekarakterene og de voksne om bord.

I boka møter vi et stort antall voksenkarakterer, der noen er mer fremtredende enn andre. At voksne har en betydelig rolle i barnelitteratur, er ikke en ukjent sak. Dette observerer blant annet Todres og Higinbotham (2016, s. 170) i sine undersøkelser av barnelitteratur, der de skriver at voksenkarakterer ofte har en dominerende rolle i barnelitteraturen.

To av voksenkarakterene vi møter i *Vulkanen vaknar* er fedrene til Eira og Jamal, Embret og Hassan. Som omsorgspersoner har man et spesielt ansvar overfor barna sine, noe som gjør at de to karakterene er sentrale i analysen. Barnekonvensjonen påpeker også det ansvaret omsorgspersoner har for barn, ved å fastslå at for foreldre eller andre omsorgspersoner, skal barnets beste alltid komme i første rekke (De forente nasjoner, 1989, art. 18, s. 6). På bakgrunn omsorgspersonenes ekstra ansvar, vil jeg først gå gjennom de to omsorgsrelasjonene i boka. Ettersom jeg opplever at Eiras relasjon til Embret er mer fremtredende enn Jamal og Hassans relasjon, vil jeg først se på Eiras relasjon til Embret, og betydningen av hans voksenrolle for henne, før jeg på samme måte ser på Jamals relasjon til Hassan og Embret. Jeg vil deretter se på tre biroller, som på ulike måter har betydning for hvordan Eira og Jamals rettigheter som barn blir ivaretatt. Nærmere bestemt dreier dette seg om førstestyrkvinnen Kimmy, kaptein Harris og politikeren Kari Volle.

Eiras relasjoner til Embret

Den mest fremtredende voksenkarakteren i boka, er Embret, far til Eira. Som nevnt tidligere, er relasjonen mellom Embret og Eira preget av mye konflikter, noe som stort sett er gjennomgående i hele boka. Denne konflikten får vi allerede ta del i i Eiras første kapittel i boka. Der starter det hele med Eiras tanke om at hun «hatar Embret» (Røssland, 2022, s. 15). Eira føler faren har lokket henne med til Canada ved å spandere dyre middager og gi henne shoppingpenger, for så å ta henne med på jobb og på den måten straffe henne for ryktespredningen og politisaken hjemme i Norge. Allerede her får leseren innblikk i det som kan oppleves som tillitsbrudd fra begge parter. Eira har brutt tillitten til sin far gjennom oppførselen sin hjemme i Norge. Det gir han uttrykk for når han forteller Eira at «det du

gjorde, var utilgivelig. Vi har oppdratt deg bedre enn dette» (s. 17). Eira, på sin side, føler nok på samme måte at faren har brutt tillitten til henne ved å lure henne med på skipet.

Det at mangel på tillitt er noe som kjennetegner relasjonen mellom Eira og Embret gjør seg også gjeldende videre i boka. Ved flere tilfeller mener Embret at Eira lyver, og gir henne tydelig beskjed om at «det er på tide å slutte med slike barnslege spøkar» (s. 58). Dette skjer både når hun forteller om det mystiske skipet hun mener fulgte etter Bluenose på natten, og produksjonen av bomber og våpen hun og Jamal ble vitne til. I disse situasjonene snakker Eira sant, og opplevelsen av å ikke bli trodd skaper enda større distanse mellom far og datter. Embrets manglende tillitt til Eira og ting hun forteller resulterer også i at Eiras stemme ikke blir lyttet til, og på den måten står retten til å ytre seg om forhold som vedrører seg selv i fare for å ikke bli oppfylt (De forente nasjoner, 1989, art. 12, s. 4).

Hendelsene jeg viser til her indikerer også at posisjoneringen mellom Eira og Embret er noe ujevn, der jeg opplever at Embret i mange tilfeller behandler Eira fra et ovenfra-perspektiv, fremfor å gå i dialog. Når hun forteller disse såkalte løgnene, avfeier han utsagnene hennes automatisk, uten noe form for dialog eller samtale rundt det. Eira blir her et eksempel på et barn som ikke er i samspill med de voksne, men heller kontrollert av de (Nick Lee, i Deszcz-Tryhubczak & Jaques, 2021, s. xvi). Det er på samme tid viktig å påpeke at oppførselen og holdningene til Eira tilsier at hun selv ikke uttrykker et ønske om å samarbeide med faren, og hun gir uttrykk for at ting kun er godt nok på hennes premisser. Eiras holdninger kan ses i sammenheng med Todres og Higinbothams (2016, s. 14) perspektiver på barn som ikke har fått opplæring i egne rettigheter, som de da mener har en tendens til å tro at det å ha rettigheter er det samme som å få viljen sin.

I tillegg til manglende tillitt mellom far og datter, kan det tenkes at Eira ei heller opplever å bli forstått av faren sin. Han viser ingen forståelse for hennes behov for å ha tilgang til digitale enheter der hun kan holde kontakten med venninner hjemme i Norge. På bakgrunn av politisaken har hun blitt fratatt mobilen sin, samtidig som Embret passer på at hun ikke får tilgang til noe som gjør at hun kan koble seg på internett på skipet. Her ser man problematikken Deszcz-Tryhubczak og Jaques (2021, s. xv) løfter frem, i form av behovet for nye måter å kommuniserer på mellom generasjoner i dagens samfunn. Eiras behov for den digitale hverdagen er nok større enn Embret forstår. Han viser heller ingen forståelse for at livet på skipet kan bli noe ensformig for en tenåring som Eira, og at tilgang til digital kontakt

med venninner kunne gjort situasjonen lettere. Den manglende tillitten, respekten og forståelsen Embret har for Eira er et resultat av hennes tidligere handlinger, noe som er et viktig moment å ha i bakhodet. Det kan likevel sies at han har en noe overdrevet reaksjon på datterens handling, og gjennom denne reaksjonen fratrar han henne retten til fritid, privatliv og det å ha en stemme som blir verdsatt. Det som her kjennetegner Embrets voksenrolle kan ses i sammenheng med det Todres og Higinbotham (2016) definerer som en situasjonsbestemt skurk som «harm children amidst complex circumstances (...), not fully understanding children as rights holders in their own rights» (s. 174). Han har med andre ord ikke et bevisst ønske om å skade Eira, og frata henne rettigheter, men noen av handlingene hans resulterer likevel i det.

Til tross for mangel på relasjonskjennetegn som tillitt, respekt og forståelse, får jeg likevel inntrykk av at Embret forsøker å vise kjærlighet og nærhet til Eira. Disse forsøkene blir i nesten alle tilfeller tatt dårlig imot, ei heller at det er gjensidig. Helt i starten, når Eira akkurat har ankommet skipet, banker Embret på døren til rommet hennes og spør hvordan det går med henne. Det Eira da tenker er at han spør med den «mjukaste og mest irriterande stemma han har» (Røssland, 2022, s. 17). Her forsøker Embret å ha en vennlig tilnærming til datteren sin gjennom å vise omsorg. Enten ser ikke Eira dette selv, eller kanskje ønsker hun ikke å se det. I tilfeller som dette, der Embret forsøker å gå i dialog med Eira, endrer posisjonsforholdet mellom far og datter seg noe fra det overnevnte posisjonsforholdet. Her åpner han opp for samhandling som gir Eira mulighet til å uttrykke seg, noe hun likevel velger å møte med krasshet og hat. Eira uttrykker at det ikke er noe poeng for henne å «klikke» når det ikke er noe publikum som vil gjøre faren flau (s.18). Dette viser at Eira ønsker å gjøre situasjonen så vanskelig som mulig for Embret. Det kan tyde på at hennes oppførsel i stor grad er basert på et ønske om å gjøre livet surt for faren fordi han har tatt henne med på skipet mot hennes vilje. Vi ser likevel at i situasjoner der Eira selv opplever redsel for egen sikkerhet, henvender hun seg til faren og søker beskyttelse fra han. Et eksempel på dette er når kapteinen kaster henne i sjøen (s. 63).

Vi får også flere eksempler på at Embret opptrer beskyttende ovenfor Eira. Dette ser vi når Eira er båtskyk og Embret tar legen med til rommet henne (s. 57), og når Kaptein Harris kaster Eira over bord som en del av trygghetskurset ombord på skipet. Til tross for kapteinens maktposisjon overfor Embret, gir han tydelig beskjed til kaptein Harris om at hun

ikke kan behandle datteren hans på den måten (s. 66-67). Denne beskyttende siden ved Embret ser vi også når skipet blir kapret av Americas, og en av soldatene oppfører seg truende ovenfor Eira (s. 155). Soldaten klapper Eira på kinnet og prøver å dra henne løs fra armene til Jamal, noe som gjør at Embret reagerer ved å si «kutt ut det der» (s. 155). De situasjonene der Embret viser omsorg og beskyttelse ovenfor Eira har likhetstrekk med det Todres og Higinbotham (2016) beskriver som en voksenrolle «who seeks to ensure children's rights and well-being» (s. 175). Gjennom handlingene sine uttrykker han et ønske om at Eira skal ha det bra, være frisk og at ingen skal oppføre seg truende og skade henne, i tillegg til at han tar aktive valg for å beskytte Eira fra å bli fratatt rettigheter. Han opptrer på denne måten også som en veileder for Eira.

Det at Eira snakker til, og om, faren ved å benytte seg av fornnavnet hans, fremfor pappa, sier også noe om hennes syn på farsrollen. Når hun får spørsmål om hvorfor hun kaller han Embret, forteller hun at det er «fordi han ikkje oppfører seg som ein far» (Røssland, 2022, s. 111). Det er flere hendelser som kan ligge til grunn for uttalelsen til Eira knyttet til Embrets fraværende farsrolle. En grunn til at hun mener han ikke oppfører seg som en far, kan ligge i hennes følelse av at han prioriterer jobb over henne. Dette påpeker hun tidlig i boka, der leseren får innblikk i tankene hennes: «Han er aldri heime. Han er borte i månadsvis, der han skvulpar rundt på Nordpolen, eller kor i all verda han er. Mens eg er heime i huset hans i Bergen saman med farmor» (s. 17-18). Noe som også kan underbygge inntrykket Eira har av at faren aldri er hjemme, er en samtale Eira husker mellom faren og farmoren i tiden før de reiste til Canada. I samtalen sier farmoren at «ho kunne ikkje vere mor for jentungen, heller» (s. 19). Dette gir leseren en bekreftelse på at Embret er svært opptatt med jobben, og at Eiras følelse av at han aldri er hjemme med henne, til en viss grad stemmer. Det at Eira uttrykker at faren er mye bortreist med jobb, kan tyde på en ungdom som ikke opplever å motta den nærheten og stabiliteten hun trenger. Det er likevel viktig å påpeke at Embret selv uttrykker at han ikke vil at Eira skal kalle han Embret, ved å si «slutt å kalle meg for Embret, eg er far din, for pokker» (s. 18). Selv om uttrykksmåten hans er noe krass, viser det at det er viktig for han at Eira kaller han det.

Det som kan være interessant å drøfte, er i hvilken grad dette ønsket om å bli kalt far kommer av et ønske om å ha en farsrolle, eller om det for Embret føles mer som en plikt. I tillegg til Eiras følelse av å ha en fraværende far, er det flere tilfeller i boka som tyder på en

far som handler på måter som gir Eira grunn til å føle som hun gjør. Det ser vi blant annet når Embret blir så opphengt i arbeidet sitt at han overser og svarer oppgitt på spørsmål Eira stiller, selv spørsmål knyttet til forskningsarbeidet. Eira viser interesse, men blir møtt med sukk, korte, aggressive svar og «ikkje mas på meg» (s.175). Embret blir på denne måten fremstilt som noe distre, med manglende forståelse for hans virkning på Eira.

I boka blir vi også vitne til situasjoner der Eiras behov for nærhet og trøst blir oversett, samt manglende annerkjennelse fra faren når hun bidrar til fellesskapet. Når Eira finner skipets lege, Ada McCoy, død i dusjen, er dette åpenbart en stor påkjenning for henne, og noe som utløser et behov for en støttende omsorgsperson. Embret oppfører seg støttende til en viss grad, ettersom han kommer for å se til henne. Han forsvinner likevel fort tilbake til jobb, og Eira blir sittende med sine egne tanker (s. 162). Hvilken respons han hadde fått ved å åpne opp for en dypere samtale med Eira om hennes opplevelse og behov, er usikkert. Det er likevel en omsorgspersons jobb å gjøre dette, og uavhengig av utfallet, vise at du alltid er der om behovet melder seg. Eira opplever heller ikke å få noe annerkjennelse fra faren for førstehjelpskunnskapene hun besitter når hun hjelper matros Watkins som har blitt skadet (s. 164). Dette er hendelser som kan gi Eira en følelse av verdiløshet, og som viser en far som ikke helt forstå sin datters behov.

Det som gir leseren et noe nyansert blikk på Embret og Eiras relasjon, er den vekslende synsvinkelen mellom barnekarakterene. Gjennom Jamals perspektiv får vi dermed sett relasjonen mellom Eira og Embret utenifra. Vi får blant annet ta del i en samtale mellom Jamal og Embret, der Embret åpner seg også opp til Jamal, og det kommer frem at han er fortvilet over situasjonen.

Eg anar ikkje korleis eg skal få kontakt med henne, sukker han. Ho vil ikkje ha noko med meg å gjere. Eg trudde ho kom til å like seg her når ho først hadde fått litt tid om bord, men det ser ikkje slik ut. (s. 94)

Her får vi bekreftet at Embret handler i beste mening for Eira, og tar valg han mener er bra for henne. Leseren får i tillegg en forståelse for at situasjonen er vanskelig å håndtere for Embret gjennom Jamals tanker at «Eira verkar ganske sta» (s. 94)

Relasjonen mellom Eira og Embret er preget av et høyt konfliktnivå, noe som setter sitt preg på relasjonen. Ettersom mye av Embrets farsrolle blir fremstilt gjennom Eira, som åpenbart

misliker faren sin og syns han er «ein skikkeleg drittsekk» (s. 177), legger det føringer for inntrykket leseren får av relasjonen. Embret blir på bakgrunn av det fremstilt som en kompleks karakter, med noen motstridende trekk. I de fleste tilfeller opplever jeg at det blir gitt omsorg, og Embret fremstår i stor grad som en beskyttende far som i utgangspunktet vil sin datter vel. Jeg finner at han forsøker å beskytte Eira fra truende farer, og på den måten opptrer som det Todres og Higinbotham (2016, s. 171) kaller den voksne som veileder. Den manglende tilliten, nærheten og forståelsen mellom far og datter, samt hans noe overdrevne reaksjon på hennes handlinger knyttet til ryktespredning og manipulering av bilder i sosiale medier, resulterer likevel i at han også selv frarøver Eira rettigheter. Han har med andre ord også noen likhetstrekk med det Todres og Higinbotham (2016, s. 174) omtaler som en situasjonsbestemt skurk. Det er samtidig viktig å påpeke at Embret ikke fremstår som en voksenkarakter som bevisst ønsker å skade Eira, og at intensjonen hans virker å være barnets beste, slik hans ansvar som forelder er fastslått i barnekonvensjonen (De forente nasjoner, 1989, art. 18, s. 6). Hans fremtoning i møte med Eira eksemplifiserer dermed problemområdet knyttet til dagens samfunn som Deszcz-Tryhubczak og Jaques (2021) presenterer, der behovet for nye måter å kommunisere på blir sentralt.

Jamals relasjon til Hassan og Embret

Til tross for at Hassan er den viktigste personen i Jamals liv, har han fått liten plass i boka. I motsetning til Embrets rolle i Jamals liv, har Hassan ingen betydning for Eiras liv og opptar heller ingen plass i de delene av boka der historien blir fortalt fra Eiras synsvinkel. Det at Hassan får liten plass i boka, også fra Jamals synsvinkel, skyldes nok den nære relasjonen mellom far og sønn. Dette får vi innblikk i allerede når han lander i Canada, og er på vei for å møte faren igjen. Han forteller at det kribler i hele kroppen når han tenker på faren (Røssland, 2022, s. 24). Når Jamal og Hassan endelig ser hverandre igjen, gir Hassan sønnen sin en god og lang klem. «Det kjennest utruleg godt. Han løftar meg opp og skvisar meg. - Det er utruleg godt å sjå deg, seier pappa (...). Vi prøver begge å skjule tårene, men ingen av oss får det til» (s. 24). Det er med andre ord ingen tvil om at relasjonen mellom Jamal og Hassan kjennetegnes av kjærlighet og nærhet. Den varme klemmen og gledestårene hos begge to, indikerer også gjensidigheten knyttet til følelsene.

Noe av dette kjærlige forholdet mellom far og sønn kan forklares i Hassans fortid. Han og moren til Jamal, som døde under Jamals fødsel, kom som flyktninger til Norge før Jamal ble

født. Både tapet av moren til Jamal og flukten over Middelhavet, vil være med på å prege Hassans farsrolle. Med stor sannsynlighet føler han på et ansvar for å skape gode og trygge rammer for Jamal, og så godt han kan, også fylle morsrollen. Samtidig får jeg inntrykk av at Jamal også føler et ansvar overfor Hassan. Det kan virke som Jamals oppførsel preges mye av at han ikke ønsker å skuffe faren, og gjøre ting vanskelig for han eller andre mennesker rundt han. Han blir blant annet lei seg når kaptein Harris påpeker at hun forventer at Jamal og Eira oppfører seg, da dette er en selvfølge for Jamal. «Hjarta mitt søkk ned i magen. Kvifor skulle eg ikkje oppføre meg?» (s. 54). Han misliker også at Eira forlater gruppen inne på forskningsstasjonen, noe de har fått streng beskjed om å ikke gjøre (s. 101). Jamal er med andre ord en svært pliktoppfyllende gutt, som gjør det han får beskjed om, og som prøver å ikke være i veien for noen.

Vi ser også Jamals følelser til faren gjennom hans refleksjoner knyttet til det utfordrende forholdet til Eira og Embret: «Eg hadde aldri klart å hate pappa. Same kva han hadde funne på» (s. 94). Dette behovet for å ikke skuffe faren sin, og ikke gi han enda en byrde i livet, kan på lik linje som utviklingen av følelsene i relasjonen, handle om morens dødsfall. Tapet av en omsorgsperson kan utløse et større behov for omsorg for begge parter, og skape et tettere bånd mellom pårørende. Det kan dermed sies at relasjonen bærer preg av et gjensidig ønske om å gi omsorg og støtte. Det er likevel viktig å påpeke at det ikke er slik at faren bevisst søker omsorg og beskyttelse fra Jamal, det er mer Jamals dårlige samvittighet ovenfor morens dødsfall som utløser dette.

Til tross for at relasjonen ikke er veldig fremtredende i boka, tyder mye på at kontakten mellom far og sønn er dialogbasert, der Hassan jobber i samspill med Jamal. Avgjørelsen knyttet til at Jamal fikk bli med på skipet viser dette samspillet:

Pappa lova meg at eg kunne vere med dersom eg gjorde det bra på skulen. Og dersom operasjonen min var vellukka. Eg fekk toppkarakter i alle fag, og eg har trent meg opp etter at implantata blei ein del av meg (s. 38-39).

Her ser vi en voksen som ser det som sin rolle å både stille forventninger og å jobbe i samspill med barnet. Hassan fungerer på denne måten som en form for veileder for Jamal, der han tar valg som både virker å være for Jamals beste, samt lar Jamal være deltaker i eget liv ved å lytte til hans ønske om å være med på forskningsskipet. Selv om samspillet de imellom er lite aktualisert, er det tydelig at Hassan er en voksen som evner å møte barn

«where they are, understanding their needs, and working in partnership with them to ensure their rights, well-being, and full development» (Todres & Higinbotham, 2016, s. 181). Dette begrunner jeg i Jamals fremstilling av faren, der han på ingen måte uttrykker at noe er feil eller kunne vært bedre mellom de to. Jeg opplever at Hassan gir Jamal den omsorgen og støtten han trenger for å ha det bra og få lagt til rette for sine rettigheter.

I motsetning til samspillet med Hassan, blir samspillet mellom Jamal og Embret i større grad aktualisert i boka. Selv om relasjonen mellom Embret og Jamal ikke er utpreget kjærlig, er Embret likevel åpen og ærlig med Jamal. Han fungerer på den måten som en veileder for han, i den forstand at han lar Jamal ta del i forskningsarbeidet han jobber med, inkluderer han og viser han tillitt på en slik måte at han føler seg viktig (Røssland, 2022, s. 92). Leseren får tidlig vite at Jamal ser veldig opp til Embret da han har brukt mye tid på å sette seg inn i forskningsarbeidet hans. Jamal gir også uttrykk for at han gleder seg til å snakke med Embret igjen, samtidig som han er opptatt av å oppføre seg profesjonelt (s. 28). Det er dermed tydelig at Jamal ønsker å gi Embret et godt inntrykk.

Det at relasjonen mellom Embret og Jamal ikke kan sies å være spesielt preget av en kjærlig tone, har nok mest å gjøre med at relasjonen bygger på et arbeidsforhold der Jamal får følge Embret på jobb. En slik relasjon vil normalt sett bygge på andre forutsetninger og forventninger enn en familiær relasjon gjør, da de pliktene og forventningene knyttet til støtte og omsorg som ligger til grunn for et arbeidsforhold ofte vil være annerledes enn det som forventes i en foreldre-barn-relasjon. Vi ser likevel at når det utspiller seg hendelser der behovet for trygghet og sikkerhet fra en voksen gjør seg gjeldende, gir Embret dette til Jamal. Det får leseren et innblikk i når krigen bryter ut, Embret ber barna gå inn på dekk for å komme i sikkerhet (s. 134-135).

Når det kommer til posisjonsforholdet mellom Embret og Jamal, utspiller det seg noe annerledes enn mellom Embret og Eira. Ved at Embret inkluderer Jamal i forskningsarbeidet uttrykker han stor grad av tillitt til Jamal, noe som også tyder på en voksenrolle som lar barnet være «accompanied rather than possessed» (Nick Lee, i De Deszcz-Tryhubczak & Jaques, 2021, s. xvi). Jeg opplever også at Embret lytter til Jamals innspill og gir rom for hans mening ved å uttrykke nysgjerrighet og inviterer til diskusjon. Dette ser vi når de snakker om hva som skjer inne på forskningsstasjonen. «-Einar er ikkje akkurat typen til det, seier Embret. -Han er endå meir nerdete enn meg, egentleg. Men sjølvsagt kan du ha rett,

Jamal. Men kva skal han åtvare oss mot?» (Røssland, 2022, s. 118). Ved at Embret lar Jamal dele synspunkter og på den måten uttrykker at stemmen hans er viktig, legger han til rette for at Jamals rettigheter blir oppfylt. Embret er med andre ord opptatt av at Jamal skal ha det bra, være trygg og ikke bli utsatt for farlige situasjoner. Dette viser at Embret utøver en veiledende voksenrolle ovenfor Jamal. I motsetning til Embrets relasjon til Eira, opplever jeg her at Embret står fram som en voksen som ser Jamals behov. Han evner å samhandle med han og på den måten legge til rette for ivaretagelse av Jamals rettigheter og aktørskap (Todres & Higinbotham, 2016, s. 181).

Førstestyrkvinnen Kimmy

Utover de to barna og deres fedre møter vi i boka også tre kvinner med betydning for hvordan Eira og Jamals rettigheter som barn blir ivaretatt. Den ene av disse kvinnene er den unge førstestyrkvinnen Kimmy. Selv om hun ikke er tildelt en spesielt stor rolle, er hun likevel en av voksenkarakterene som får en betydelig rolle, spesielt for Eira. Det er fåtall av karakterene Eira har en positiv samhandling med, men Kimmy er en av disse. Allerede under deres første møte, viser Eira en aksept for Kimmy, og ser verdien i henne. Eira har akkurat fortalt Kimmy at det er et skip som følger etter dem, men når Kimmy ser etter er skipet borte.

-Det kan godt hende du såg noko, seier ho. -Men radaren der inne er ueinig med deg. (...) -Eg veit du ikkje vil vere om bord, men du bør ikkje rope «ulv» for mange gonger. Til slutt vil kapteinen høyre det, og då er det stakkars deg. (...) eg ser at Kimmy ikkje køddar. Ho er ærleg. Det likar eg. Ho verkar veldig ung, og ho er styrkvinne på eit av dei største forskningsskipa i verda. I tillegg er ho svart. Ho må vere beintøff som har komme så langt. (Røssland, 2022, s. 46)

Måten Kimmy velger å irectesette Eira sier noe om posisjonsforholdet mellom de to. Selv om hun gir uttrykk for at det Eira sier er løgn, avfeier hun henne ikke automatisk ved å overkjøre henne. I stedet åpner hun opp for dialog, viser forståelse og interesse for det Eira forteller, men velger å informere henne om at radaren ikke har gitt de noen signaler som samsvarer med hennes observasjon. Selv om Eira faktisk snakker sant, og ikke ropte «ulv» som Kimmy tenker, gjør fremtoningen og måten Kimmy snakker med Eira på at hun godtar det. Dersom Embret hadde vært formidleren av samme beskjed, ville den trolig ikke blitt tatt like godt imot. Dette kan skyldes at Eira verdsetter ærlighet, noe hun føler Kimmy gir henne, i motsetning til det hun føler fra Embret.

Til tross for at Eira liker at Kimmy er ærlig, lyver hun mye selv. Dette får vi et tydelig bilde av en dag Eira forteller Kimmy en løgn om at Embret klår på henne, og at han har gjort det så lenge hun kan huske (s. 111-112)

-Skulle ønske nokon kunne hjelpe meg av skipet og over på eit anna. Kanskje eit som skal heim til Noreg? Kimmy flirar og kremtar. Ho lener seg mot meg og ser meg inn i augo. -Du lurar ikkje meg, kviskrar ho. -Nei, det er sant! seier eg. -Høyr her, Eira, seier Kimmy lågt. -Dersom det du seier, er sant, då er far din ein jævel. Kan du sjå meg inn i augo og sverje på at du ikkje lyg? Då skal eg i så fall hjelpe deg. (s. 112)

Kimmys respons på Eiras løgn tyder på en voksenrolle som «protect children and their rights» (Todres & Higinbotham, 2016, s. 167). Først og fremst gjør hun det tydelig overfor Eira at dersom det Eira forteller om faren sin er sant, skal hun hjelpe Eira slik at rettighetene hennes som barn blir ivaretatt. I tillegg møter hun Eira med ærlighet gjennom å fortelle om sine erfaringer med å lyve, at hun selv løy mye til adoptivforeldrene sine, men innså at det var en forferdelig ting å gjøre. Ærligheten er med på å gi Eira noen indirekte tips om hvordan hun bør oppføre seg, uten at det blir fra et ovenfra-perspektiv. Det at Kimmy tar Eira på alvor begge gangene hun forteller en løgn, til tross for at det ikke alltid er løgn, skaper tillitt, og tyder på en voksen som uttrykker omsorg og støtte.

Relasjonen mellom Eira og Kimmy er selvsagt preget av at de kun har kjent hverandre i svært kort tid, og kan ikke på bakgrunn av det ikke sies å være utpreget kjærlig eller nær. Jeg opplever likevel at gjennom Kimmys handlinger der hun velger å bruke tid med Eira, resulterer i at de relativt fort får en relasjon som er preget av tillitt og respekt. Eira gir også alltid uttrykk for at hun synes Kimmy er en kul dame, dette til tross for at Kimmy både er direkte med henne, og på et vis gjør litt narr av henne, men med en humoristisk tone. Det ser vi blant annet når Eira forstår at hun er tatt på fersken i å lyve, men likevel reagerer med å hedre Kimmy. «Herregud, tenkjer eg. Ho er verkeleg den tøffaste eg nokon gong har møtt» (Røssland, 2022, s. 114). For Eira kan det tenkes at Kimmy fyller noe av behovet hun har for en morsrolle, da man får inntrykk av at moren til Eira er lite involvert i livet hennes. Behovet for å ha en morsrolle i livet blir kanskje ekstra stort for Eira ettersom hun vet hva det vil si å ha en mor, i motsetning til Jamal, som aldri har opplevd å leve med moren sin.

Kaptein Harris

Av de mange voksenkarakterene leseren møter i boka, er kaptein Harris en av de mest fremtredende. Som kaptein har hun en naturlig maktposisjon, og det er gjennom henne det hierarkiske maktsystemet på skipet kommer mest til uttrykk. Hun blir fremstilt som en autoritær kvinne, som er tydelig i sin sak og vet hva hun vil. Dette gjør at hun fremstår som noe skremmende og streng overfor de andre på skipet, og spesielt for Jamal og Eira. Selv om kaptein Harris, som den øverste lederen på skipet, automatisk får en maktposisjon, tar hun likevel et selvstendig valg i hvordan hun velger å utøve rollen som kaptein, og hvordan fremstå overfor de andre. Gjennom store deler av boka tar hun valg som viser et tydelig eksempel på en voksen som ikke anerkjenner barns stemme, ei heller ser nytten i samhandling mellom barn og voksne. Hun kan med det ses i sammenheng med det Todres og Higinbotham (2016) omtaler som en voksenkarakter som «do not see children as inherently valuable at all» (s. 181). Det får leseren blant annet inntrykk av under det første morgenmøtet på skipet, der hun legger frem Jamal og Eiras tilstedeværelse på skipet mer som en byrde enn som noe verdifullt. Det kommer spesielt til uttrykk ved at hun snakker om de, i stedet for til de, noe som også tydeliggjør posisjonsforholdet dem imellom.

Ho avsluttar og ser skarpt på meg.

-Vi har med oss to barn om bord, Jamal Farid og Eira Clover. Eg forventar at dei oppfører seg. Dette skipet siglar under britisk flagg, og det vil seie at vi har reglar om bord, og alle må oppføre seg i tråd med reglementet (Røsstand, 2022, s. 53-54).

I de fleste møter med kaptein Harris irettesetter hun Eira og Jamal med en tydelig ovenfra og ned posisjon, noe som gjør at de trår forsiktig rundt henne. Eira og Jamal snakker også om at kaptein Harris kan finne på å stenge de inne i fengselscella med bare vann og brød, samt at Eira gir uttrykk for at kapteinen «er seriøst ustabil» (s. 109).

Til tross for denne skremmende og strenge fremtoningen, får vi innblikk i noen situasjoner der både Jamal og Eira har positive opplevelser med henne. Dette ser vi blant annet når kaptein Harris tar Eira med på en gjennomgang av skipet. Da uttrykker Eira at «ho er ikkje så bitchy som eg først trudde. (...) Alle vi har møtt rundt på skipet, har stor respekt for kapteinen, eller så er dei livredde henne. Begge delar likar eg» (s. 60-61). Kaptein Harris gir også Eira et smil, og uttrykker at hun vil at Eira skal trives ombord, men at det er jobben hennes å passe på at alle om bord er trygge. Dette skjer rett i forkant av at hun kaster Eira i

sjøen, som en del av trygghetskurset ombord på skipet. Denne hendelsen gjør at Eiras syn på kapteinen endrer seg igjen, og hun syns kapteinen er «steingalen» (s. 65).

Selv om kaptein Harris evner å opptre noe mer vennlig overfor Eira, er samhandlingen likevel preget av maktposisjonen til kapteinen. Jeg opplever at hun fremdeles kommuniserer med Eira på en måte som utelater samhandling, dialog og likeverdighet, og på den måten ikke anerkjenner Eiras aktørskap.

Jamal opplever på sin side å få anerkjennelse av kapteinen gjennom jobben han gjør på skipet: «Eg ser opp på kaptein Harris, som smiler forsiktig til meg. Ho ser imponert ut» (s. 159). Kaptein Harris gir også Jamal tillit ved å velge han ut, over flere andre ansatte, til å undersøke et krigsskadet skip de støter på.

Kaptein Harris stoler veldig mykje på meg no, merkar eg.

(...)

–Du lurar kanskje på kvifor eg valde deg til å vere med? Bortsett frå at du kan køyre denne båten.

Eg nikkar forsiktig.

–Vi har dårleg tid, og alle før deg på lista var opptatt, seier kapteinen.

(...)

–Men kvifor ikkje han som låra båten? Eller ein av dei andre på hovuddekket? spør eg. –Det var drøssevis med matrosar og lettmatrosar der.

Ho smiler mot meg, eit anerkjennande smil som kjennest godt.

–Du var roleg, sjølv midt oppi ein ekstrem situasjon, seier ho. –Den eigenskapen er verd hundre offiserar og matrosar. (s. 165)

Her ser vi at kaptein Harris evner å betrakte Jamal som verdifull, til tross for at han er et barn. Hun beholder fremdeles et noe ovenfra-perspektiv i måten hun kommuniserer på, men posisjonsforholdet mellom henne og Jamal viser likevel en voksen som legger til rette for barns aktørskap ved å gi han både ansvar og en stemme hun respekterer. Hun viser med dette at hun evner å betrakte og samhandle med barn på måter der de blir gitt en stemme og verdsatt for den kunnskapen de har.

Det kan likevel ikke sies at relasjonen mellom kaptein Harris og verken Eira eller Jamal kjennetegnes av nærhet eller kjærlighet. Dette får vi bekreftet mot slutten av boka der både Jamal og Eira er tydelig preget etter situasjonen med soldatene fra Americas som kapret Bluenose.

Han er våt og kald, og han skjelv over heile seg. Augo hans er større enn vanleg, og han set seg ned ved kaffibordet. Han ser sliten og vettskremt ut. Han smiler til meg, og eg smiler tilbake. Men smilet mitt går over i gråt. Kaptein Harris snur seg mot oss utan å seie noko. Ansiktet hennar er uttrykkslaust. (s. 170-171)

Hendelsen tyder på en voksen som ikke evner å se barns behov for nærhet, kjærlighet og trøst. Selv om hun ikke bevisst skader barna, så er empati og beskyttelse fraværende hos henne. Kaptein Harris fremstår som en voksen uten mye erfaring med verken barn eller barns rettigheter, og tyder dermed på det Todres og Higinbotham (2016, s. 181) kaller *den passive tilskueren*. Det er likevel relevant å påpeke at hun har en mer vennlig fremtoning og evner å anerkjenne barna som selvstendige aktører i situasjoner der hun kan se på barna som voksne, og behandler de deretter.

Politikeren Kari Volle

En karakter som i utgangspunktet har fått en liten rolle i boka, men som likevel er relevant å si noe om er Kari Volle. Hun møter vi helt i starten når Jamal skal ta fly til Canada. Det som gjør henne til en relevant person, er hennes tydelige voksenrolle som skurk. I motsetning til Embret, som kan sies å ha flere likehetstrekk med den situasjonsbestemte skurken, kan Kari Volle ses i sammenheng med det Todres og Higinbotham (2016) omtaler som en voksen som «deliberately target children» (s. 174). Hun har både en rasistisk fremtoning mot Jamal, samtidig som leseren etter hvert får en mistanke om at hun har en betydelig rolle i den eskalerende krigen. Det er Jamal som først blir mistenksom på våpenproduksjonen han og Eira oppdager, og mot slutten av boka konkluderer han med at Kari Volle må være delaktig i våpenproduksjonen (Røssland, 2022, s. 190-191). Det at Kari Volle tar et aktivt valg i å produsere våpen til en krig, som vil ramme både barn og voksne, gjør at hun fratrar mange barn flere grunnleggende rettigheter. Det får vi aktualisert gjennom Jamal og Eira, som begge opplever krigen på nært hold, og blir avhengig av beskyttelse fra andre voksne. På den måten opptrer hun som en voksen som «violates children's rights» (Todres og Higinbotham, 2016, s. 171), og kan dermed sies å være det Todres og Higinbotham (2016, s. 174) benevner en bevisst skurk.

Oppsummerende kommentar

På bakgrunn av bokas mange voksenkarakterer, gir *Vulkanen vaknar* leseren mulighet til å møte flere ulike voksenroller, og til å vurdere hvordan de ivaretar rettighetene deres, og

den betydningen de ulike voksenrollene har for Jamal og Eiras mulighet til å utøve aktørskap. Både Eira og Jamal har to fedre som opptrer som omsorgspersoner i livet deres, samt mødre som har en fraværende rolle i boka. Jeg finner at omsorgspersonene i boka fungerer helt eller delvis som veiledere for barnekarakterene, der de begge er opptatt av at Jamal og Eiras skal ha det bra. Jeg finner også at når behovet for sikkerhet og beskyttelse fra en voksen gjør seg gjeldende, gir både Embret og Hassan dette til barna, og ivaretar på den måten barnas rett på beskyttelse.

Den konfliktfylte relasjonen mellom Eira og Embret kan i noen tilfeller vise Embrets svakheter i voksenrollen, noe som også gir han karaktertrekk som kan ses i sammenheng med den situasjonsbestemte skurken (s. 174). Jeg ser likevel at han har evnen til å opptre uten disse manglene ovenfor Jamal, der han i motsetning til relasjonen med Eira evner å se og forstå barnets behov, legge til rette for samhandling og på den måten tilrettelegger for Jamals utvikling og aktørskap (s. 181)

Ettersom boka aktualiserer omsorgspersoner som opptrer i veiledende roller, blir behovet for andre veiledende voksne noe mindre. Kimmy stikker seg likevel frem som en viktig voksen for Eira, da kanskje spesielt med utgangspunkt i den manglende morsrollen i livet hennes, samt for å dekke over de svakhetene Embret viser i sin voksenrolle. Vi ser også hvordan en voksen med manglende kunnskaper om barn og barns rettigheter kan fremstå truende, og på den måten ikke anerkjenne barns som aktører på lik linje som voksne.

5.2 Familien Brattbakk

Familien Brattbakk (Kahrs, 2022) er en barneroman der det realistiske møter det fantastiske. Boka er i stor grad preget av en realistisk hverdag for Sam og brødrene, men slutten av boka gir leseren et innblikk i en fantastisk verden som er alt annet enn realistisk. Det at Sams mor viser seg å tilhøre en annen planet, Golgan, gjør at hennes voksenrolle er preget av dette. Det samme gjelder Kjetil Vinkel, som i liket med moren, også kommer fra planeten Golgan. Det er likevel slik at fiktive karakterer ofte representerer og gjenspeiler reelle situasjoner og opplevelser for mange barn i dagens samfunn (Todres & Higinbotham, 2016, s. 173). Dette gjør at de fantastiske elementene i boka verken gjør hendelser eller voksenroller mindre relevante, heller det motsatte.

I likhet med *Vulkanen vaknar* består også *Familien Brattbakk* av mange voksenkarakterer. Karaktersammensetningen i denne boka skiller seg likevel fra *Vulkanen vaknar* i den forstand at vi ikke møter på like mange fremtredende omsorgspersoner, i tillegg til at vi møter et større antall barnekarakterer. Ikke alle voksenkarakterene tar like mye plass og det begrenser hvor relevant det er å si noe om dem i denne analysen. Ettersom boka er fortalt gjennom Sam, er det i all hovedsak hennes liv leseren følger og får innblikk i. Jeg skal derfor se nærmere på de mest sentrale personene i Sams liv med tanke på aktualiseringen av hennes rettigheter som barn. Nærmere bestemt dreier det seg om Sams mor og Kjetil Vinkel. Jeg kommer også til å si noe om politibetjentene Tønnesen og Haugstad, som på et tidspunkt er helt sentrale i aktualiseringen av Sams rettigheter.

Sams mor

Når det gjelder voksenkarakterene i boka, er det ingen tvil om at Sams mor er den mest fremtredende. Leserens får følge hennes innvirkning på Sams liv gjennom hele boka, noe som gir interessante innfallsvinkler. Hun er en kompleks karakter, som viser flere ulike sider ved voksenrollen. Det som gjør henne til den komplekse karakteren hun er, er avsløringen som Sam og leseren blir gjort kjent med helt i slutten av boka. I analysen vurderer jeg likevel Sams mor løpende. Det vil si at jeg ikke tar hensyn til avsløringen om at hun er et romvesen, og derfor ikke Sams biologiske mor, før det selv blir gjort synlig for Sam og leseren. I den grad avsløringen forandrer oppfatningen av hennes voksenrolle ovenfor Sam vil jeg kommentere det.

Allerede i første kapittelet får leseren ta del i hvordan Sams mor er en forkjemper for Sams grunnleggende rettighet til ikke å bli diskriminert. Da Sam har blitt kastet i elven av medelever, noe som tydeligvis ikke er første gang, bestemmer moren seg for å ta med ungene sine og flytte til Gørja. Hun gir klar beskjed til skolen om at de flytter, og gjør det klart for ungene at «'Her kan vi jo ikke bli boende lenger' ... 'Jeg orker ikke denne mobbingen mer'» (Kahrs, 2022, s. 14). Ved å ta dette valget viser hun ungene sine at man ikke skal akseptere å bli behandlet på den måten Sam blir behandlet, og tar et aktivt valg for å gjøre livet til Sam bedre. På denne måten fungerer hun som en veileder, der hun samarbeider med barna for å «instill personal courage and resourcefulness, balancing the complex dynamic of children`s emerging autonomy and their vulnerability» (Todres & Higinbotham, 2016, s. 170). Valget hun tar for å beskytte Sam tyder også på en relasjon som

er preget av nærhet og kjærlighet, der hun som mor viser omsorg og er opptatt av at barna skal ha det bra.

Til tross for at vi i starten blir introdusert for en mor som beskytter datteren mot diskriminering, og gir barna innsikt i viktigheten av å ta selvstendige valg i utviklingen av aktørskap, blir vi videre i boka vitne til en mor som handler på en måte som er til skade for Sam. Dette viser seg spesielt gjennom hvordan hun forholder seg til Sams kropp og vekt. I en samtale med legen gir hun uttrykk for sine tanker om kroppen til Sam: «'Se så spinkel hun er', fortsatte mamma og presset en pekefinger inn i låret mitt. 'Hun har knapt noe kjøtt på beina'» (Kahrs, 2022, s. 66-67). Legen konkluderer med at Sam er normal for alderen, men at de kan prøve et fetere kosthold.

«Frisk luft, lek og mosjon og et balansert kosthold er medisinen jeg forskriver», avslutter legen bestemt.

«Frisk luft, rikelig med mosjon og fet mat», gjentok mamma.

«Dere vet jo det», la legen til, «at barn får mye naturlig mosjon gjennom lek og moro med hverandre. Men bare husk på å fylle på med nok bensin.» (s. 67-68)

Til tross for legens veiledende fremtoning overfor Sams mor, misforstår hun rådene og setter i verk flere tiltak for at Sam skal legge på seg. Hun kommenterer hvor lite Sam spiser og passer på at hun selv lager fet mat til barna sine. Sam finner i tillegg et ark der det står «PROSJEKT SAM (...). ULIKE METODER FOR Å FETE OPP ET BARN» (s. 72). Denne planen inkluderer et strengt treningsprogram med daglig måling og veiing for å kontrollere at hun går opp i vekt. Som vist i den tidligere kartleggingen av boka, bryter dette med flere av barnekonvensjonens artikler da et slikt fokus på mat og trening kan være skadelig for et barn, og fratrar Sam blant annet retten til fritid.

Konsekvensene av morens kroppsfokus blir leseren vitne til i en av de mange samtaleene der Sams mor kontrollerer om Sam har trent og spist.

«Har du trent?» spurte mamma.

Jeg nikked.

«Og spist?»

Jeg nikked igjen, selv om jeg ikke hadde spist.

Jeg ville ikke spise. Ville mye heller bli spiss og kantete. Jeg hadde lyst til å risse skarpe grenser mellom meg og verden og bli en egen planet. Være så liten at mamma ikke lenger fant meg.

Magen rumlet. (s. 190)

Her ser leseren hvordan morens store fokus på Sams kropp og vekt har en motsatt effekt på Sam. I stedet for å ville legge på seg, slik moren ønsker, fører det til at Sam ikke vil spise og skjuler det for moren. Og til tross for at brødrene i starten av boka gir uttrykk for at moren helt sikkert mente legebisøket godt, og bare tuller med at de skal passa på at hun ikke spiser Sam «sånn som heksa i Hans og Grete» (s.70), blir Sam mer og mer redd for moren sin og hva hun kan finne på å gjøre. Kombinasjonen av alt fokuset på mat, trening, massasje «(...) for at musklene dine skal bli møre» (s.143), og bøkene om kannibalisme, som Sam finner i huset, resulterer i at Sam til slutt frykter for livet sitt, og tror moren feter henne opp for å spise henne. Hun er også sikker på at moren har drept og spist vennene hennes, Karla og Truls. Sams mor blir her et eksempel på en voksenrolle som «frighten children» (Todres & Higinbotham, 2016, s. 169) og som fratrar barn rettigheter.

Det er først når det går så langt at politiet blir involvert at moren forstår konsekvensene av handlingene sine. Denne utvikling, der hun opparbeider seg forståelse for sine handlinger, og hvilke konsekvenser det har fått for Sam, viser et eksempel på en voksen som «grow to understand children over time» (s. 181).

Utviklingen Sams mor gjennomgår, der hun «learn and appreciate the needs for children» (s. 190) er langt på vei et resultat av det ansvaret staten har for barnets sikkerhet og trivsel slik det er formulert i barnekonvensjonen. Det ansvaret handler blant annet om sosiale programmer som både gir støtte til barnet og omsorgspersonen, «samt andre former for forebygging, påpeking, rapportering, viderehenvisning, undersøkelse, behandling og oppfølging» (De forente nasjoner, 1989, art. 19, s. 6). Sam forteller at «hver torsdag kom Tønnesen innom torget for å skrive rapport om tilstanden i Vinkelhuset. Hun stilte grundige og detaljerte spørsmål om mamma, noterte hva vi fikk å spise, hvordan mamma oppførte seg og hva hun drev med» (Kahrs, 2022, s. 233). Denne støtten gjør at Sams mor kan utvikle seg til å fullt ut bli en veiledende voksen som forstår og samarbeider med barna sine. På bakgrunn av dette, og de feilene Sams mor gjør, kan det dermed sies at hun eksemplifiserer en voksenrolle som «has the power to demonstrate to both children and adults the importance of children's views and of ensuring children's rights are realized» (Todres & Higinbotham, 2016, s. 190). Med andre ord er dette en type barnelitteratur som kan være med på å påvirke hvordan voksne tenker om barn og barns rettigheter, og på den måten «shape or reshape adults understanding of children» (s. 192).

De fantastiske elementene som knytter seg til planeten Golgan og dens romvesen, som leseren blir introdusert for mot slutten av boka, gjør at Sams mor er en kompleks karakter. Når det blir gjort klart overfor både Sam og leseren at moren ikke er hennes biologiske mor, endrer dette noe av oppfatningen knyttet til hennes voksenrolle. Hun forklarer at hun har prøvd å passe inn blant mennesker, men følt hun ikke får det til. Det kommer også frem at mat- og treningsplanen var et ønske om å gjøre Sam sterk, sånn at hun kunne tåle en reise tilbake til Golgan (Kahrs, 2022, s. 245).

Det kan dermed sies at flere av hendelsene knyttet til mat og trening gjør at Sams mor underveis i lesingen har noen likhetstrekk med det Todres og Higinbothams (2016, s. 174) omtaler som en litterær skurk. Avsløringen mot slutten av boka resulterer i at Sams syn på moren endrer seg, da hun viser seg å ikke være så skremmende som først antatt. Morens endrende rolle gjør at leseren forstår at hun har handlet etter beste mening, noe som dermed tyder mer på en voksen som er «unaware of children`s needs» (s. 181).

Kjetil Vinkel

I tillegg til Sams mor, er Kjetil Vinkel en fremtredende voksenkarakter i boka. Sam utveksler kun noen få ord med han, noe som er med på å gi han den mystiske og skumle fremtoningen han har. I likhet med Kari Volle i *Vulkanen vaknar* har også Kjetil Vinkel en tydelig rolle som skurk, men til forskjell fra henne er hans rolle noe mer fremtredende. I starten av boka er det kun rykter som gir han rollen som skurk, da flere i Gørja anklager han for å ha kidnappet og drept barn.

«Vinkel forsvant sporløst et par år etter at Fuglemyr ble meldt savnet», forklarte Karla. «Flere spor ledet hit, til dette huset, men politiet fant aldri nok bevis til å få ham fengslet. I stedet sa de at Fuglemyr forsvant i stormen. Da Bruvik-barna ble borte i den andre stormen, for ni år siden, var det flere som mente de hadde observert Vinkel i området rundt åstedet. Levningene deres ble heller ikke funnet, det er det som er så rart.» (Kahrs, 2022, s. 85)

Mot slutten av boka, når Sams mor avslører sin identitet som romvesen, forteller hun samtidig sannheten om Kjetil Vinkel: At han hadde et oppdrag der han skulle hente et menneskebarn, men «(...) han slumpet til å spise henne i stedet, den idioten» (s. 249). Moren til Sam fremstiller han som en einstøing og sier at hun var «redd for hva Vinkel kunne være i stand til å finne på av kannibalistiske inngrep» (s. 249). Selv om hans interesse for kannibalisme var et resultat av å føle seg utenfor og mislykket, bekrefter likevel hendelsene

at han bevisst handlet for å skade barn, slik som Todres og Higinbotham (2016, s. 174) hevder kjennetegner en litterær skurk. Vinkels skremmende fremtoning gjør han til en karakter og voksenrolle som eksemplifiserer det Todres og Higinbotham (2016) omtaler som en voksen som «keeping kids awake at night and giving a face to the darkness that children sense exists in the world» (s. 169).

Politibetjent Tønnesen og Haugstad

Når Sam ikke bare opplever manglende trygghet fra sin omsorgsperson, men også ser på henne som en trussel, vekker det et behov for beskyttelse og trygghet fra noen andre, og hun blir avhengig av «the emergence of another protector/defender who works in concert with the child character» (Todres og Higinbotham, 2016, s. 176). I Sams tilfelle blir det politibetjentene Tønnesen og Haugstad som sørger for å ivareta hennes og brødrenes rettigheter. De tar barnas anklager på alvor, og gir de med det en stemme, samtidig som de forsikrer seg om at moren gir den omsorgen og beskyttelsen barna trenger.

Oppsummerende kommentar

Gjennom historien om familien Brattbakk får leseren innblikk i viktigheten av trygge voksenroller for å ivareta barns rettigheter. Selv om Sams mor viser seg å ikke være like skremmende som først antatt, fungerer hun likevel som et eksempel på en voksen som gjennom bevisste valg fratrukk barn rettigheter. På den måten har hun i store deler av boka likhetstrekk med den bevisste skurken (s. 174). Gjennom hennes handlinger, eksemplifiserer hun også hvordan den voksnes valg har konsekvensene for barnets liv. Det gjør boka relevant for både barn og voksne med tanke på å opparbeide seg kunnskap om viktigheten av å ivareta barns rettigheter. Boka gir også leseren et møte med en voksenkarakter som har til formål å skremme barn, og vil på den måten «allow children to confront the evil in the world from the safe distance of fiction» (s. 169).

5.3 Sommer med Jo

I *Sommer med Jo* (Slettebakken, 2021) møter vi Frida og Jo som skal tilbringe starten av sommerferien på hytta til Jo. Med dem på hytta er Geggen, som er Jos far, og Jos farmor. Historien fortelles gjennom Frida, men til tross for dette handler store deler av boka om Jo og hans liv.

I likhet med de to andre bøkene, *Vulkanen vaknar* og *Familien Brattbakk*, finner vi også i denne boka flere omsorgspersoner som har en betydelig rolle i barnekarakterenes liv. De mest fremtredende av disse omsorgspersonene er Geggen, faren til Jo, og Jos farmor, som begge er med på hytteturen.

Til tross for at synsvinkelen ligger hos Frida, skjer fremstillingen av de voksnes påvirkning på barns liv og rettigheter i stor grad gjennom forhold og relasjoner i Jos liv. Som en aktiv deltaker på hytteturen, har Frida likevel noen egne erfaringer og inntrykk av Geggen som voksen. Jeg vil derfor først se på Fridas forståelse av Geggen som voksenperson, der jeg analyserer hennes erfaringer, observasjoner og inntrykk av han som voksen. Deretter vil jeg så se på hennes inntrykk av Jos relasjon til faren sin. Videre er det relevant å trekke inn både farmoren til Jo og familien til Frida med tanke på hvilken rolle de spiller for barnas mulighet til å utøve rettighetene sine.

Geggen

Før hytteturen vet ikke Frida så mye mer om Geggen enn at han har sittet i fengsel. Hun har mange tanker om hvordan han kan se ut, og hun lurte spesielt på om han ser ut som en fange. Under deres første møte konkluderer hun likevel med at han ser ganske vanlig ut.

Men faren til Jo ser nesten ut som en vanlig pappa. Men bare nesten. For selv om han ikke ser ut som en fange, ser han egentlig mer ut som en ungdom enn en voksen. I hvert fall enn det pappaen min gjør. Faren til Jo går med stor skateshorts og har lange krøller, lengre enn Jo sine. Han snakker litt ungdommelig, også. (s. 11)

Og det er slik Frida stort sett ser han: en ungdommelig og kul fyr som tar de med på morsomme ting, som krabbefiske om natten og lar de holde på slik de vil på hytta. Inntrykket til Frida om at Geggen er en kul far, og på ett vis ser litt opp til han, blir også styrket ved at hun blant annet tar i bruk ordet *fett*, som er et ord Geggen hele tiden bruker. Det er likevel hendelser der Frida reflekterer og undrer seg over Geggens farsrolle. Dagen før hytteturen snakker blant annet Jo og Frida sammen, og Frida reagerer på at det er Jo som står for planleggingen og formidler de praktiske beskjedene knyttet til hytteturen.

OK, sier jeg og tenker at det der er sånn voksne snakker, og at Jo lissom er blitt en planlegger over natta. Eller er det kanskje sånn han er, uten at jeg har visst det? Kanskje faren til Jo ikke er så god på det? Planlegging og sånt. Og at det er derfor Jo gir meg beskjed, passer på. (s. 10)

Her ser leseren at Frida oppfatter Jo som mer voksen enn et barn normalt sett ville oppført seg. Mistanken til Frida om at Geggen ikke er så god på «planlegging og sånt» (s. 10), og at Jo tar på seg et voksent ansvar, blir styrket utover i boka. I bilen på vei til hytta får hun inntrykk av at det er Jo som har kontroll på bagasjen deres, da hun spør Geggen om han har pakket med et spill de har spilt tidligere: «Nei, sorry, tror ikke det. Gjorde vi vel, Jo? Geggen ser på Jo som om det er han som har oversikt over hva de har pakka» (s. 20). Dette kan tyde på at han overlater mye ansvar til Jo, et ansvar som egentlig ligger på han som voksen. Gjennom dagene på hytta forstår vi også at Geggen ofte står opp sent og at det er farmoren som passer på at Jo og Frida får i seg mat. «Geggen kommer ned stien fra hytta, og har tydeligvis nettopp stått opp. For øynene hans er mindre enn de pleier, og stemmen er trøtt og knirkete da han roper: God morgen, favoritter!» (s. 37).

Det at Geggen har dårlige oversikt over bagasjen, sover til langt på dag og overlater matlagingen til farmoren er som enkelttilfeller ikke graverende, men samlet sett gir det et inntrykk av en far som ikke evner å gi den støtten og omsorgen et barn trenger, og som man forventer av en omsorgsperson. Disse faktorene sier med andre ord noe om i hvilken grad det blir utøvet relasjonsstøtte mellom far og sønn. Det kan tyde på at Geggen har andre tanker om hvilke forventninger og plikter han har for sin sønn enn det man som omsorgsperson skal ha. Det kan også tenkes at han ikke selv er klar over hva som er forventet av han som far, og er dermed uvitende om det ansvaret han fraskriver seg. Dette gjør at han gjennom Fridas observasjoner og erfaringer med han som voksen, fremstår som det Todres og Higinbotham (2016) omtaler som en «self-absorbed or absentminded (adult) who appears to overlook the needs of children» (s. 181) Geggen eksemplifiserer på den måten den tredje voksenrollen som Todres og Higinbothams (2016, s. 171) identifiserer; den passive tilskueren.

Fengselsstraffen og narkotikaproblemet til Geggen er elementer som preger store deler av boka. I starten er ikke Frida klar over at fengselsstraffen til Geggen dreier seg om en narkotikadom, noe som da også gjør leseren uvitende om dette. Fridas uvitenhet resulterer i at det er flere hendelser tidlig i boka som leseren først i ettertid skjønner at handler om narkotika, og det er gjennom disse hendelsene leseren får et tydeligere bilde av relasjonen mellom Geggen og Jo.

Først og fremst blir Frida vitne til fortvilelsen Jo føler på i forbindelse med farens narkotikaproblem. Han blir både lei seg og sint når han forstår at faren fremdeles er innblandet i narkotika. Det Jo opplever her er et tillitsbrudd fra farens side ettersom Geggen har lovet Jo «å ikke begynne igjen etter fengselet» (Slettebakken, 2021, s. 140). I tillegg blir Frida vitne til Jos skyldfølelse ovenfor farens problemer. Det ser vi når Geggen har reist fra hytta på bakgrunn av manglende tilgang på narkotika, og Jo gir uttrykk for skyldfølelsen han føler på: «Noen ganger tenker jeg at hvis jeg hadde vært litt ... morsommere ... eller litt sånn ... en *bedre* sønn, en som han liksom digga å være sammen med, så hadde han sikkert ikke holdt på med narkotika» (s. 143). Jos skyldfølelse kan tyde på manglende bekreftelse fra faren, og dermed resultere i et ønske om å endre seg selv i håp om at det skulle bedret situasjonen.

Hendelsene knyttet til Geggens narkotikaproblem kan sies å bryte med barnekonvensjonens artikkel 33 (beskyttelse mot narkotika), da det påvirker Jos liv i så stor grad (De forente nasjoner, 1989, s. 11). Det kan dermed sies at Geggen ikke anerkjenner Jo som en likeverdig aktør og han blir på den måten et offer for farens overkjøring, noe som resulterer i at han blir fratatt muligheten til å ta valg for eget liv. Relasjonen mellom Jo og Geggen eksemplifiserer dermed konsekvensene av en voksen som ikke jobber i samspill med barnet. Det gjør at Geggen også kan ses i sammenheng med det Todres og Higinbotham (2016, s. 171) omtaler en litterær skurk. Handlingene hans setter ikke bare Jos rettigheter i fare for å bli frarøvet, men han fratår faktisk sønnen sin retten til beskyttelse mot narkotiske stoffer, uten at Jo selv kan gjøre noe med det.

Disse hendelsene gjør at Frida sammenligner Jo med morilden, «solstråler som overlever i natta» (Slettebakken, 2021, s. 189). Sammenligningen sier noe om at selv hun som er et barn forstår hvilke konsekvenser Geggens handlinger har for Jo. Den forståelsen Frida viser, kan sies å være med på å demonstrere for barn, men kanskje spesielt for voksne, viktigheten av å legge til rette for at barn får oppfylt sine rettigheter (Todres & Higinbotham, 2016, s. 190).

I likhet med Sams mor i *Familien Brattbakk* kan det virke som at Geggen til slutt forstår og tar innover seg hvilke konsekvenser valgene hans har for Jo (Todres og Higinbotham, 2016, s. 181). Selv om leseren ikke får ta del i noen samtaler der Geggen og Jo snakker om narkotikaproblemet, forstår vi likevel at Jo misliker farens avhengighet. Det at Geggen velger

å oppsøke hjelp for avhengigheten sin, kan dermed tenkes å være basert på en indirekte samhandling mellom far og sønn, der Geggen forstår konsekvensene av sine handlinger, og tar et aktivt valg for å ivareta sønnens rettigheter. Dette kan ses i sammenheng med det Goga (2023, s. 60) omtaler som en relasjonell voksen. Det kan tyde på at Geggen ikke vet hvordan han selv skal mestre livet, men ønsker likevel å ta valg som er til det beste for Jo. Hans valg om å bli rusfri vil på sikt resultere i at han kan gi bedre støtte og omsorg til sønnen, og det er dermed starten på en positiv utvikling. Vi kan med andre ord si at Geggen går fra å være en uvitende voksen, som ikke forstår konsekvensene av sine valg overfor Jo, til å vise tendenser til å kunne bli en relasjonell voksen, som ønsker å gjøre en endring for sønnens beste. Han har gått fra å sette sine behov først, til å anerkjenne at han har et problem som han trenger hjelp med for å kunne gi Jo den omsorgen og støtten han trenger, samt ivareta rettighetene hans som barn.

Farmoren til Jo

I tillegg til Geggen har farmoren til Jo en sentral rolle i boka. Hun blir spesielt synlig for leseren når Geggens omsorgs- og ansvarssevne ikke strekker til, og han tar valg som ikke ivaretar Jos rettigheter som barn. Alt tyder på at hun er med på hytteturen som en sikkerhet for barna, da det er hun som ivaretar grunnleggende behov og tar ansvar for elementære ting, slik som mat og trygge rammer. Det er spesielt i de situasjonene når Geggen tar egoistiske valg og fraskriver seg alt ansvar for Jo og Frida, at farmorens rolle som den veiledende voksne blir spesielt synlig. Den viktige rollen til farmoren blir også anerkjent av Frida:

(...) og da lurer jeg på hvem som venter på han når han kommer hjem. Kommer Geggen til å være der? Eller er han hos en kompis eller noe sånt? Kanskje det ikke blir noen, siden mammaen fortsatt er i Italia. Det er søren meg bra farmora fins! Og tenk at Geggen bare dro uten å si ifra til oss, si ifra til Jo. (Slettebakken, 2021, s. 154)

Ansvaret farmoren tar samsvarer med Todres og Higinbotham (2016, s. 176) sine funn om at barn med en manglende omsorgsperson i livet sitt, er avhengig av en annen voksen som tar rollen med å veilede barnet. Til tross for at Jo tilsynelatende også har en mor, forstår vi at farmoren har tatt rollen som veileder overfor Jo, og er den voksenpersonen som skaper trygghet og forutsigbarhet for han, noe ethvert barn er avhengig av. Hvilken rolle Jos mor har i livet hans, er noe uvisst da hun er skrevet ut av hovedhandlingen. Leseren får kun vite

at hun er på et skrivekurs i Italia, noe Frida syns er litt rart (Slettebakken, 2021, s. 10). Det at hun ikke er med på hytteturen kan tyde på en noe fraværende mor, samtidig som det er små uttalelser fra Jo som indikerer en mer ansvarlig mor, som er opptatt av å ivareta Jos rettigheter. Når Geggen har forlatt hytta, forteller Jo blant annet at «(...) farmor skal snakke med mamma. Sånn at hun vet at han har dratt før oss. (...) sånn er avtalen. Hvis noe skjer med pappa, vil hun alltid vite» (s. 144). Hun kan med dette tyde på en voksen som i likhet med farmoren også er med på å skape trygge rammer for Jo, og ønsker å ivareta hans rettigheter som barn. Det at Jo sier at moren alltid vil få beskjed når det skjer noe, tyder også på at det ikke er første gang Geggen skuffer sønnen og tar valg som går negativt ut over han.

Familien til Frida

Når det gjelder Fridas omsorgspersoner, faren og stemoren Eli Mona, har disse, i likhet med Jos mor, fått liten plass i boka. Dette skyldes nok at de ikke er med på hytteturen, noe som gjør at leseren får lite innblikk i Fridas tanker og følelser knyttet til dem. Til tross for dette er det likevel ikke tvil om at de fremstår som støttende og ansvarlige voksne i Fridas liv. De snakket blant annet med Geggen og farmoren til Jo før hytteturen, for å undersøke «hvor hytta var og at leggetidene til Jo ikke var helt forskjellige fra mine, og alle sånne ting som voksne er veldig opptatt av» (s. 17). Dette tyder på ansvarlige voksne, som er opptatt av trygge rammer for barnet sitt. Leseren får også inntrykk av at relasjonen mellom Frida og faren og Eli Mona, er preget av nærhet og kjærlighet der det er tydelig at de er glade i hverandre. Dette ser vi blant annet ved hjemkomsten fra hytteturen. De klemmer, og gir åpenbart uttrykk for at de har savnet hverandre (s. 163-164).

Eli Mona blir i tillegg en viktig voksen for Jo i den forstand at hun får Jo til å forstå at alt dette med faren ikke er hans feil. Dette får vi ta del i gjennom en samtale mellom Frida og Jo etter hjemkomsten fra hytteturen.

- Hun er veldig grei, hun kjæresten til pappaen din, kommer det plutselig fra Jo.
  - Hun er grei nok, mumler jeg. – Hvorfor sier du det?
  - Jeg snakka med henne i stad, da jeg var inne på kjøkkenet for å hente tørkerullen.
  - Okei?
- Først sier han ingenting. Er bare helt stille. Men så:
- Det er ikke min feil.
- Han sier det lavt mens han ser rett frem.

- Sa hun det?
- Det er ikke min feil, fortsetter han, like mye til seg selv, høres det ut som. (s. 170)

Selv om vi ikke får ta del i selve samtalen som har foregått mellom Jo og Eli Mona, forstår vi likevel at hun har snakket med han om Geggen, og fortalt han at det ikke er hans feil at faren har et narkotikaproblem. Det at Eli Mona får han til å forstå at han ikke skal føle på noe ansvar overfor farens problemer gir henne en veiledende rolle overfor Jo.

Oppsummerende kommentar

I likhet med *Familien Brattbakk* får leseren også her innblikk i hvordan en uvitende voksen tar valg som ikke ivaretar barnets rettigheter. Geggens handlinger knyttet til narkotika påvirker hans farsrolle, og resulterer i en far som fratår sønnen grunnleggende rettigheter. Utviklingen han viser, der han mot slutten av boka tar et aktivt valg for å bedre kunne ivareta Jos rettigheter, tyder på en voksen som ønsker å jobbe i samspill med sønnen, og gi han den omsorgen og støtten han trenger.

Det er spesielt gjennom Jos relasjon til Geggen at vi forstår viktigheten av voksenpersoner som Eli Mona og farmoren, som begge jobber for å ivareta Jos rettigheter som barn. I motsetning til *Familien Brattbakk* aktualiserer *Sommer med Jo* en hverdag som kan være realistisk for en del barn og unge, og det blir dermed ekstra tydelig hvilke konsekvenser voksnes valg og handlinger har for barn og deres aktørskap.

6. Drøfting

I det følgende skal jeg sammenligne, drøfte og oppsummere funnene mine fra innholdsanalysen, der jeg kartla aktualiseringen av barns rettigheter i de ti barne- og ungdomsbøkene, samt funnene i den litterære analysen av de tre bøkene *Vulkanen vaknar*, *Familien Brattbakk* og *Sommer med Jo*. For å tilføre drøftingen større verdi vil jeg benytte meg av de teoretiske perspektivene som er fremlagt i teoridelen, samt se funnene i lys av tidligere forskning.

Jeg finner det mest hensiktsmessig å drøfte de funnene jeg opplever som markante. Jeg vil derfor først ta for meg og drøfte betydningen av voksenkarakterenes ivaretagelse av de rettighetene som kan sies å knytte seg til barnekarakterenes identitetsutvikling og utvikling som samfunnsborger, da jeg finner at disse rettighetene er mest aktualisert. Jeg vil så drøfte fraværet av de rettighetene som kan kategoriseres under retten til overlevelse. Dette viser seg som et markant funn i min undersøkelse, da jeg ikke finner noen eksempler på aktualisering av barns rett til overlevelse. Til slutt følger en litteraturdidaktisk refleksjon der jeg ser på hvordan materialet og mine funn har verdi i skolen.

6.1 Utvikling av barnets identitet og rolle som samfunnsborger

Barns rett på beskyttelse mot diskriminering og vold

I likhet med undersøkelsen til Goga (2023, s. 67) viser kartleggingen min at det er de rettighetene som kan kategoriseres under retten til beskyttelse og retten til utvikling som er mest aktualisert. Herunder er det blant annet retten til å ikke bli diskriminert (artikkel 2), retten til beskyttelse mot vold (artikkel 19), retten til å bo med begge foreldre (artikkel 9), retten til privatliv (artikkel 16) og retten til fritid (artikkel 31) som særlig gjør seg gjeldende. I tillegg finner jeg at artikkel 12 (respekt for barns mening), som kan sorteres under retten til deltakelse, også er særlig aktualisert. Det står i kontrast til Goga (2023, s. 68), som finner at få av bøkene vektlegger retten til medvirkning. Alle disse rettighetene kan sies å ha betydning for barnets identitetsutvikling og utvikling som samfunnsborger. Ettersom voksne, både i og utenfor litteraturen, har en avgjørende rolle i barns identitetsutvikling, er det relevant å drøfte hvordan voksenkarakterene legger til rette for det.

Som Todres og Higinbotham (2016, s. 170) skriver, er barn avhengig av voksne. Hvordan voksenkarakterene stiller seg til barns rettigheter kan dermed være avgjørende for om

rettighetene blir ivaretatt, og videre for barnets utvikling av aktørskap. I undersøkelsen kommer det frem at barnekarakterene opplever ulike former for diskriminering og vold, og bøkene gir leseren et møte med voksne som har forskjellige tilnærminger til ivaretagelsen av rettighetene. Det å bli utsatt for diskriminering og vold av ulike typer, kan sies å påvirke barns identitetsutvikling. I *På samme lag*, der Ada og Andrine Hegerberg opplever å bli diskriminert på bakgrunn av kjønn, ser vi både voksne og barn som har kjønnsdiskriminerende holdninger knyttet til jenters deltakelse i fotball. De samme voksne, som i starten av boka uttrykker diskriminerende holdninger, velger til slutt å gi Andrine en sjanse, og på den måten ivareta hennes rettigheter som barn. De voksne som velger å utøve kjønnsnøytrale holdninger likevel, er spesielt viktig med tanke på å stå frem som gode eksempler for de barna som i boka uttrykker at jenter ikke hører til i fotballen. Ved å la Andrine spille fotball med guttene, sender det et signal om at hun har like mye der å gjøre som guttene. Ved å ivareta hennes rettigheter som barn, blir det med andre ord lagt til rette for at Andrine kan utvikle seg som individ.

De diskriminerende holdningene vi møter i *På samme lag*, kan gjenspeile noen av utfordringene samfunnet vårt står overfor i dag (Deszcz-Tryhubczak & Jaques, 2021, s. xv). Det kan på samme måte sies om diskrimineringen vi møter i *Kampen*. Både barn og voksne uttrykker diskriminerende holdninger knyttet til det å ha en annen seksuell legning enn majoriteten. I likhet med *På samme lag* er det også her fornuftige voksne og barn som viser støtte til Andreas og med det tar et standpunkt i hvordan de stiller seg til diskriminering. Den største forskjellen i disse to bøkene er hvordan barnekarakterene selv håndterer de diskriminerende holdningene de blir utsatt for. Andrine fremstår som en jente med bein i nesen, og som dermed står opp for seg selv når hun opplever å bli behandlet urettferdig, og ser ikke ut til å ha et behov for en voksens bekreftelse. Andreas på sin side, er i en ny og sårbar situasjon, der han føler på det å være annerledes og ikke passe inn. Her blir behovet for en voksens støtte og veiledning helt sentral for at Andreas skal akseptere legningen sin. Andrine og Andreas viser dermed to ulike sider av barn som utsettes for diskriminering, og hvordan de på ulike måter er avhengig av voksne som legger til rette for at de skal kunne utvikle seg som individer, samt utvikle selvstendig aktørskap. Begge viser at barn er avhengige av voksne for å utvikle seg. Samtidig uttrykker kanskje spesielt Andrine et ønske om selvstendighet, og det å kunne være deltakende i eget liv. Hadde Andrine fått bestemme

selv, hadde det aldri vært tvil om hun skulle spille fotballkampen eller ikke. Vi ser dermed viktigheten av voksne som lytter til barna og legger til rette for et samspill der barnets stemme blir betraktet som verdifull (Gubar, 2016, s. 24-25). Dersom det blir gjort, slik vi får eksemplifisert i *På samme lag*, kan barnelitteraturen hjelpe barn til å bli aktive deltakere i egne liv, og på den måten fungere som et verktøy i utviklingen av aktørskap, slik Superle (2016, s. 151) hevder.

Ved at litteraturen viser barn og voksne som både ivaretar og fratår barns rettigheter knyttet til diskriminering, gir det leseren erfaringer med temaet, samt forståelse for likhetsprinsippet (Todres og Higinbotham, 2016, s. 84). Med andre ord kan aktualisering av diskriminering i barnelitteratur gi leseren mulighet til å lære at de har rett til å leve et liv uten diskriminering, samtidig som de lærer om ansvaret de selv har for å ikke diskriminere andre. Det kan ses i lys av Nussbaums (2016) forståelse om hvordan litteraturen lar oss betrakte andre menneskers liv og gir oss innsikt i hvordan samfunnet former ulike mennesker med tanke på blant annet kjønn og seksuell legning. Dette ser vi gode eksempler på i *På samme lag* og *Kampen*. Ved at barneleseren får leve seg inn i, og på den måten erfare hvordan diskrimineringen av karakterer som Andrine og Andreas påvirker og former de, samt hvilke konsekvenser det kan få, kan det potensielt resultere i at de selv ikke diskriminerer. På den måten kan Todres og Higinbothams (2016, S. 84) antydning om at barnelitteratur har potensial til å redusere både fordommer og diskriminering stemme.

Undersøkelsen viser også at de barna som opplever diskriminering, i flere tilfeller også opplever å bli utsatt for mobbing av jevnaldrende. På den måten viser bøkene også barn som fratår andre barn rettigheter. Andreas i *Kampen* og Sam i *Familien Brattbakk* utsettes for dette. Begge to eksemplifiserer viktigheten av voksne som står opp for barnet og ivaretar rettighetene de har når andre barn fratår dem de. Eksemplene i de to bøkene kan gi leseren innsikt i et mobbeoffers liv og se hvordan det påvirker barnet, noe som ifølge Nussbaum (2016) vil gjøre leseren bedre rustet til å møte slike hendelser i det virkelige livet på en god måte.

Barns rett på familie, privatliv og fritid

Et funn som viser seg å være markant knytter seg til barns rett til å bo sammen med begge foreldre (artikkel 9). Flere av mine funn viser nemlig barn som opplever fravær av en eller

flere omsorgspersoner i livet sitt. Det å være del av en familie gir barn mulighet til å definere, utvikle og bekrefte sin egen identitet, og er dermed en viktig del av identitetsutviklingen til barn og unge (Todres og Higinbotham, 2016, s. 112). Som det også påpekes i barnekonvensjonen artikkel 9, kan det være mange grunner for at barnet splittes fra en eller begge foreldre, og det skal gjøres i de tilfeller det er for barnets beste (De forente nasjoner, 1989, s. 3-4). Noe som likevel er interessant, og kanskje noe overraskende blant funnene mine, er fremstillingen av fraværende mødre i materialet. Dette funnet viser seg spesielt tydelig i analysene av *Vulkanen vaknar*, *Familien Brattbakk* og *Sommer med Jo*, men er også gjeldende i flere av de andre bøkene. Etersom voksne spiller en sentral rolle i å forme barns identitet, er det relevant å drøfte hvilken betydning fraværet av mødre, og andre omsorgspersoner, har for barna.

I flere av tilfellene der far har omsorgsansvaret, og på en eller annen måte ikke strekker til i rollen som omsorgsgiver, får barnet omsorg og beskyttelse fra en annen kvinnelig karakter. Det kan tyde på at barnet føler på et behov for en morsfigur i livet sitt, og søker etter en erstatte for det de opplever som manglende i livet. Det viser seg likevel å være en forskjell mellom de barna som har mistet en mor til døden, og de barna som har en mor som eksisterer, men som av ukjente grunner ikke er deltakende i barnets liv. Både Eira i *Vulkanen vaknar*, og Jo i *Sommer med Jo*, eksemplifiserer barn som har mødre, men der begge er skrevet ut av hovedhandlingen. Det resulterer i at de begge to søker kontakt, støtte og omsorg fra en annen kvinnelig voksenkarakter.

Selv om det er mange eksempler på fraværende mødre og omsorgspersoner, er det også eksempler på barn som bor med begge foreldre. Det ser vi blant annet i *TIX. Den stygge andungen*, *På samme lag* og *Kampen*. Det jeg ser som et fellestrekk med disse bøkene, er at relasjonene til foreldrene har fått mindre fokus enn der barna har en mindre tradisjonell familiesammensetning. Det er altså først når omsorgen ikke blir gitt av den eller de som skal gi det, at barns behov for omsorg, støtte og beskyttelse blir tydelig. Det ser vi gjennom at barnet aktivt søker det hos andre voksne. Det samsvarer med Spyrous (2018, s. 129) perspektiver på det relasjonelle ved barns aktørskap, der han hevder at barn ikke nødvendigvis ønsker mer autonomi og selvstendighet, men heller samarbeid, dialog og forhandling med voksne. Jo i *Sommer med Jo* viser et eksempel på et sånt barn som uttrykker et ønske om en far som tar ansvar.

Litteraturen viser med andre ord at barn trenger familie for støtte og omsorg. På samme tid tilbyr barnelitteraturen en forståelse og trygghet for barn om at hvis foreldre ikke evner å ivareta barns grunnleggende rettigheter, kan andre voksne ivareta det samme behovet, og på den måten likevel legge til rette for at barn kan utvikle seg selv som individ og samfunnsborger.

Barns rett på både privatliv og fritid er også forhold som er med på å forme identiteten til barn. Bøkene demonstrerer både voksne som legger til rette for barns fritid og privatliv, men viser også hvordan både barn og voksne fratru barnekarakterene de rettighetene. For Andreas i *TIX. Den stygge andungen*, ble musikken en reddende engel, og hadde stor betydning for hans identitetsutvikling og videre liv. Læreren som introduserte han for musikken, samt støttende foreldre, la begge til rette for ivaretagelsen av Andreas' rett på fritid, og eksemplifiserer hvordan voksne er viktige brikker i barns utvikling. Voksnes viktige rolle blir kanskje spesielt tydelig i de tilfellene der den voksne fratru barnet retten til fritid, slik vi ser i *Familien Brattbakk*. Det illustrerer tydelig at makten ligger hos den voksne, slik Spyrou (2018, s. 124) påpeker med begrepet intergeneracy.

Barns rett til medvirkning

I motsetning til Goga (2023) finner jeg at retten til medvirkning er aktualisert i relativt høy grad. Todres og Higinbotham (2016, s. 46) hevder at det å la barn medvirke har vist seg å ha flere positive effekter på barns utvikling, blant annet gjennom økt selvtillit, mindre frykt for situasjoner og større forståelse for utfallet av beslutninger. I motsetning kan det å frata barn medvirkning resultere i at barnet føler seg utenfor, mindre verdt og er mer urolig for fremtiden (s. 46). Funnene mine knyttet til artikkel 12 (respekt for barns mening) viser markante forskjeller i hvordan voksenkarakterene ivaretar rettigheten og tydeliggjør konsekvensene det å ikke lytte til barns stemme kan ha. Et tilfelle der manglende medvirkning viser seg tydelig er i *Vulkanen vaknar*. Faren til Eira har ikke latt henne medvirke i beslutningen om å være på skipet, samtidig som hennes ønske om tilgang på digitale plattformer for å ha kontakt med venninner, blir blankt avvist. Tanken er nok at Eira skal lære av sine tidligere feil og forstå at handlinger får konsekvenser, men på samme tid viser det hvordan mangel på medvirkning resulterer i lite forståelse fra Eiras siden for hvorfor situasjonen er som den er. Vi ser også hvordan Sams mor ikke vektlegger datterens ønsker knyttet til trening og kosthold, som definitivt er forhold som angår Sam, slik det blir

formidlet i artikkel 12 (De forente nasjoner, 1989, s. 4). Dersom moren ikke hadde blitt stoppet av andre voksne, ei heller utviklet en forståelse for hvordan hennes handlinger påvirket datteren negativt, kunne det fått store konsekvenser for Sams forhold til mat og kropp, og dermed påvirket hennes liv i lang tid.

Selv om det viser seg å være flest tilfeller der barnas stemme ikke blir vektlagt, gir litteraturen likevel noen eksempler der barna får medvirke i situasjoner som omhandler de. Det ser vi blant annet i *På samme lag*, der Andrines ønske og ytring om å spille fotballkampen blir avgjørende for at treneren lar henne få lov, samt i *Tankespinneren*, der Anna til slutt blir trodd på angående sine magiske evner og det fører til at hun får den hjelpen hun trenger for å kontrollere magien.

Ved å ha voksne som tilrettelegger og ivaretar barns rettigheter knyttet til medvirkning viser det en positiv virkning på barns utvikling av aktørskap. De voksne som tilrettelegger kan i stor grad sies å jobbe i samspill med barnet, og på den måten betrakte de slik Gubar (2016, s. 25) mener er viktig – som jevnbyrdige og med en viktig stemme.

Mine funn knyttet til barns rett til medvirkning kan underbygge Todres og Higinbotham (2016, s. 41) sin påstand om at barnelitteraturen kan utfordre voksnes tanke om at barn ikke har noe viktig og meningsfylt å si. I både de tilfellene der barna blir fratatt retten til medvirkning, og de tilfellene som viser voksne som ivaretar rettigheten, viser barnelitteraturen viktigheten av å høre på barna. Ved å ikke lytte til barna gir man uttrykk for at stemmen deres ikke er verdt noe, noe som igjen kan lære barn at det ikke er noe poeng i å ytre seg. Det vil være mot sin hensikt i ønsket om å legge til rette for barns aktørskap.

6.2 Fraværende aktualisering av barns rett til overlevelse

Et markant funn i kartleggingen av aktualiseringen av barns rettigheter er den manglende aktualiseringen av rettigheter som kan kategoriseres som det Saguisag og Prickett (2016) omtaler som retten til overlevelse. Dette finner også Goga (2023) at er fraværende i sitt materiale. Til tross for at artikkel 38 (beskyttelse i krig) aktualiseres i tre av bøkene, har jeg valgt å kategorisere alle disse tre under retten til beskyttelse fremfor retten til overlevelse. Dette er på bakgrunn av hvordan jeg vurderte livsfaren karakterene står ovenfor, og at artikkelen fra barnekonvensjonen omhandler barns rett på beskyttelse i krig.

En av grunnene til fraværet av rettigheter som aktualiserer barns rett til overlevelse kan handle om at barn i Norge ikke utsettes for de samme livsfarene som barn i andre deler av verden gjør. I motsetning til andre barn, trenger ikke barn i Norge å bekymre seg for at verken krig, sult, naturkatastrofer eller kriminalitet skal frata de livet.

I motsetning til mitt og Gogas (2023) funn, viser studien til Todres og Higinbotham (2016, s. 173) at retten til overlevelse blir aktualisert i deres materiale. De illustrerer hvordan voksne utsetter barn for vold og overgrep som setter retten til overlevelse i fare (Todres & Higinbotham, 2016, s. 173). Det viser dermed at barnelitteratur ikke er fri for denne type problemstillinger, men heller at norsk, nyutgitt barnelitteratur vier det lite oppmerksomhet. Når det er sagt, så gjør nettopp den manglende relateringen til norske barns liv det kanskje desto viktigere at disse rettighetene også blir aktualisert i barnelitteratur som blir skrevet for barn i Norge. Selv om det ikke er relaterbart til norske barn hverdag er det, som Nussbaum (2016, s. 29) påpeker, viktig å forstå hvordan samfunnet former og legger føringer for livet til andre, og hvordan det setter begrensinger for handlingsrommet deres. Denne forståelsen for at alle barn ikke har de samme mulighetene, og på et vis ikke er like privilegerte som dem selv, er med på å danne de til gode samfunnsborgere. Det er i tillegg stor sannsynlighet for at en eller flere elever i en klasse kommer fra eller har røtter i et land der retten til overlevelse virkelig står i fare. Ved at litteraturen aktualiserer disse rettighetene, gir det elevene en mulighet til å forstå alle medelever, fremtidige kollegaer eller bare mannen i gata, på en bedre måte.

6.3 Litteraturredidaktisk refleksjon

Når det gjelder materialet og mine funn knyttet til aktualiseringen av barns rettigheter, er det flere områder ved bøkene som kan sies å være relevant for både dannelses- og utdanningsoppdrag til skolen (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 9). De rettighetene som aktualiseres mest, og som har blitt drøftet overfor, gjenspeiler aktuelle utfordringer og problemstillinger barn i dag står overfor. Som jeg har drøftet i det overnevnte, har voksne en sentral rolle i barns identitetsutvikling og utvikling som samfunnsborger. Ettersom alle barn har ulike hjemmeforhold, og får ulik oppdragelse, er skolen dermed en svært viktig felles påvirkningskilde i barns liv (Nussbaum, 2016, s. 201). Ifølge Nussbaum (2016, s. 209) kan skolen på den måten enten forsterke eller undergrave det barnet lærer hjemme for å hjelpe barna på vei i å finne seg selv og bli gode samfunnsborgere. Skolens dannelsesansvar

kommer blant annet frem gjennom det tverrfaglige temaet *folkehelse og livsmestring*. Her blir “fysisk og psykisk helse, levevaner, seksualitet og kjønn, rusmidler, mediebruk og forbruk og personlig økonomi” (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 14) fremhevet som aktuelle områder elevene skal få kompetanse om. Skolen skal med andre ord gi elevene erfaringer som gjør at de både akseptere seg selv, men også så de utvikler respekt for andre. Bøkene nominert til Bokslukerprisen 2022/2023 løfter spesielt frem rettigheter, utfordringer og vanskeligheter for barn knyttet til seksualitet og kjønn, fysisk og psykisk helse og rusmidler. Lesing av bøkene vil dermed gi elevene erfaringer med disse temaene. Det kan være med på å “både bekrefte og utfordre elevenes selvilde og dermed bidra til deres identitetsutvikling og livsmestring” (Kunnskapsdepartementet, 2019, s. 3), slik det tverrfaglige temaet *folkehelse og livsmestring* er formulert i læreplanen for norskfaget. Det at bøkene reflekterer rundt problemstillinger som er aktuelle for barn og unge i dag, er med på å normalisere ulikheter, gjøre at minoriteter i samfunnet føler seg mer akseptert av andre, noe som igjen kan gjøre det lettere å akseptere seg selv for den man er. Denne siden ved litteraturen blir også lagt vekt på i det andre tverrfaglige temaet i norskfaget, *demokrati og medborgerskap*. Her blir det påpekt at lesing av skjønnlitteratur gir leseren et innblikk i andre menneskers liv, noe som kan bidra til å utvikle forståelse, toleranse og respekt for andre mennesker som er ulike oss selv (Kunnskapsdepartementet, 2019, s. 3-5). Dette kan ses i sammenheng med Nussbaums (2016) perspektiver på litteraturens dannende rolle. Det å inneha forståelse, toleranse og respekt for andre mennesker er viktige egenskaper for konstruktiv samhandling i samfunnet.

Til tross for at bøkene tar opp flere viktige temaer som er svært dagsaktuelle for barn og unge, er det også en del som er fraværende. Bøker som omhandler temaer som rase, religion og språk er viktige for å utvikle en dypere forståelse av hvordan minoritetsgrupper både har hatt det, og fortsatt har det, samt hvordan samfunnet former og påvirker de. Som Nussbaum (2016, s. 210) hevder, bør skolen motarbeide negative fordommer, stereotypiske oppfatninger og avsky mot minoriteter i samfunnet. En slik forståelse vil også være med på å utvikle forståelse for likhetsprinsippet, og forstå at mennesker som er ulike en selv også har rettigheter (Todres og Higinbotham, 2016, s. 84). Det å gi elevene tilgang til bøker som tematiserer dette er dermed fruktbart.

Det er likevel viktig å påpeke at materialet mitt kun består av ti barnebøker, og det er dermed en selvfølge at ikke alle temaer, problemstillinger og utfordringer kan tas opp i dem. Det er likevel noe litteraturlærere som velger å delta på leseaksjoner som Bokslukerprisen bør være bevisste på. De bør være klar over viktigheten av å introdusere litteraturen i tillegg til å delta på aksjoner, slik at elevene blir introdusert for ulike typer bøker, temaer og dagsaktuelle utfordringer i løpet av skolegangen.

Når det er sagt, er det viktig å huske på at Bokslukerprisen er en leselystaksjon, der formålet med aksjonen er å stimulere til leselyst (Foreningen lles, u.å-b). Men selv om formålet er å få elever til å finne leseglede, betyr ikke det at man ikke kan knytte arbeidet med bøkene opp til tverrfaglige temaer. Formålet med de tverrfaglige temaene i læreplanen er jo nettopp det å gi elevene innsikt i utfordringer og dilemmaer innenfor temaene på tvers av fag og i ulike læringssituasjoner (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 13). Gjennom variert litteraturundervisning kan elevene på den måten både finne leseglede, samt samtale og reflektere over tema og problemstillinger litteraturen løfter frem som kan ses i lys av deres hverdag og rettigheter som barn. Ved å betrakte alle disse sidene ved litteraturen som verdifulle, kan litteraturen fungere som et verktøy i elevenes læring og utvikling som individ og samfunnsborger, samt være en kilde til kunnskap om rettigheter som gjelder dem.

Et annet element som er interessant med Bokslukerprisen, er nettopp hvordan de inkluderer barn og unge i hele nominasjons- og vurderingsprosessen. På den måten blir det lagt til rette for at elever og klasser som deltar på aksjonen kan ytre seg om litteratur, noe som er i tråd med artikkel 12 (respekt for barns mening) og artikkel 31 (hvile, lek, kultur, kunst). Det å anerkjenne og respektere barns stemme, blir av Nussbaum (2016, s. 210) fremhevet som noe skolen kan og bør gjøre. Ved å behandle elevene som selvstendige aktører med en individuell og viktig stemme, fremmer det ansvarlighet hos elevene. Foreningen lles er selv tydelige på betydningen av å la elevene forstå at deres mening er viktig, og at den blir tatt på alvor (Bokslukerprisen, u.å-a, s. 4) . Med andre ord kan Bokslukerprisen i seg selv være med på å utvikle aktørskap hos elevene, og lære elevene om deres rettigheter knyttet til deltakelse og medvirkning.

7. Avsluttende kommentar

Med utgangspunkt i oppfordringen til å bedre kjennskapen til barnekonvensjonen, samt viktigheten av å inneha kunnskaper om egne rettigheter, var formålet med oppgaven å undersøke fremstilling av barns rettigheter i et utvalg norske barne- og ungdomsbøker. Som det kommer frem i oppgavens teorikapittel er det flere forskere som fremmer viktigheten av å anse barn, i likhet med voksne, som individ med rettigheter og aktørskap. Gubar (2016, s. 24) er kanskje den som er tydeligst i sin sak angående barns selvstendighet, mens Spyrou (2018, s. 129) fremmer den relasjonelle delen av barns aktørskap. Det er uansett ikke tvil om at voksne påvirker, former eller har en eller annen form for innflytelse på barn. Det ble derfor fruktbart å kombinere aktualiseringen av barns rettigheter i barnelitteraturen med å undersøke hvilken rolle de voksne spiller i barns muligheter til å utøve rettigheter og aktørskap. I det følgende kapittelet vil jeg presentere noen avsluttende refleksjoner over mine funn av barnelitteraturens aktualisering av barns rettigheter, samt de voksnes rolle i ivaretagelsen og utøvelsen av barns rettigheter og aktørskap. Jeg vil også si noe om hva jeg tenker er relevant for veien videre i det barnelitterære forskningsfeltet.

Funn fra innholdsanalysen, der jeg kartla hvilke artikler fra barnekonvensjonen jeg fant aktualisert i de ti nominerte bøkene til Bokslukerprisen 2022/2023, viste at et stort antall rettigheter er representert i bøkene, men også at det er mange som ikke kan sies å bli aktualisert. Det gir likevel mening at ikke alle rettigheter aktualiseres da undersøkelsen kun knyttet seg til ti bøker, noe som er et relativt lite omfang med tanke på alle bøkene som skrives. Det har vært svært nyttig å se funnene mine i sammenheng med Gogas (2023) funn, da begge to knytter seg til samme barnelitterære pris, kun med ett års mellomrom. Samlet sett gir undersøkelsene et større overblikk over aktualiseringen av barns rettigheter i nyere norsk barnelitteratur enn min undersøkelse gjør alene. Det betyr at forskjeller og avvik i de to undersøkelsene viser en bredde i barnelitteraturen, og bør ses på som positivt.

Ettersom flere av funnene mine knytter seg til tilfeller der barnekarakteren ikke får oppfylt rettighetene sine, gir det leseren mulighet til å se flere sider av en og samme rettighet. Det å få innblikk i livet til noen som blir fratatt rettighetene sine, vil kunne gi en større forståelse for viktigheten av en konvensjon som barnekonvensjonen og gi leseren bredere innsikt i barns rettigheter, enn litteratur som kun viser problemfrie liv. Jeg anser dette som spesielt viktig i et land som Norge, der flertallet av barn lever trygge og gode liv. I tillegg viser den

manglende aktualiseringen av rettigheter som kan kategoriseres under barns rett til overlevelse, i både mitt og Gogas (2023) materiale, at disse rettighetene kanskje er vel så viktige å samtale om og reflektere over. Som nevnt i drøftingen, er det viktig å inkludere litteratur som tematiserer ulike menneskers liv, hvordan samfunnet former og legger føringer, og hvordan det igjen setter begrensinger for handlingsrommet deres. Jeg vil likevel hevde at helt eller delvis manglende fremstilling av barn rettigheter i litteraturen vil, på lik linje med aktualisering av barns rettigheter, skape et grunnlag for å drøfte og reflektere over hvordan barn skal og bør ha det. Så selv om rettigheter knyttet til barns rett til overlevelse er et manglende element i bøkene nominert til Bokslukerprisen 2022/2023, vil ikke det si at man ikke kan samtale om hvordan historiene for eksempel kunne vært annerledes hvis handlingen foregikk på et annet sted eller i en annen tid.

Min studie viser på denne måten hvordan litteraturen kan være en kritisk kilde til å lære om barns rettigheter, slik Todres og Higinbotham (2016, s. 3) hevder. Ettersom bøkene på ingen måte viser direkte til FNs barnekonvensjon, men gjennom tematikk, problemstillinger og hendelser barnekarakterene stilles overfor blir rettigheter som er nedfelt i konvensjonen aktualisert i stor grad, er det også tydelig at bøkene ikke er tekster om barns rettigheter, men tekster som viser barns rettigheter. Bøkene har dermed et potensial til å la leseren både utforske og forstå barn rettigheter på en mer fullstendig måte. Det å få innsikt i barns rettigheter ved hjelp av litteraturen kan gjøre det lettere for barn å ta innover seg disse rettighetene enn om de skulle lære om de gjennom et juridisk dokument som barnekonvensjonen er.

Funn fra både innholdsanalysen og den litterære analysen, der jeg undersøkte de voksnes rolle i ivaretagelsen av barns rettigheter og utøvelsen av aktørskap, illustrerer viktigheten av gode og stabile voksenroller i barns liv. Undersøkelsen viser at valg voksne tar, både for seg selv og barna, påvirker og setter føringer for barns muligheter til å realisere rettighetene sine og utøve aktørskap. Med andre ord står voksne for mange avgjørelser som har betydning for barn. Det handler om at voksne har mer erfaring og er ansvarlige for barna. Til tross for dette maktforholdet som er vanskelig å unngå, er det likevel desto viktigere å anse barn som individer med rettigheter. For å legge til rette for identitetsutvikling og danning hos barn er det avgjørende å vektlegge deres stemme slik det er nedfelt i barnekonvensjonen artikkel 12 (De forente nasjoner, 1989, s. 4). Det er spesielt med

bakgrunn i at verden utvikler seg, og vi står overfor andre problemstillinger nå enn tidligere. Dagens voksne kan ha vanskeligheter med å forstå hvordan det er å vokse opp i dag, og den beste måten å forstå barns tanker og følelser på, er å snakke med dem og lytte til deres stemme. I mange tilfeller anser jeg dermed Spyrous (2018, s. 129) syn på å vektlegge det relasjonelle i samspillet mellom barn og voksne som viktig. Ved å gjøre det vil man komme langt, både i å legge til rette for barns utvikling av identitet, aktørskap og gi de best mulig forutsetninger for å mestre livet, noe som er essensen i barnekonvensjonen.

Det å undersøke barnelitteratur i lys av barns rettigheter, slik Superle (2016, 145) fremmer, viser seg dermed å være hensiktsmessig på flere måter. Først og fremst er det med på å gjøre både barn og voksne oppmerksomme på de rettighetene som finnes, og på den måten være med på å gjøre barnekonvensjonen alminnelig kjent, slik det kommer frem av artikkel 42 i barnekonvensjonen (De forente nasjoner, 1989, s. 14). I tillegg, ved å anvende en slik tilnærming til barnelitteraturen, viser flere av bøkene seg å kunne legge grunnlaget for en mer empatisk og myndiggjort barndom (Superle, 2016, s. 151). Den virkningen bøkene har, kan igjen hjelpe barna til å både være aktivt deltagende i egne liv, samt i og om litteratur.

7.1 Veien videre

Med tanke på at barns rettigheter i barnelitteraturen er et område innenfor det barnelitterære feltet som er relativt lite undersøkt, er det flere spørsmål som har dukket opp under arbeidet med denne masteroppgaven som jeg tenker kan danne grunnlaget for videre forskning. Først og fremst ønsker jeg å trekke frem det å ta arbeidet med ut i skolen og undersøke hvordan barn selv reflekterer rundt barns rettigheter i litteraturen. Det kan være interessant på to måter. For det første så er det ikke gitt at barn trekker de samme slutningene som voksne gjør, da voksne og barn møter en litterær tekst med ulike utgangspunkt og erfaringer. Barn både tenker, føler og reflekterer annerledes enn voksne, og det ville dermed vært interessant å se hva elevene selv identifiserer av rettigheter sammenlignet med voksne. Det å få innsikt i hvordan barn reflekterer rundt bøkens tematikk, samt valg og handlinger både barnekarakterene og voksenkarakterene foretar seg, vil være et nyttig tilskudd til forskningsfeltet. For det andre ville det vært interessant å undersøke hva elevene faktisk lærer om egne rettigheter gjennom arbeid med bøkene. I min undersøkelse har jeg undersøkt og drøftet potensialet bøkene har for læring, refleksjon og kunnskaper om barns egne rettigheter, men ikke testet dette ut i praksis. Ved å ta

materialet med ut i skolen og samtale om litteraturen, for eksempel gjennom litterære samtaler, kan man få bredere innsikt i det læringspotensialet som faktisk ligger i bøkene.

Et annet spørsmål arbeidet med denne oppgaven har fått meg til å tenke over er om det er noen forskjeller på hvordan barns rettigheter blir aktualisert i nytgitt barnelitteratur sammenlignet med eldre litteratur, for eksempel klassikere som bøkene til Astrid Lindgren, Thorbjørn Egner og Anne-Cath. Vestly. Det ville både vært interessant å sammenligne hvordan bøkene fra ulike tider aktualiserer barns rettigheter, men også hvilket læringspotensial som ligger i bøkene. Vil klassikerne åpne opp for samtaler knyttet til andre temaer enn nytgitte bøker gjør? Hypotesen min er at barnelitteratur har fulgt samfunnets utvikling, og dermed tematiserer forholdene slik at de gjenspeiler den tiden de skrives i. Det er likevel noe som er svært interessant å undersøke ettersom det er bøker som fortsatt blir lest mye.

Arbeidet jeg har gjort kan også danne grunnlaget for videre forskning rundt selve Bokslukerprisen. Noe jeg anser som spesielt interessant er hva barns deltakelse i en pris som Bokslukerprisen betyr i et barnerettighetsperspektiv. Endringene Foreningen !les gjorde i etterkant av Pedersens (2017) studie, der barn nå også er deltakende i nominasjonsprosessen, har gitt barns stemme om litteratur økt verdi. Gjennom en ytringsundersøkelse kunne man undersøkt om barn selv opplever å få aktualisert rettigheter fra barnekonvensjonen gjennom deltakelse i Bokslukerprisen, eller om det kun fremstår slik utad.

Med denne oppgaven, og de mulighetene for videre forskning som jeg presenterte i det overnevnte, håper jeg å ha belyst et lite undersøkt område innenfor barnelitteraturen, samt fått frem viktigheten av å anvende et barnerettighetsperspektiv også på barnelitteraturen. Jeg håper at oppgaven kan inspirere til videre forskning, og vil se gleden i at andre kan bruke mitt arbeid som inspirasjon og utgangspunkt for å videreutvikle dette området innenfor det barnelitterære forskningsfeltet.

Litteraturliste

- Andersen, P. T., Mose, G. & Norheim, T. (2012). Litteratur og litteraturvitenskap. I P. T. Andersen, G. Mose & T. Norheim (Red.), *Litterær analyse: en innføring* (s. 9-26). Pax forlag.
- Barne- og familiedepartementet. (2021, 27. januar). *FNs barnekonvensjon*. Regjeringen.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/fns-barnekonvensjon/id88078/>
- Barne- og familiedepartementet. (u.å). *Barnerettighetene. FNs konvensjon om barns rettigheter* [Plakat].
https://www.regjeringen.no/contentassets/ee6e51e5dd154da186dc86511e970f03/191022-crc_plakat_norsk_web.pdf
- Barne- og likestillingsdepartementet. (2016). *Barnets rettigheter i Norge. Norges femte og sjette rapport til FNs komite for barnets rettigheter – 2016*. Barne- og likestillingsdepartementet.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/87e11af6044b4c45923d2830d2d6b144/barnekonvensjonen-norsk-versjon-uu.pdf>
- Bengtson, V. L. & Schrader, S. S. (1978). Parent-Child Relations. I D. J. Mangen & W. A. Peterson (Red.), *Social Roles and Social Participation: Research Instruments in Social Gerontology* (s. 115-185). University of Minnesota Press.
- Bokslukerprisen. (u.å-a). *Introduksjon til Bokslukerprisen 2022/2023*.
<https://bokslukerprisen.no/introduksjon-til-bokslukerprisen-2022-2023/>
- Bokslukerprisen. (u.å-b). *Nominerte til Bokslukerprisen 2022 – 2023*.
<https://bokslukerprisen.no/nominerte-til-bokslukerprisen-2/>
- Bokslukerprisen. (u.å-c). *Nye bøker til vurdering for neste års antologi*.
<https://bokslukerprisen.no/bokliste-til-bokslukerprisen-2023-2024/>
- Bokslukerprisen. (u.å-d). *Om Bokslukerprisen* <https://bokslukerprisen.no/om-bokslukerprisen/>
- Christensen, N. (2021). Agency. I P. Nel, L. Paul & N. Christensen (Red.), *Keywords for Children's Literature* (2. utg., s. 10-13). New York University Press.
- Covell, K. & Howe, R. B. (1999). The impact of children's rights education: A Canadian study. *CHIL*, 7(2), 171-183. <https://doi.org/10.1163/15718189920494327>
- De forente nasjoner. (1989). *FNs konvensjon om barnets rettigheter*. Barne- og familiedepartementet.
https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf
- Deszcz-Tryhubczak, J. & Jaques, Z. (2021). Towards intergenerational solidarity in children's Literature and Film. I J. Deszcz-Tryhubczak & Z. Jaques (Red.), *Intergenerational Solidarity in Children's Literature and Film* (s. xi-xxviii). University Press of Mississippi.

- Eiksund, G. E. (2021). *Kampen*. Det Norske Samlaget.
- Fauskanger, J. & Mosvold, R. (2014). Innholdsanalysens muligheter i utdanningsforskning. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 98(2), 127-139.
- FN-sambandet. (2023, 07. februar). *Barnekonvensjonen*. FN. <https://www.fn.no/om-fn/avtaler/menneskerettigheter/barnekonvensjonen>
- Foreningen lles. (u.å-a). Formål. <https://foreningenles.no/om-oss/formal>
- Foreningen lles. (u.å-b). Om oss. <https://foreningenles.no/om-oss>
- Goga, N. (2023). Realisering av barns rettigheter i bøker nominert til Bokslukerprisen 2021/2022. *Barn - forskning om barn og barndom i Norden*, 41(1), 54-71. <https://doi.org/https://doi.org/10.23865/barn.v41.5110>
- Gubar, M. (2016). Et risikabelt foretagende. At tale om barn i barnelitteraturforskningen. *Passage - Tidsskrift for Litteratur Og Kritik*, 31(75), 21-28.
- Gulli, S. (2021). *Portalpilotene: Det første oppdraget*. Aschehoug.
- Haukeland, A. & Mathisen, O. B. (2021). *TIX. Den stygge andungen*. Gyldendal.
- Hegerberg, A., Hegerberg, A. & Eeg, H. R. (2022). *På samme lag*. Bonnier forlag.
- Helgheim, O. (2021). *Ragnarok: Fimbulvinter*. Egmont.
- Hsieh, H.-F. & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative health research*, 15(9), 1277-1288.
- Kahrs, J. (2022). *Familien Brattbakk*. Gyldendal.
- Kallestad, Å. H. & Røskeland, M. (2020). Skjønnlitterær analyse som metode. I L. I. Aa & R. Neteland (Red.), *Master i norsk: metodeboka 1* (s. 44-61). Universitetsforlaget.
- Koehler, V. (2022). *Tankespinneren*. Cappelen Damm.
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Overordnet del - verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Fastsatt som forskrift ved kongelig resolusjon. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/>
- Kunnskapsdepartementet. (2019). *Læreplan i norsk* (NOR01-06). Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.udir.no/lk20/nor01-06>
- Lune, H. & Berg, B. L. (2017). *Qualitative research methods for the social sciences*. Pearson.
- Nortun, H. (2021). *Grøss og gru: Skallen*. Samlaget.
- Nussbaum, M. C. (2016). *Litteraturens etikk. Følelser og forestillingsevne* (A. Øye, Overs.). Pax forlag.
- Pedersen, S. (2017). *Hva er en god barnebok? En studie av superfinalistene fra Bokslukerprisen 2015/2016 og sjettetrinnslevers kriterier for en god barnebok* [Masteroppgave, Høgskulen på Vestlandet]. HVL Open. <https://hvlopen.brage.unit.no/hvlopen->

[xmlui/bitstream/handle/11250/2481479/Masterthesis_Pedersen.pdf?sequence=2&isAllowed=y](https://hdl.handle.net/11250/2481479/Masterthesis_Pedersen.pdf?sequence=2&isAllowed=y)

Røssland, T. A. (2022). *Overleve: Vulkanen vaknar*. Samlaget.

Saguisag, L. & Prickett, M. B. (2016). Introduction: Children's Rights and Children's Literature. *The Lion and the unicorn*, 40(2), v-xii. <https://doi.org/10.1353/uni.2016.0013>

Slettebakken, K. R. (2021). *Sommer med Jo*. Gyldendal.

Smith, B. H. (2016). What Was "Close Reading"? A Century of Method in Literary Studies. *Minnesota Review*, (87), 57-75. <https://doi.org/10.1215/00265667-3630844>

Spyrou, S. (2018). *Disclosing Childhoods : Research and Knowledge Production for a Critical Childhood Studies*. Palgrave Macmillan.

Superle, M. (2016). The United Nations Convention on the Rights of the Child: At the Core of a Child-Centered Critical Approach to Children's Literature. *Lion and the Unicorn*, 40(2), 144-162. <https://doi.org/10.1353/uni.2016.0017>

Todres, J. & Higinbotham, S. (2016). *Human rights in children's literature : imagination and the narrative of law*. Oxford University Press.